

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Ahmet Baturhan DEMİR

ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN DEMOKRASİ ANLAYIŞI VE DİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2025

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Ahmet Baturhan DEMİR

ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN DEMOKRASİ ANLAYIŞI VE DİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı :	Doç. Dr. Yılmaz CEYLAN
Jüri Üyesi :	Doç. Dr. Cengiz KANIK
Jüri Üyesi :	Dr. Öğr. Üyesi Ayhan ERCÜMENT

MUŞ-2025

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN HAYATI VE GÖRÜŞLERİ

1.1. ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN BİYOGRAFİSİ.....	7
1.2. ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İ DİĞER SOSYOLOGLARDAN AYIRAN ÖZELLİKLER	10
1.3. MODERN BİR DÜŞÜNÜR OLARAK ALEXIS DE TOCQUEVILLE	13
1.4. 19. YÜZYILDA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE FRANSA: TARİHİ VE DÜŞÜNSEL EĞİLİMLERİN KARŞILAŞTIRMASI	15
1.4.1. 19.yy Fransa'nın Durumu	16
1.4.2. 19. Yüzyılın İlk Yarısı Amerika'nın Durumu	22
1.5. ALEXIS DE TOCQUEVILLE'E GÖRE DEMOKRASİ.....	27
1.6. ALEXIS DE TOCQUEVILLE'E GÖRE DEMOKRASİYE YÖNELİK OLASI TEHLİKELER.....	31
1.6.1. Bireycilik.....	31
1.6.2. Çoğunluğun İktidarının Tiranlığa Dönüşme Tehlikesi	33
1.7. TOCQUEVILLE'İN ANALİZLERİ: DEMOKRASİ BAĞLAMINDA FRANSA VE AMERİKA'NIN KARŞILAŞTIRILMASI	36
1.8. ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN ÖNGÖRDÜĞÜ DEMOKRASİ MODELİ: ÇOĞULCU DEMOKRASİ	43

İKİNCİ BÖLÜM

TOCQUEVILLE'İN ANALİZLERİ ÜZERİNDEN DİN VE DEMOKRASİ

2.1. DİN KAVRAMININ FARKLI ALANLARDA TANIMLAMALARI.....	47
2.2. ALEXIS DE TOCQUEVILLE'E GÖRE DİN.....	51
2.3. SİVİL DİN KAVRAMI	65
2.4. ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN SİVİL DİN İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ.....	72
2.5. DİN VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ	76
2.5.1. Küreselleşen Dünyada Demokrasi ve Din İlişkisi	78

2.5.2. Demokrasi ve Din İlişkisindeki Zorluklar.....	79
2.6. TOCQUEVILLE'E GÖRE DİN VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ.....	81
2.6.1. Tocqueville'e Göre Dinin Demokrasiye Etkileri.....	78
2.6.2. Tocqueville'in Temel Görüşlerinin Yorumu	87
2.7. TOCQUEVILLE'E GÖRE AMERİKA'DA DİN VE DEMOKRASİ.....	93
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA	100

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN DEMOKRASİ ANLAYIŞI VE DİN

Ahmet Baturhan DEMİR

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yılmaz CEYLAN

2025, 107 sayfa

Alexis de Tocqueville, 1805 ile 1856 yılları arasında yaşamış bir düşünürdür. O *Amerika'da Demokrasi* eserinde, dinin demokrasi ve toplum üzerindeki etkilerini inceleyerek, bu iki kavram arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Tocqueville bu eseri Amerika'ya ziyaretinden sonra kaleme almıştır. Tocqueville, Amerika'daki gözlemlerine dayanarak, dinin bireysel ahlakı kuvvetlendirdiğini, toplumsal dayanışmayı pekiştirdiğini ve demokrasinin sağlıklı işleyişine katkı sağladığını savunmuştur. Fakat aynı zamanda, dinin aşırı dogmatik veya siyasi bir unsur haline gelmesinin demokrasiye zarar verebileceğinin de altını çizmiştir. Çalışmamızın amacı, Alexis de Tocqueville'in düşüncelerini ve gözlemlerini din ile ilişkilendirerek, dinin toplum ve siyaset üzerindeki etkilerini anlamak ve analiz etmektir. Literatür taraması yöntemi kullanılan çalışmada, karşılaştırmalı bir analiz yaklaşımı benimsenerek Amerika ve Fransa bağlamında demokrasi ve din ilişkisi incelenmiştir. Din ile demokrasi kavramlarının ilişkisi, sivil din kavramının ve demokratik süreçlerin bu iki olguyu nasıl etkilediği incelenmiştir. Tocqueville'in eseri temel alınarak hazırlanan bu çalışma ile dinin demokratik toplumlarda önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Din ve demokrasi ilişkisinin daha iyi anlaşılmasının, demokratik toplumların güçlenmesine katkı sağlayabileceği belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Toplum, Demokrasi, Din, Eşitlik, Alexis de Tocqueville, Amerika Deneyimi.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

ALEXIS DE TOCQUEVILLE'S UNDERSTANDING OF DEMOCRACY AND RELIGION

Ahmet Baturhan DEMİR

Advisor: Assoc. Prof. Yılmaz CEYLAN

2025, Page: 107

Alexis de Tocqueville, a thinker who lived between 1805 and 1856, examined the effects of religion on democracy and society in his work, "Democracy in America," and revealed the relationship between these two concepts. Tocqueville wrote this work after his visit to America. Based on his observations in America, Tocqueville argued that religion strengthens individual morality, reinforces social solidarity, and contributes to the healthy functioning of democracy. However, he also underlined that religion, if it becomes overly dogmatic or political, can harm democracy. The aim of our study is to understand and analyze the effects of religion on society and politics by relating the thoughts and observations of Alexis de Tocqueville to religion. In this study, which employs the literature review method, a comparative analysis approach was adopted to examine the relationship between democracy and religion in the contexts of America and France. The relationship between the concepts of religion and democracy, as well as how the concept of civil religion and democratic processes affect these two phenomena, were examined. It was seen with this study, prepared based on Tocqueville's work, that religion plays an important role in democratic societies. It has been stated that a better understanding of the relationship between religion and democracy can contribute to the strengthening of democratic societies.

Key Words: Sociology of Religion, Society, Democracy, Religion, Equality, Alexis de Tocqueville, American Experiment.

GİRİŞ

Alexis de Tocqueville, Fransız tarihçi, hukukçu, devlet adamı ve sosyologdur. Tocqueville, 1805'te doğup 1859 yılına kadar yaşamış ve demokrasi kavramının gelişmesine katkılar sağlamış Fransız düşünürdür. Soylu ve köklü bir aileden gelen Tocqueville 'in babası Fransız Devrimi'nin ardından 1817 de Moselle şehrine vali olmuştur. Bu nedenle Tocqueville eğitime Mertz Cizvit kolejinde devam etmiştir. Kolej eğitimini bitirdikten sonra ise Paris'te hukuk üzerine eğitim almıştır. 1827'de Versailles'te hâkim yardımcısı olarak görev almıştır. 1831 yılında, Amerikan cezaevlerini ve ceza sistemini yakından incelemek için arkadaşı Gustave de Beaumont ile birlikte Amerika'ya gitmiştir. Tocqueville'in Amerika'ya gitmesinin asıl amacı ise genç Amerikan demokrasisini yerinde gözlemlemektir.¹ Amerika'da bulunduğu yıllarda Tocqueville, Amerika Birleşik Devletleri'nde Ceza Sistemi ve Fransa'da Uygulanması isimli bir çalışma yapmıştır. Amerika dönüşü Fransa'da avukatlık görevi üstlenmiştir. 1835 yılında yayımlanan *Amerika'da Demokrasi* adlı yapıtı, Tocqueville'in dostu Gustave de Beaumont'la birlikte yaptığı Amerika yolculuğunun ürünüdür.²

Tocqueville eserinde, gelişen yaşam standartları, toplumsal koşulları ve Batı toplumlarının ilişkilerini detaylı bir şekilde gözlemlemiştir. Demokrasi kavramı üzerine düşüncelerinden, *Amerika'da Demokrasi* eserinde bahsetmiştir. Eserin birinci cildi, Amerika Birleşik Devletleri'nin sosyolojik analizi ile başlamaktadır. Eser kısaca Amerikan toplumuna dair yaptığı analiz ve incelemeleri içermektedir. Eserde Amerikan toplumu, detaylı bir şekilde pek çok açıdan incelenmiştir. Tocqueville'in eseri Amerikan demokrasisinin içinde bulunduğu hakikatleri anlayabilmek için önemli bir referans kaynağıdır. O, yaşadığı dönemdeki Amerika'nın ve Fransa'nın demokrasi deneyimlerini karşılaştırırken, yalnızca bu ülkelerdeki demokratik ilkeleri ve avantajları sorgulamakla kalmamış aynı zamanda demokrasiyi bir oluş biçiminde ele alarak onun bu ülkelerde taşıdığı tehlikeleri de incelemiştir.³

¹ Fatmagül Kale Özçelik, "Alexis de Tocqueville'in Siyasi Kuramında Demokrasi ve Yargı", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı 48 (01 Ekim 2021), 337.

² Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, çev. Seçkin Sertdemir Özdemir (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 15.

³ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 774.

Tocqueville eserinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin demokratik deneyimini, tarihsel, sosyolojik ve siyasi boyutlarıyla incelemeyi ve bu deneyimin evrensel anlamını ortaya koymayı amaçlamıştır. Tocqueville'in asıl amacının Amerika'daki siyasi akım ve eğilimleri, Fransız devlet ve cemiyetine uygulama arzusunda olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Tocqueville'in Amerika toplumunda demokrasi anlayışı ve bu anlayışın uygulamadaki tezahürlerine dair yaptığı gözlem ve incelemeler, onun demokrasi kuramını şekillendiren temel unsurlar olmuştur. Tocqueville, Amerika'da demokrasinin kusursuz bir şekilde işlediğini gözlemlemiş ve bu durumu, toplumun her kesiminde insanların eşit olduklarına dair yaygın kabul ile açıklamıştır. Bu bağlamda, demokrasi kuramında eşitlik ilkesine özel bir önem atfetmiş ve özgürlüğe kıyasla eşitliğin üstün olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Amerika'da basın ve yayın organlarının, sivil örgütlenmenin ve adalet sisteminin, iktidarın gücünü sınırlayan ve çoğulculuğu sağlayan önemli araçlar olduğuna vurgu yapmıştır.⁴

Tocqueville, demokrasi ilkesinin anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuştur.⁵ Demokratik rejimin Amerika'da daha başarılı olmasını toplumsal sınıflardan hareketle açıklayan Tocqueville, her ne kadar liberalizm ile sosyalizm arasında bir denge kurmaya çalışmış olsa da toplumsal sınıfların varlığını kabul etmiştir. Demokratik toplumlarda sınıfların zamanla yok olacağını ve yaşam standartlarının her birey için eşitleneceğini öne sürmüştür. Ona göre demokrasi, koşulların eşitlenmesi durumudur. Tabaka ve sınıf ayrımının olmadığı, topluluğu oluşturan tüm bireylerin toplumsal açıdan eşit olduğu toplum demokratiktir.⁶

Tocqueville, yalnızca demokratik Amerikan toplumundan ya da o dönemdeki Fransız toplum hayatından bahsetmemiş, bu toplumların ileri sürdüğü fikirlerden hareketle henüz tam olarak ne olduğu, nasıl olduğu bilinmeyen demokrasinin ve demokratik toplumun genel hatlarını çizmiştir. Böylece Amerika'yı bir örneklem olarak kullanan Tocqueville'in düşünce ve tahlilleri, günümüz demokratik dünya düzenine ışık tutmuştur. Yazıldığı dönemde büyük ilgi gören bu çalışma modern dönem siyaset sosyolojisinin klasik metinlerinden birisi olarak kabul görmektedir.⁷ Günümüz modern

⁴ Kale Özçelik, "Alexis de Tocqueville'in Siyasi Kuramında Demokrasi ve Yargı", 335.

⁵ Kale Özçelik, "Alexis de Tocqueville 'in Siyasi Kuramında Demokrasi ve Yargı", 335.

⁶ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 167.

⁷ Fatih Duman - Hamit Emrah Beriş, *Siyasal Düşünceler Tarihi* (Ankara: Orion Kitabevi, 2019), 758.

sanayi toplumunun sosyal ve siyasi meselelerine yaklaşık yüz yirmi yıl önceden ışık tutan bu eser, Tocqueville'in isabetli düşüncelerini ve demokrasi bağlamında bugün bile tartışılan “Çoğulculuk, bireycilik, basın hürriyeti vs.” meselelere ileri görüşlülük ile cevap aradığı eserdir.⁸

Tocqueville'in eserinin önceliği demokratik olgudur ve ona göre şartların eşit kılınması demokratik olgunun temelini oluşturur. Tocqueville'e göre, sınıf ayrılıklarının olmadığı, herkesin eşit şartlarda yaşadığı toplumlar demokratiktir.⁹ Amerika'daki demokrasi anlayışı ve uygulamadaki tezahürleri, Tocqueville'in demokrasi kuramını oluşturmasında esas kaynak olmuştur. Amerika'da demokrasinin kusursuz şekilde işlediğini gözlemlemiş ve bu durumun, toplumun her kesiminde insanların eşit olduğuna dair anlayışın kabul görmesiyle mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu sebeptir ki Tocqueville, demokrasi kuramını oluştururken eşitlik ilkesine özel önem atfetmiş ve eşitliği, özgürlüğe kıyasla üstün olarak değerlendirmiştir. Ona göre özgürlük, eşit şartların sağlanması, demokratik şartlar üzerine dayandırılması ve kurumlar tarafından korunması ile mümkündür.¹⁰ Tocqueville için özgürlük kavramının var olabilmesi için keyfi durum ve davranışların olmaması gerekmektedir. İktidar yasalara uygun kullanılıp kimseye "mutlak güç" verilmediği sürece özgürlük sağlanabilir. Bu dengeyi sağlamak için siyasal ve yönetsel organların çoğaltılması gerektiğini savunmuştur. Amerika'daki gözlemlerinde basın ve yayın organlarının, sivil örgütlenmenin ve adalet sisteminin, iktidarın gücünü sınırlandıran ve çoğulculuğu sağlayan önemli araçlar olduğunu tespit etmiştir.¹¹

Tocqueville'e göre toplumsal ilişkilerde özgürlük kavramı birçok değer merkezindedir ve özgürlüğün koşulu da insanların gelenekleri ve inançlarıdır. Geleneklerin belirleyici unsuru olarak din, Amerikan demokrasisi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Tocqueville, demokrasinin ve eşitliğin hüküm sürdüğü bir toplumda dinin rolünün önemli olduğunu belirtmiştir. Amerika'da dinin bireylerin ahlaki değerlerini ve toplumsal bağlarını güçlendirdiğini ve böylece demokrasinin zorluklarına

⁸ Levent Bicil, *Alexis de Tocqueville'in Demokrasi Anlayışı* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 211.

⁹ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 775.

¹⁰ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 775.

¹¹ Kale Özçelik, “Alexis de Tocqueville'in Siyasi Kuramında Demokrasi ve Yargı”, 335.

karşı bir denge unsuru sağladığını savunmuştur. Ayrıca din, bireylerin ve topluluklarının değerlerinin biçimlenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.¹²

Tocqueville, Amerika'da dinin özgürlük ve eşitlik değerleriyle nasıl uyumlu bir şekilde var olabildiğini ve toplumun ahlaki temellerini nasıl sağladığını incelemiştir. Aynı zamanda, Amerika'da dinin siyaset üzerinde de etkili olduğunu ve dini kurumların demokratik süreçlere katıldığını gözlemlemiştir. Tocqueville'in bu konudaki görüşleri, Amerika'da din ve demokrasi ilişkisi üzerine önemli bir düşünce kaynağı olmuş ve bugün hala tartışılan bir konu olarak önemini korumaktadır.

Tocqueville, Amerikan toplumunun din ve özgürlük anlayışını makul bir zeminde hayata geçirdiğini ve bu nedenle avantajlı olduğunu belirtirken, Fransa için aynı şeylerin söylenemeyeceğini ifade etmiştir. Amerika'da din siyasetten ayrı tutularak günlük yaşamın bir parçası haline gelmiş böylece gelenek ve alışkanlıklar içindeki yeri kalıcı olmuştur. Fransa'da ise çıkar çatışmalarının içinde ve siyasetle iç içe olduğundan yıprandığını gözlemlemiştir.¹³ Bu gözlemlerinden ötürü Tocqueville, karşılaştırmalı sosyoloji yapan ilk düşünürler arasında yer almıştır. Amerika'nın özgürlüğünü din ile sağladığını düşündüğü için *Amerika'da Demokrasi* eserinde din kavramı üzerinde durmuştur. Ona göre din, insanın kendini güvende hissetmek için başvurduğu bir umut arayışdır ve bu inanışın insana kazandırdıkları kaybettiklerinden daha fazladır. Din, insanın hayatının geçiciliğine karşı kalıcı bir umut arayışından kaynaklanır; çünkü insan ömür boyu kuşku içinde yaşayamaz, rahat ve güvende olmak ister.

İlk eğitim ailede gerçekleştirilir ve bu bağlamda dini değerlerin aile kurumunda verilmeye başlanması önemlidir zira din, aile kurumu aracılığıyla toplumu düzenler. Aile dini yaşamın merkezi kabul edilmektedir. Zira toplumsal düzenin sağlanmasında en önemli görev dine düşmektedir. Bu sebeple din ile aile arasında tarih boyunca çok yakın ilişkiler süregelmiştir.¹⁴

Tocqueville eserinde, sivil din kavramına da değinmiştir. Bu kavram, Amerika'da dinin toplumsal bağları güçlendiren, ahlaki değerleri destekleyen ve toplumun dayanışmasını sağlayan önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivildin,

¹² Onur Yıldırım, "Amerika'da Dinin Siyaset Üzerindeki Etkisi", *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* Cilt 1, Sayı 2, (2015), 99.

¹³ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 18.

¹⁴ Adnan Selman, "Aile-Din İlişkisi ve Aile İçi Roller", *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2018), 15.

Amerika'daki demokratik dengeyi korumak için önemli bir faktör olarak görülmüştür. Tocqueville'in çalışmaları, dinin demokratik toplumlardaki rolü ve din ile demokrasi arasındaki ilişkiler üzerine önemli bir düşünce kaynağı olmuştur. Sivil din kavramı, dinin toplumda nasıl bir araç olarak kullanıldığını ve demokratik değerlerle nasıl uyumlu hale getirildiğini anlamak için kullanılan bir terim olarak önemini sürdürmektedir. Amerikan siyasi hayatında sivil din kavramı oldukça etkili olmuştur.¹⁵

Tocqueville'e göre Amerika'nın özgünlüğü, din anlayışı ile özgürlük anlayışını birleştirebilmiş bir toplum olmasından kaynaklanmaktadır. Fransız toplumunun özgürlük bağlamında dezavantajı ise, kilise ve demokrasi ya da din ile özgürlük arasındaki zıtlıkla mücadele içinde kalarak parçalanmış olmasıdır.¹⁶ Tocqueville'in Amerika ile Fransa arasında yaptığı kıyaslamada, dinin gelenekler ve kültür üzerindeki baskınlık derecesinin izleri okunabilir. Amerika'da din, günlük yaşamın ve aile yaşamının bir parçası olarak kalmış ve böylece gelenek ve alışkanlıklar içindeki yeri kalıcı olmuştur; Fransa'da ise çıkar çatışmalarının içinde ve siyasetle iç içe olduğundan yıpranmış ve parçalanmıştır.¹⁷ Tocqueville'in din kavramı üzerinde durması, Amerika'da özgürlüğün kaynaklarından biri olarak yorumlanmasındandır.

Bu çalışmanın konusu, "Alexis de Tocqueville'in demokrasi anlayışında dinin rolü nedir ve bu rol, demokratik kurumların işleyişi ile toplumsal ahlak arasındaki ilişkiyi nasıl şekillendirmektedir?" araştırma sorusuna cevap bulabilmektir.

Tocqueville, demokrasinin bireysel özgürlük ve eşitlik bağlamında geliştiği modern toplumlarda dinin oynadığı rolü incelemiş ve bu iki kavram arasındaki ilişkinin demokratik süreçler üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Bu çalışma ile birlikte demokrasinin işleyişinde dinin nasıl bir denge unsuru olduğu, toplumsal düzeni ve ahlaki değerleri nasıl koruduğu ele alırken, aynı zamanda demokrasinin bireycilik veya despotizm gibi tehlikelerine karşı dinin nasıl bir düzen sağlayabileceği irdelenecektir.

Çalışmamızın amacı, Alexis de Tocqueville'in düşüncelerini ve gözlemlerini din ile ilişkilendirerek, "Alexis de Tocqueville'in demokrasi anlayışında dinin rolü nedir ve bu rol, demokratik kurumların işleyişi ile toplumsal ahlak arasındaki ilişkiyi nasıl

¹⁵ Yıldırım, "Amerika'da Dinin Siyaset Üzerindeki Etkisi", 100.

¹⁶ Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar (Ankara: Kırmızı Yayınları, 2021), 173.

¹⁷ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 18.

şekillendirmektedir?" araştırma sorusunun anlaşılmasıdır. Dinin Tocqueville'in demokrasi teorisi içindeki yerini, dinin siyasi, sosyal ve kültürel hayattaki görevlerini ve dinin Amerika'daki demokrasinin başarılı olmasındaki etkisini daha net bir şekilde ortaya koymaktır. Tocqueville Amerika'daki gözlemlerinden yola çıkarak, demokratik toplumlarda dinin sadece bireysel ahlakı güçlendiren değil, aynı zamanda despotizme karşı kalkan görevi gören bir yapı olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda çalışmada Tocqueville'in din ve demokrasi ilişkisini nasıl kavramsallaştırdığı ve bu ilişkinin günümüz demokratik toplumları için taşıdığı ifadeler de değerlendirilecektir. Dinin demokratik toplumlar üzerindeki etkisinin ne olduğu, bu ilişkinin olumlu yönlerinin yanı sıra ne gibi olumsuzluklar barındırdığı ve Tocqueville'in bu konuda hangi uyarılarda bulunduğu sorunsalları ele alınacaktır. Ayrıca Tocqueville'e göre, demokrasinin sürdürülebilirliği ve istikrarı için bireylerin yalnızca yasalara uyması yeterli değildir; aynı zamanda güçlü bir toplumsal ahlaka da ihtiyaç vardır. Bu toplumsal ahlakın en önemli kaynaklarından biri olan din, bireylerin kendi iç denetim mekanizmalarını geliştirerek sahip oldukları özgürlüklerini sorumlu bir şekilde kullanmalarına yardımcı olur. Böylece din, toplum içinde etik bir çerçeve oluşturur ve bireylerin kendi çıkarlarının ötesine geçerek ortak iyiliğe yönelik davranmalarını sağlar. Dolayısıyla Tocqueville'in demokrasi anlayışında din, hem bireysel ahlakı hem de demokratik kurumların sağlıklı işleyişini destekleyen bir unsurdur. Din toplumsal hayata kazandırdığı dayanışma ve sorumluluk şuuru ile birlikte demokratik toplumların karşılaştığı bireycilik ve toplumsal çözülme gibi problemlere karşı bir denge unsuru olarak işlev görür.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN HAYATI VE GÖRÜŞLERİ

1.1. ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN BİYOGRAFİSİ

Alexis de Tocqueville, 19. yüzyılın önemli düşünürlerinden biri olarak, demokratik toplumların dinamiklerini anlamada ve analiz etmede değerli bir figürdür. Tam adı Alexis Charles Henri de Tocqueville olan düşünür, 1805 yılında Fransa'da doğmuştur. Alexis de Tocqueville, 19. yüzyılın en etkili yazar, filozof ve devlet adamlarındandır. Tocqueville, aristokrat sınıfına mensup bir ailede dünyaya gelmiştir. Paris'te, dönemin önemli rahiplerinden Abbe Lesueur'den dersler almıştır. Aldığı bu dersler Tocqueville'in özgür düşünce yapısını geliştirmesini sağlamıştır. 1820'de babası Moselle valisi olduktan sonra, eğitimine Metz'de ki kraliyet kolejinde devam etmiştir. Kraliyet koleji felsefe eğitimi dersleri almasına imkân sağlamış ayrıca burada ki toplumsal yaşamı ve sosyal yapıyı gözlemleme imkânına olanak sağlamıştır. Eğitim gördüğü kolejin sosyolojik yapısı sayesinde aristokrasi sınıfının içinde bulunduğu sancılı durumu da görmüştür çünkü doğumuyla birlikte kendisini siyasi ve toplumsal meselelerle doğrudan ilgili bir ailenin içinde bulmuştur.¹⁸ Sancılı durumdan kasıt şudur ki:

Aristokrasi sınıfı bu dönemde diğer sınıflar tarafından dışlanmış ve burjuva sınıfı, aristokrasi sınıfına karşı ideolojik bir savaşa girişmiştir. Tocqueville diğer düşünürlerin aksine aristokrasi sınıfının içinde doğmuş, aristokratik düşünceler ile büyümüş ve aristokrasinin içinde bulunduğu buhranlara bizzat şahit olmuştur. Anne, babası ve ailesinden pek çok kimse 1789 sonrası oluşan kargaşada tutuklanmış veya idama mahkum edilmiştir. Dolayısıyla bu durumlar Tocqueville'in düşüncelerini doğrudan etkilemiştir.¹⁹ Bu durum Tocqueville'in diğer düşünürlerden daha farklı, daha kapsamlı bir şekilde Fransa'daki ideolojik ortamı görebilmesine imkân sağlamıştır.

Kolejdeki eğitimi bittikten sonra, dört yıllık hukuk eğitimi almış ve eğitiminin ardından yirmi iki yaşında hâkimlik mesleğini yapmaya başlamıştır. Hâkimlik yapmaya başladığı senelerde, Fransa'da bir ihtilal yaşanmış ve iktidara gelen yönetime bağlılık ve

¹⁸ Yunus Vehbi Karaman, "Bir Tocqueville Monografisi: 'Alexis De Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür'", *Olgu Sosyoloji Dergisi* 1/1 (30 Haziran 2022), 42.

¹⁹ Bici, *Alexis de Tocqueville 'in Demokrasi Anlayışı*, 6.

sadakat hissetmediği için Fransa'da kalmak yerine, arkadaşıyla beraber Amerika'ya gitmek istemiştir. Bu amaçla da hükümete, Amerika'daki mevcut cezaevlerinin yönetim ve kontrolünü incelemek amacıyla gitmek istediğini bildiren bir mektup yazmıştır. Tocqueville'in Amerika'ya gitmesindeki sebepler ise, Fransa'nın sosyal ve siyasi sorunlarına çözüm bulmak ve demokrasi kavramının Fransa'da değil de neden ve hangi koşullardan ötürü Amerika'da ortaya çıktığını öğrenmektir.²⁰ Bu durumunun sebeplerini öğrenmek için Amerika'nın siyasal yapısı ve yönetimi üzerine araştırmalar ve gözlemler yapmıştır. Amerika'yı detaylı bir şekilde inceleme fırsatı bulan Tocqueville, bu incelemeleri neticesinde de kendisini siyasal ve sosyal düşünce alanında önemli yapacak ve popüleritesini arttıracak olan *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinin birinci cildini 1835 yılında yayımlamıştır.²¹ Bu eser, Tocqueville'in yaşadığı dönemde büyük yankı uyandırdığı gibi uzun yıllar önemini korumuştur. Bu eserinde Tocqueville, demokrasinin günümüzde tartışılan anlamda temel niteliklerini ortaya koymuştur.²²

Tocqueville, Amerikan demokrasisinin güçlü ve zayıf yönlerini, özgürlük, eşitlik, bireysellik, sivil toplum, din, ırk, kölelik, federalizm ve merkeziyetçilik bağlamları üzerinden değerlendirmiştir. Tocqueville, Amerika'yı hem bir model hem de bir uyarı mekanizması olarak görmüştür. Amerikan demokrasisinin, Avrupa'daki monarşi ve aristokrasi rejimlerinden daha iyi olduğunu savunmuş, aynı zamanda çoğunluğun tiranlığı, bireyciliğin aşırılığı ve devletin yumuşak despotizmi gibi tehlikeleri de olduğunu belirtmiştir. Ona göre yönetsel merkeziyetçiliğin kolaylaştırdığı şartlarla birlikte gelişen demokratik despotizm, çoğunluğun egemenliğine dayalı siyasal sistemlerin, bireysel hak ve özgürlükleri mutlaka güvence altına almadığını ya da alamayacağını vurgulamıştır.²³ Tocqueville eserinde, Amerika'da demokrasinin ve siyasal kurumların eşitlik ilkesi temelinde geliştiğini görmüş ve eserinde de bunu detaylı bir biçimde belirtmiştir. Demokrasi kavramı üzerine bir klasik haline gelen *Amerika'da Demokrasi* eserinde Tocqueville, demokrasi kavramının anlam ve uygulanabilirliği üzerine incelemeler yapmış; bireyciliğin ve çoğunluk iktidarının önlenemez gücünün

²⁰ Adem Sağır - Hasan Öztürk, "Sosyal Sermaye Bağlamında Tarihsel Bir Perspektif Kurgusu: Tocqueville ve Amerika'da Demokrasi Üzerine", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2010), 29.

²¹ Bicil, *Alexis de Tocqueville 'in Demokrasi Anlayışı*, 8.

²² Sağır - Öztürk, "Sosyal Sermaye Bağlamında Tarihsel Bir Perspektif Kurgusu: Tocqueville ve Amerika'da Demokrasi Üzerine", 17.

²³ Mehmet Yetiş, "Tocqueville ve Merkeziyetçilik Sorunu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 3/61 (06 Şubat 2015), 296.

demokrasi adına tehlike oluşturacağını beyan etmiştir. Tocqueville çoğunluk iktidarını "Her şeyi yapabilme gücünü nasıl kendi eşitim birine vermeyi red ediyorsam, bu gücü bir grup insana da veremem." sözleriyle eleştirirken, bireyciliği ise bireyin kamusal politikalardan uzaklaşması ve siyasal ilgisini kaybetmesi anlamında ele almıştır.²⁴ Basının, sosyal ve siyasal örgütlenmelerin demokrasiye faydalarını ve jürili yargılama sisteminin demokrasiyle olan ilişkisine de eserinde ayrıntılı biçimde yer vermiştir. Tocqueville'e göre özgürlüğün ön koşulu insanların gelenekleri ve inançlarıdır. Bu gelenek ve inançların belirleyici etkeni de dindir. Bu bağlamda Tocqueville'e göre inanç ve demokrasi Amerika'da bütünleşmiştir.²⁵

Tocqueville, Fransız siyasetinde de aktif ve güçlü bir rol oynamıştır. Temmuz Monarşisi (1830-1848) ve Şubat 1848 Devrimi'nin ardından kurulan İkinci Cumhuriyet (1849-1851) dönemlerinde milletvekilliği yapmıştır. 1849 yılında kısa bir süre için Dışişleri Bakanı olmuştur. 1851 yılında Louis Napolyon Bonaparte'ın darbesi sırasında birkaç gün hapsedilmiştir. Siyasetten emekli olduktan sonra, *Eski Rejim ve Devrim* adlı eserini yazmaya başlamıştır.²⁶

Bunların yanı sıra Tocqueville, vizyoner ve ilham verici bir kişiliğe sahiptir. Demokrasinin gelecekteki gelişimini öngörmüş ve demokratik toplumlarda nasıl daha iyi bir yaşam kalitesi sağlanabileceğine dair önerilerde bulunmuştur. Eserleri, siyaset bilimi ve sosyoloji alanlarında önemli bir kaynak olarak kabul edilmiş ve pek çok düşünür ve siyasetçi üzerinde etkili olmuştur. Demokrasi, modernite, devrim, özgürlük, eşitlik, sivil toplum, milliyetçilik, ırkçılık, kölelik, federalizm, merkezîyetçilik, despotizm, bireycilik, kültür ve ahlak gibi konularda fikirler ortaya koymuştur. Tocqueville'in önerileri ve özgün bakış açısı onun yeniden keşfedilmesine ve daha net anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.²⁷ Bu bağlamda Tocqueville, hem Fransız hem de Amerikan kültürünü anlamak için bir anahtar olarak kabul edilebilir.

Tocqueville yaşadığı dönem ve sonrasında özgün ve önemli fikirler ortaya koymuş, bugün hala kendisinden söz ettiren önemli bir düşünür olarak önemini ve

²⁴ Dinçkol, "Çoğunluk Tiranisine Karşı Bir Çözüm Yolu: Tocqueville 'in Siyasal Kuramı", 154.

²⁵ Sağır - Öztürk, "Sosyal Sermaye Bağlamında Tarihsel Bir Perspektif Kurgusu: Tocqueville ve Amerika'da Demokrasi Üzerine", 29.

²⁶ Dinçkol, "Çoğunluk Tiranisine Karşı Bir Çözüm Yolu: Tocqueville 'in Siyasal Kuramı", 150.

²⁷ Cevat Özyurt, "Tocqueville'de Demokratik Toplumun Doğası", *Muhafazakar Düşünce* 3/12 (15 Mart 2007), 41.

değerini muhafaza etmektedir. Fakat Tocqueville yine de siyaset ve sosyoloji literatüründe hak ettiği ilgiyi görmemiştir. İlaveten Tocqueville ile ilgili yapılan çalışmalar gerek döneminde gerek sonrasındaki dönemlerde detaylandırılmamıştır. Halbuki sosyal ve siyasi düşünce dünyasında bu kadar etkili olan ve düşüncelerinde tartışılmaz çelişkiler bulunan bir yazara hem döneminde hem de takip eden süreçte eleştiri getirilmiş olmalıdır.²⁸ Tocqueville çelişkili doğasına rağmen demokrasi için çok önemli bir düşünürdür ve 16 Nisan 1859'da Fransa'nın Cannes kentinde ölmüştür. Mezarı, Manche bölgesindeki Tocqueville köyündedir.²⁹

1.2. ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İ DİĞER SOSYOLOGLARDAN AYIRAN ÖZELLİKLER

Alexis de Tocqueville, hem sosyoloji alanında özgün yaklaşımı hem de öngörüsül analizleriyle 19. Yüzyılın önemli figürlerindendir. O özellikle demokratik toplumların dinamiklerini inceleyerek, bireycilik, eşitlik ve toplumsal bağlılık gibi kavramları incelemiştir. Onun önemli özelliklerinden biri, sosyal fenomenleri tarihsel ve kültürel bağlamları içinde ele alma yeteneğidir. İlaveten Tocqueville *Amerika'da Demokrasi* eserinde yalnızca Amerikan demokrasisinden bahsetmemiş, *Eski Rejim ve Devrim* eserinde de sadece Fransız Devrimi'nden bahsetmemiştir. Tocqueville iki kitabında da karşılaştırmalı bir yöntem kullanarak sadece tarihsel değil, aynı zamanda sosyolojik ve felsefi bir demokrasi fikri üzerinde yoğunlaşmıştır.³⁰ Bu da onu dönemin diğer sosyologlarından farklı kılan özelliklerdendir. Tocqueville, edindiği gözlem ve deneyimlerini bir potada eriterek, bireylerin toplumsal yapılar içindeki rolünü anlamaya çalışmış ve bu süreçte teorik bir çerçeve geliştirmiştir. Bunun yanı sıra, dinin demokratik unsurlar üzerindeki etkisini vurgulaması ve özgürlük ile eşitlik arasındaki gerilimi irdelemesi, onun düşünsel katkılarını zenginleştirmiştir. Bu başlık altında, Tocqueville'in diğer sosyologlarla olan farklılıkları analiz edilmeye çalışılmıştır. O, yaşadığı dönemin kendi havasına göre çalkantılı bir dönemde öne çıkmıştır. Bu nedenle modern Batı dünyasının özellikle de Fransa'nın fırtınalı havasının onun düşüncelerine

²⁸Rabia Özkan, "Alexis de Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür", *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 16/58 (15 Haziran 2020), 208.

²⁹Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, 195.

³⁰Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 781.

sirayet ettiğini söyleyebiliriz.³¹ Bu bağlamda Tocqueville'i tartışılır kılan özelliği, düşüncelerindeki çelişkiler ve belirsizliklerdir. Onun düşüncelerinin oluşumuna etki eden faktörler; Fransız Devrimi, aristokrasiden burjuvaziye geçiş, hükûmetin sık sık el değiştirmesi, Cezayir'in Fransız sömürgecilerin eline geçmesi ve buna bağlı olarak meydana gelen sömürgecilik-kölelik tartışmalarının yaşanmasıdır. Kısacası kaotik geçiş döneminin doğurduğu olumlu veya olumsuz sonuçlar olarak ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda Tocqueville, Batı'nın modern dönem yaşadığı çelişkilerini ve dönemin buhranlı sürecini objektif bir biçimde anlamak için oldukça önemli bir düşünürdür. Modern toplum, demokrasi, despotizm, merkezîyetçilik, sivil toplum gibi konularda bilgi edinmek isteyenler için Tocqueville önemli bir isimdir. Ayrıca modern toplumun nasıl oluştuğuna ve bu toplumun sorunlarının neler olduğuna dair bir fikir edinmek için de Tocqueville önemli bir referans kaynağıdır.³² Bu bağlamda Rousseau, Pascal, Montesquieu gibi düşünürler Tocqueville'in düşüncelerine değer vermişlerdir. Tabi bunları söylerken Tocqueville'in dönemin diğer siyaset ve sosyal bilimcilerine benzemediği ve kendine has biri olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Tocqueville, yeni sistemin yol açacağı sorun ve çelişkileri kendi döneminden öngörmüştür. Bu bağlamda o, Amerika'yı bu sistemin ilk örneği, betimleyicisi olarak gören ilk düşünürdür. Tocqueville'e göre Amerika geleceğin bir temsilcisi ve eğer durdurulamazsa modern dönemin yol açacağı aşırılıkların bir göstergesi olarak tüm gerçekliği ile karşımıza çıkacaktır.³³

Modernitenin doğurduğu kavramlar ve yol açtığı sorunlar, Tocqueville'in ekseriyetle üzerinde durduğu ana konulardandır. Buna bağlı olarak eşitlik, ona göre kaçınılmaz bir oluşumdur. Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* eseri dikkatli bir şekilde incelendiğinde iki şekilde eşitlik fikrinden endişe duyduğu söylenebilir. Birinci olarak çoğunluğun yol açacağını düşündüğü zorbalık, ikinci olarak ise burjuvanın yol açacağı merkezîleşme ve despotizmden söz edilebilir. Tocqueville, demokrasinin

³¹ Bicil, *Alexis de Tocqueville'in Demokrasi Anlayışı*, 6.

³² Nazife Hande Aksu, "Lütfi Sunar, Alexis De Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür", *İnsan & Toplum Dergisi* 10/1 (2020), 1.

³³ Aksu, "Lütfi Sunar, Alexis De Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür", 5.

gelecekteki tehlikelerini, ferdin toplumdan kopuşuna benzetir: “İnsanlar bir kutunun içindeki bezelyeler gibi birbirleriyle kaynaşmazlar.” Diye betimler.³⁴

Tocqueville, burjuva egemenliğinin yumuşak despotizme yol açtığını düşünmektedir. Bu nedenle despotizm kavramı Tocqueville tarafından eşitlik bağlamında kullanıldığı söylenebilir. Tocqueville'in burjuvaya olan bakış açısının aynı dönem yaşamış diğer düşünürlerden çok daha farklı olması ve kendinden sonra gelmiş modernite eleştirmenleri ile benzer fikirlere sahip olması döneminin diğer düşünürlerinden Tocqueville'i ayıran önemli bir noktadır.

Alexis de Tocqueville'i diğer sosyologlardan ayıran başlıca özellikler, onun demokrasiye odaklanması, sivil toplum ve ara kurum ve kuruluşların önemine vurgu yapması, eşitlik ve bireycilik ilişkisini etraflıca incelemesi, sosyolojik analizlerinde tarihsel yöntemleri kullanması ve eleştirel yaklaşımıdır. Tocqueville eserinde Amerika Birleşik Devletleri'nde demokrasinin işleyişini tahlil etmiştir. Demokrasi bağlamında Amerikayı ve Fransıyı kıyaslamış 1835'te yazdığı eseri ile demokrasi hakkındaki eleştiri ve öngörülerıyla okurlarını şaşırtmıştır.³⁵ Bununla birlikte, sivil toplumun ve ara kurumların demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi için taşıdığı önemi belirtmiştir ve bu tür kurumların bireyleri devletin gücüne karşı koruyarak özgürlüğü ve demokratik katılımı teşvik edip güçlendirdiğini savunmuştur.³⁶

Tocqueville, eşitlik ve bireycilik arasındaki ilişkiyi etraflıca inceleyerek, eşitlik kavramının toplumsal düzen ve yapıları nasıl şekillendirdiğini analiz etmiştir. Sosyolojik analizlerinde toplumsal değişimlerin sebeplerini araştırıp anlamaya çalışmış ve bu yöntemle teorilerinin kapsamlılığını artırmıştır. Eleştirel bir bakış açısı benimseyen Tocqueville, demokrasinin olası tehlikelerine, özellikle de çoğunluğun tiranlığına ve bireysel özgürlüklerin azalmasına vurgu yapmıştır.³⁷ Bu özverili ve başarılı yaklaşımı, onun analizlerinin kalıcılığını ve önemini kuvvetlendirmiştir.

Tocqueville üzerinde yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle bu çalışmaların siyaset bilimciler tarafından ortaya konulduğu görülmektedir. Hukuk, ekonomi, tarih ve

³⁴Sağır - Öztürk, “Sosyal Sermaye Bağlamında Tarihsel Bir Perspektif Kurgusu: Tocqueville ve Amerika’da Demokrasi Üzerine”, 31.

³⁵ Tocqueville, *Amerika’da Demokrasi*, 18.

³⁶ Murat Tumay - Firdevs Okatan, “Alexis De Tocqueville’e Göre Sivil Toplum”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 19/3 (01 Temmuz 2015), 328.

³⁷ Dinçkol, “Çoğunluk Tiranisine Karşı Bir Çözüm Yolu: Tocqueville ‘in Siyasal Kuramı”, 154.

sosyoloji bağlamında Tocqueville'i konu edinen bazı çalışmalar olsa da bunların sınırlı bilgiye sahip olduğu, ayrıca toplum bilimi çerçevesinde konunun ele alındığı çalışmaların oldukça az olduğu söylenebilir. Bu çalışmalar ise genel olarak Tocqueville'in demokrasi teorisi, sivil toplum görüşleri ve liberalizm çerçevesinde ele alınarak değerlendirilmiştir. Yani bu çalışmalar bir bütün olarak Tocqueville'in siyasi ve sosyal teorisini ele almamış, onun belirli bir yönü ile kendilerini sınırlamışlardır. Ayrıca yapılan bu çalışmalarda Tocqueville'in çalışmalarının yalnızca bazıları kaynak olarak kullanılmıştır. Bu da Tocqueville ve onun düşüncelerinin hem nicelik olarak yetersiz hem de ele aldıkları konular açısından dar kapsamlı olmasına sebebiyet vermiştir.³⁸ Bu nedenle Tocqueville'in geniş bir perspektifte incelenmesi onun çok yönlü bir düşünür olduğunun göstergesi olarak görülebilir.

Tocqueville'i dönemin diğer düşünürlerinden farklı kılan en önemli yönü, onu tek bir kategoride ele almanın zorluğundan kaynaklanır. Bu bağlamda yazarın düşüncelerini liberal, muhafazakâr ve radikal üç görüşün sentezi olarak değerlendirebiliriz; Çünkü Tocqueville'in eserleri incelendiğinde görülecektir ki bu üç görüşü benimsemiş düşünürlerin görüşlerinin bir sentezini sergilemektedir. Genel olarak liberalizmi benimsemiş, liberallere yakın olmuş fakat yeri geldiğinde onlarda dahil yaşadığı dönemde hemen her kesimle kavga içinde olmayı başarmış ilginç ve bir anlamda yalnız da bir kişiliktir.³⁹ Zira sömürgelerde şiddet konusunda o, liberallerle zıt düşmüştür. Bu özellikler, söz konusu düşünürü diğer sosyolog ve düşünürlerden ayıran ve onun sosyolojik düşünceye yaptığı katkıları vurgulayan temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

1.3. MODERN BİR DÜŞÜNÜR OLARAK ALEXIS DE TOCQUEVILLE

Alexis de Tocqueville'in modern bir düşünür olarak kabul edilmesi, onun sosyolojik ve siyasal analizlerinin isabetli oluşundan, ele aldığı temaların çağdaş toplumlar için taşıdığı önem ve yöntemsel yeniliklerinden gelmektedir. Modern bir düşünür olarak Tocqueville, demokrasi ve toplumsal yapı üzerine yaptığı incelemelerle, Fransız Devrimi'ne ve demokrasilerin inşa edilme süreçlerine tanıklık etmesiyle 19. yüzyıl düşünce hayatına yön vermiş ve günümüz sosyal ve siyasal bilimlerinde hâlâ

³⁸ Aksu, "Lütfi Sunar, Alexis De Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür", 2.

³⁹ Nevrez Kartal, "Alexis de Tocqueville - Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür", *Tarih Kritik Dergisi* 6/4 (30 Eylül 2020), 387.

önemli bir kaynak olmaya devam etmiştir.⁴⁰ Tocqueville'in analizlerini yansıtan *Amerika'da Demokrasi* adlı eseri, demokratik toplumların yapısını ve işleyişini anlamak için temel kaynaktır. Tocqueville eserinde, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki demokratik yapıyı analiz etmiştir.⁴¹ Tocqueville'in demokratik toplumların işleyişine dair yaptığı çözümlemeler, modern demokrasilerde karşılaşılan temel sorunların çözümüne dair pek çok bilgi içermektedir.

Tocqueville'in modern bir düşünür olarak yaptığı en önemli katkılardan biri, sivil toplum, dernekler ve gönüllü kuruluşlar gibi ara kurumların demokratik sistemlerdeki rolünü belirtmesidir. O, bu kavramları; devletten, siyasi partiler ve yerel yönetimler gibi siyasetle iç içe kurumlardan ayırmak suretiyle ayrı bir örgütlenme alanı olarak ifade etmiştir.⁴² Tocqueville'e göre sivil toplum ihtiyaçlara çözüm bulabilmek, devletin baskıcı davrandığı durumlarda müdahale edebilmek, demokrasinin korunmasını sağlamak gibi faaliyetleri içeren esasen toplumun kendini korumak adına oluşturduğu bir güvencedir.⁴³ Tocqueville'e göre, sivil toplum ve ara kurumlar, bireyleri devletin mutlak gücüne karşı himaye eden, demokratik katılımı teşvik eden ve yapılar olarak büyük öneme sahiptir. Tocqueville'in bu bakış açısı, modern siyaset bilimi ve sosyolojide sivil toplum kavramının rolüne dair tartışmaların temelini oluşturmuş.

Eşitlik ve bireycilik kavramlarının arasındaki ilişkiyi de inceleyen Tocqueville, analizleriyle modern toplumların yapısal dönüşüm süreçlerini anlamlandırmada önemli bir bakış açısı sunmuştur. Tocqueville, eşitlik kavramının bireysellik ve toplumsal dayanışma kavramları üzerindeki etkilerini incelemiş, modern toplumların karşılaştığı temel çelişkileri ortaya koymuştur. Tocqueville, kendi döneminin kaotik durumu ile modern toplumun çelişkileri karşısında kendi düşünce dünyasını oluşturmuştur.⁴⁴

Tocqueville'in sosyolojik analiz ve çalışmalarında tarihsel yöntemleri kullanması, onun çalışmalarını modern sosyal bilimler açısından kıymetli kılmıştır. Tarihsel bağlamı dikkate alarak toplumsal değişimleri, değişimlerin neden ve sonuçlarını anlamaya çalışması, onun teorilerinin kapsamlı ve isabetli olmasını sağlamıştır. Yine o modern

⁴⁰ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 774.

⁴¹ Kale Özçelik, "Alexis de Tocqueville 'in Siyasi Kuramında Demokrasi ve Yargı", 335.

⁴² Tumay - Okatan, "Alexis De Tocqueville'e Göre Sivil Toplum", 328.

⁴³ Tumay - Okatan, "Alexis De Tocqueville'e Göre Sivil Toplum", 329.

⁴⁴ Aksu, "Lütfi Sunar, Alexis De Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür", 1.

demokrasinin karmaşık doğasına dikkat çeken ilk düşünürlerdendir. Bu sebeple Tocqueville'in Amerikan toplumunu analiz etmede getirmiş olduğu yöntemler üzerinde durulmalıdır.⁴⁵ Tocqueville'in düşünce biçimi, modern sosyolojide önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

Eleştirel ve öngörülü yaklaşımı da Tocqueville'i modern bir düşünür olarak kabul etmemizi sağlamaktadır. Demokrasinin olası tehlikelerine, özellikle çoğunluğun tiranlığına yönelik uyarıları, günümüzde bile geçerliliğini koruyan öngörülerdir. Tocqueville, demokrasinin getirdiği fırsatlar kadar tehlikeleri de açıkça beyan ederek, dikkate alınması gereken kritik noktaları belirtmiştir.

Sonuç olarak, Alexis de Tocqueville'in modern bir düşünür olarak kabul edilmesinin temel nedenlerini birkaç başlıkta sıralamak mümkündür. Onun demokrasinin işleyişine dair öngörülleri, analizleri, sivil toplumun ve ara kurumların önemine yaptığı vurgu, eşitlik ve bireycilik ilişkisine dair özgün yaklaşımları, tarihsel yöntemleri kullanması, eleştirel, öngörülü olması ve yeni sistemin yol açacağı sorunları ve doğurduğu çelişkileri kendi döneminden sezmesi olarak sıralanabilir. Bu bağlamda o, Amerika'yı bu sistemin bir örneği, betimleyicisi olarak gören ilk düşünürdür.⁴⁶ Bu özellikler, Tocqueville'in modern bir düşünür olarak kabul edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca eserleri ve düşünceleri günümüz sosyal bilimlerinde ve siyaset teorisinde hala büyük bir öneme sahiptir.

1.4. 19. YÜZYILDA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE FRANSA: TARİHİ VE DÜŞÜNSEL EĞİLİMLERİN KARŞILAŞTIRMASI

19. yüzyıl, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'nın sosyal, siyasal ve entelektüel temellerini yeniden düzenlediği bir dönemdir. Her iki ülke de köklü devrimlerden geçmiş ve yeni yönetim biçimleri ile birlikte modernleşme yolunda önemli adımlar atmıştır. Alexis de Tocqueville Amerika ve Fransa'nın siyasal ve toplumsal yapıları arasındaki farkları yerinde incelemiştir. Bu anlamda, Tocqueville'in yaşadığı dönemin Amerika ve Fransa tarihine dair kapsamlı bir karşılaştırma, onun eserlerinde ki analizlerini anlamak için önemlidir.

⁴⁵ Özyurt, "Tocqueville'de Demokratik Toplumun Doğası", 42.

⁴⁶ Aksu, "Lütfi Sunar, Alexis De Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür", 5.

1.4.1. 19.yy Fransa'nın Durumu

19. yüzyılın ilk yarısında Fransa, büyük siyasi ve toplumsal değişim ve istikrarsızlıkların yaşandığı bir dönemden geçmiştir. Bu dönemi anlayabilmek için Fransız Devrimi'ni, Napolyon dönemini (1799-1815), Restorasyon dönemini (1815-1830) ve Temmuz Monarşisini (1830-1848) derinlemesine incelemek gerekmektedir.

1.4.1.1. Fransız Devrimi (1789) ve Sonuçları

Fransız Devrimi, 18. yüzyılın sonlarına doğru Fransa'da yaşanan ve dünya tarihinde önemli bir dönüm noktası haline gelen toplumsal ve siyasi bir olaydır. Mutlak monarşiye karşı başlayan bu devrim, eşitlik, özgürlük ve kardeşlik düşünceleri ile şekillenmiş, Kendisinden sonra bütün devrimler üzerinde çok önemli etkiler bıraktığı kabul edilen Fransız Devrimi, “eski rejim”den “modern toplum”a geçişi de ifade etmektedir ve Avrupa'yı hatta dünyayı derinden etkilemiştir.⁴⁷

Devrimin Başlıca Nedenleri

- Toplum, ayrıcalıklı bir soylular sınıfı, zengin bir burjuvazi ve yoksul bir halktan oluşmaktaydı. Vergi yükünün büyük bir kısmını halk taşımakta, soylular ve din adamları ise vergiden muaf tutulmaktaydı.
- Devletin borçları aşırı derecede artmış, halk açlık sınırında yaşamaktadır.
- Aydınlanma Çağı'nın getirdiği fikirler ile eşitlik, özgürlük ve insan hakları gibi kavramların yaygınlaşmasına neden olmuştur.
- XVI. Louis, iyi niyetli bir kral olmasına rağmen kararsız bir kişiliğe sahipti. Askerleri ve kraliçeyi memnun etmek için fikirlerini sık sık değiştirirdi.⁴⁸ Kral XVI. Louis'in istikrarlı ve tutarlı davranmaması, halkın isteklerini duymaması, devrimin alevlenmesini sağlamıştır.

Devriminin Önemli Olayları

- **Bastil'in Alınması (14 Temmuz 1789):** Devrimin sembolü haline gelen Bastil'in alınması, halkın direnişinin bir sembolü olmuştur.

⁴⁷ Ahmet Faruk Kılıç, “Fransız Devrimi ve Din”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 11 (2007), 120.

⁴⁸ Kılıç, “Fransız Devrimi ve Din”, 123.

- **İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi:** Devrimin ana esaslarını belirleyen bu bildirme, eşitlik, özgürlük ve mülkiyet haklarını güvence altına almayı amaçlamıştır.
- **Monarşinin Kaldırılması:** Kral XVI. Louis idam edilmiş ve Fransa monarşiden cumhuriyete geçmiştir.
- **Terör Dönemi:** Radikal Jakobenlerin yönetimde söz sahibi olmasıyla başlayan bu dönemde binlerce kişi idam edilmiştir.
- **Napolyon Bonapart'ın Yükselişi:** Devrimin yarattığı kargaşa ortamında güçlü bir ele duyulan ihtiyaç, 1799 yılı sonunda gerçekleşen bir hükümet darbesiyle General Napolyon Bonapart'ı iş başına getirdi. Ülke yönetimi, "konsüllük" adı verilen üç kişilik bir kurula verildi ve Napolyon büyük bir otorite ile birinci konsül oldu. Ordudan aldığı güçle içeride düzeni sağlayan Napolyon, 1801 yılında papalık makamıyla bir anlaşma imzaladı. Napolyon'un amacı ise, ülkedeki düzeni sağlamak ve ileride papanın elinden taç giyerek batı imparatorluğunu diriltmekti.⁴⁹

Devrimin Başlıca Sonuçları

- **Mutlak Monarşinin Sonu:** Avrupa'nın birçok ülkesinde mutlak monarşi devri son bulmuş, anayasal monarşiler veya cumhuriyetler kurulmuştur.
- **Milliyetçiliğin Doğuşu:** Devrim ile ulusal bilinç kuvvetlenmiş ve bu da milliyetçilik akımının doğuşunu tetiklemiştir.
- **Liberalizmin Yaygınlaşması:** Eşitlik, özgürlük ve mülkiyet hakları gibi liberal kavramlar, Latin Amerika'dan Hindistan'a kadar nerdeyse tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Osmanlı özelinde de durum aynıdır.⁵⁰
- **Toplumsal Değişimler:** Sınıfsal eşitsizlikler ve ayrımcılıklar azalmış, kadın haklarına verilen değer artmıştır.
- **Savaşlar ve İhtilaller:** Devrim, Avrupa'da büyük savaşlara ve diğer ülkelerde de benzer ihtilallere sebep olmuştur.

⁴⁹ Kılıç, "Fransız Devrimi ve Din", 136.

⁵⁰ İlyas Sucu, "Sosyolojinin Doğuşuna Devrimin Etkisi: Endüstri ve Fransız Devrimleri", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2019), 37.

Fransız Devrimi, dünya tarihindeki en önemli olaylardan biridir. Çünkü devrimin etkileri Avrupa sınırlarıyla kalmamış tüm dünyayı ve özellikle de Doğu toplumlarını ve özelde Osmanlı'yı derinden etkilemiştir. Dolayısıyla tüm bunlardan hareketle Fransız Devrimi'ni sadece İngiltere'ye karşı bir siyaset olarak görmek yerine burjuva sınıfının dünya egemenliğini ele geçişinin bir simgesi olarak görmek gerekecektir.⁵¹ Devrim ile birlikte eşitlik, özgürlük ve kardeşlik gibi evrensel değerler yaygınlaşmıştır. Fakat devrimin şiddetli ve kanlı oluşu, bazı olumsuz sonuçlara da yol açmıştır. Fransız Devrimi için, kendisinden sonra yapılan bütün devrimler üzerinde önemli etkiler bıraktığı kabul edilir.

1.4.1.2. Napolyon Dönemi (1799-1815)

Napolyon Dönemi (1799-1815), Fransız Devrimi'nin kaotik ortamında Napolyon Bonaparte'ın iktidara gelmesiyle başlayan dönemi kapsamaktadır. Napolyon, güçlü ve iradeli bir lider olarak Fransa'da siyasi ve toplumsal düzeni yeniden tesis etmiştir. İçeride, Napolyon Kanunları ile modern hukuk sistemini oluştururken ekonomiyi canlandırmış ve eğitim reformları yapmıştır. Dış politikada ise Napolyon, ordunun başına geçerek, tüm başkentlerin yollarını arşınlayan ilk önderdir.⁵² Avrupa'nın büyük bir kısmını fethederek Fransız İmparatorluğu'nu genişletmiştir.

Napolyon dönemi, merkeziyetçi bir yönetim anlayışını ve genişlemeci bir dış politikayı beraberinde getirmiştir. Avrupa genelinde yayılmacı bir strateji benimsenmiş ve Fransız hukuk sistemi olan Napolyon Yasaları oluşturulmuştur. Bu yasalar, modern hukuk sistemlerine ilham kaynağı olmuştur. Fakat sürekli devam eden savaşlar ve askerî harcamalar Fransa için sonun başlangıcını hazırlamıştır. 1812'deki Rusya seferi büyük bir yenilgiyle sonuçlanınca Napolyon 1814'te tahttan çekildi ve Elba Adası'na sürgüne gönderildi. Napolyon'un Elbe'den ayrılarak kurduğu kısa süreli rejim de 100 gün sürmüştür ve Saint Helena Adası'na sürgüne gönderildi.⁵³ Napolyon Dönemi ile birlikte Avrupa'da ulusalcılık ve liberalizm akımları yayılmaya başladı. Napolyon sonrası Fransa yeniden monarşîye dönmüştür.

⁵¹ Sucu, "Sosyolojinin Doğuşuna Devrimin Etkisi: Endüstri ve Fransız Devrimleri", 41.

⁵² Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 718.

⁵³ Emre Ekinci, "Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi" 6/1 (2016), 159.

1.4.1.3. Restorasyon Dönemi (1815-1830)

Restorasyon Dönemi (1815-1830), Napolyon'un mağlubiyeti sonrası Avrupa'da monarşi düzeninin yeniden tesis edildiği dönemi kapsamaktadır. Viyana Kongresi'nde, Avrupa'nın siyasi haritası yeniden çizildi ve güç dengeleri değişti. Fransa'da ise Bourbon Hanedanı, XVIII. Louis ile tekrardan iktidara geldi. Eski rejime geri dönmüş olsa da devrimci fikirlerin önüne geçilemedi. Avrupa'da her geçen gün liberal ve milliyetçi hareketler gelişip güçlenmeye devam etti. Restorasyon döneminde sanayi devriminin etkisi ile teknolojiadaki gelişmeler hızlandı ve işçi sınıfı büyüdü. Tarihsel evrimin bir ânı, tarihsel evrimin bütünü düşünülerek anlaşılabilir. Bu bağlamda restorasyon dönemi büyük Fransız devrimi ile devrim, yüzyıllar süren monarşik yönetimle anlaşılabilir.⁵⁴

Artan sanayi, kırsaldan kente göçün hızlı biçimde artmasını tetikledi ve bu dönemde şehirler hızla büyüdü. Bu dönemde, devrim öncesi eski rejimin bazı birim ve unsurları restore edilmeye çalışılsa da devrim sonrası fikir ve kazanımlar toplumsal olarak yerleşmeye başladığı için eski birim ve unsurların restore edilmesi fikri pek başarılı olamadı. Bu dönemden sonra Fransa çok uzun yıllar, siyasi istikrarsızlıklar, iç karışıklıklar, ekonomik krizler ve savaşlarla karşı karşıya kalmış; işgallerin olduğu ve birçok farklı rejim alternatifinin denendiği bir dönem geçirmiştir.⁵⁵

Restorasyon Dönemi, anayasal monarşi düşüncelerinin gelişmesine, milliyetçilik ve ulusal birlik fikirlerine sahip insanların sayısının hızla artmasına, Avrupa'da 1848 Devrimleri gibi büyük toplumsal hareketlere, Avrupa'nın siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısını derinden etkileyerek modern ulus devletlerin oluşmasına çok büyük etkiler etmiştir. 1848 İhtilali'nin bu denli kuvvetli olmasının başlıca iki nedeni vardı: Birincisi, Avrupa'nın birçok yerinde milliyetçilik fikri uyanmış olduğundan, yalnız siyasal haklardan yoksun insan kütleleri bu haklarını elde etmek için değil, aynı zamanda yabancı boyunduruğu altında yaşayan uluslar da bağımsızlıklarını elde etmek için ayaklanıyorlardı. İkinci olarak da, XIX. yüzyılın sanayiye getirdiği yenilik ve gelişme, özellikle Batı Avrupa'da işçi sınıfının meydana çıkmasına sebep olmuştu.⁵⁶

⁵⁴ Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, 64.

⁵⁵ İkinci, "Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi", 158.

⁵⁶ İkinci, "Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi", 162.

1.4.1.4. Temmuz Monarşisi (1830-1848)

1830 Temmuz Devrimi ile iktidarda olan Bourbon hanedanlığı devrildi ve Louis-Philippe, “Fransa Kralı” değil, “Fransızların Kralı” ünvanını aldı. Bu surede Kral'ın otoritesinin halka dayandığı belirtilmek isteniyordu. Yeni rejime “Temmuz Monarşisi” denir.⁵⁷ Fakat bu bir siyasal rejim değişikliği değil, sadece hanedan değişikliği getirmiştir. Temmuz Monarşisinde, liberalizme daha fazla önem verilmiştir. Bu döneme burjuvanın siyasal ve ekonomik güç kazandığı bir "burjuva monarşisi" de denilebilir. Ülkede sanayileşme hızla artıp yayılırken, demiryolu ağları genişledi ve ekonomik büyüme sağlandı. Ama bu dönem de Bourbon dönemi gibi siyasal istikrarsızlık ve ekonomik sorunlarla geçmiştir. Sadece zengin ve soylu insanların oy kullanabilmesi ve çalışma koşullarının işçi sınıfı için oldukça zor hale gelmesi, işçi sınıfında huzursuzluk ve bıkkınlığa yol açtı. Makineleşmenin etkisiyle işçi sınıfı ve orta sınıf arasında artan sınıfsal farklılıklar ve işçi sınıfın liberal reform talepleri, yönetimin baskıcı politikalarına karşı tepkilere yol açmıştır. Bu bakımdan temmuz monarşisi burjuva sınıfının haksız olarak ele geçirilmiş egemenliğinin siyasal yansımasıdır.⁵⁸

Lyon'da yaşanan işçi ayaklanmaları ve 1832'deki kolera salgını, hükümete yönelik eleştirileri gittikçe artırdı. Tocqueville 1836'da temmuz monarşisinin, hem bireylerin eşitliğini, hem de liberal kurumları bünyesinde barındıran devrimin sonu olmasını umut etmiş olsa da artan sosyal ve ekonomik sorunlar, 1848 Devrimi'ne sebep oldu ve Louis-Philippe tahtı bıraktı. Fransa'da yeni bir cumhuriyet kuruldu Fransa'da kurulan bu Cumhuriyete “İkinci Cumhuriyet” denir. “Birinci Cumhuriyet”, 1792 Eylülünden, Napolyon'un imparatorluğunu ilân ettiği 1804 Aralık ayına kadar olan dönemdir.⁵⁹ Bu dönem, Avrupa'daki liberal hareketlere ilham kaynağı olmuş ve sınıf çatışmalarını derinleştirmiştir.

1.4.1.5. Toplumsal ve Ekonomik Dinamikler

Fransa'da 19. yüzyılın ilk yarısı, toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin hızla yaşandığı bir dönemdir. Sanayileşme, kentleşme ve demografik değişimler, toplumsal ve sosyal yapıyı ciddi manada değiştirmiştir. 19. yüzyılın sanayiye getirdiği yenilik ve

⁵⁷ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997), 117.

⁵⁸ Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, 217.

⁵⁹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, 138.

gelişme, özellikle Batı Avrupa’da işçi sınıfının meydana çıkmasına sebep olmuştu. İşte bu yeni sınıf da bazı haklar elde etmek için çalışmaktaydı.⁶⁰

Toplumda, burjuva giderek güç ve değer kazanırken, işçi sınıfı da hak arayışlarına başladı. Tarımdan sanayiye geçiş, kırsaldan kente göçü hızlandırdı. Kentleşmenin hızla ve bilinçsizce artması, şehirlerde yaşam koşullarını zorlaştırdı ve toplumsal ve sosyal sorunları beraberinde getirdi. Siyasal alanda ise, özgürlük ve eşitlik talepleri, devrimlere yol açmıştır. 19. yüzyılın ilk yarısı, Fransa’da modern toplumun temellerinin atıldığı, sosyal adalet ve demokratik reform taleplerinin yükseldiği bir dönemdir.⁶¹

1.4.1.6. Siyasi ve İdeolojik Çatışmalar

19. yüzyıl Fransa’sı, çeşitli siyasi ve ideolojik çatışmalara da sahne olmuştur. Devrimci liberaller ile muhafazakâr monarşistler arasında sürekli mücadele ve çatışmalar yaşanmıştır. Bu siyasi ve ideolojik çatışmalar, ülkenin sosyal ve politik yapısının hızla değişimine yol açmıştır. Bu ideolojik çatışma ve kargaşa ortamı, Fransa’nın siyasi istikrarını engellemiş, çeşitli ayaklanmalara ve devrimlere neden olmuştur. Fransız Devrimi’nin sonuçları, monarşi ile cumhuriyetçiler arasındaki gerilimi sürekli olarak artırmıştır. Restorasyon Dönemi’nde Bourbonlar Fransa’ya dönmüşlerdi. XVI. Louis’in kardeşi, XVIII. Louis adıyla (1814-1824) Fransız tahtına oturdu. Fransa yeniden Bourbonların bulunduğu bir monarşi olmuştu.⁶² Bourbonların yeniden iktidara gelmesi, eski rejime dönüş çabaları ve devrimci kazanımları koruma mücadelesi arasında bir denge arayışına yol açmıştır.

19. yüzyılın ilk yarısında Fransa, devrimlerin, siyasi değişimlerin ve toplumsal dönüşümlerin çok yoğun yaşandığı bir dönemden geçmiştir. Fransız Devrimi, Napolyon dönemi, Restorasyon ve Temmuz Monarşisi gibi farklı ideolojik düşünce ve yaklaşımların etkisi altında şekillenen bu dönemde, Fransa’nın siyasi ve toplumsal yapısı sürekli olarak değişim ve dönüşüm halinde olmuştur. Onun eserinde bu tarihsel ve toplumsal dinamiklerin değişim ve dönüşümünün izlerini görmek mümkündür. Bu

⁶⁰ Ekinci, “Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi”, 162.

⁶¹ Kılıç, “Fransız Devrimi ve Din”, 136.

⁶² Ekinci, “Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi”, 161.

anlamda, Fransa'nın 19. yüzyılın ilk yarısındaki durumu, modern demokratik sistemler ve toplumsal yapılar üzerine yapılan analizlerin temel kaynak noktalarındandır.⁶³

1.4.2. 19. Yüzyılın İlk Yarısı Amerika'nın Durumu

19. yüzyılın ilk yarısında Amerika Birleşik Devletleri, siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan önemli gelişmeler yaşamıştır. Bu gelişmeler arasında toprak keşifleri, demokratik kurum ve kuruluşların güçlenmesi, ekonomik büyüme, kölelik sorunu ve bölgesel farklılıkları saymak mümkündür. Tocqueville Amerika'ya yaptığı ziyaret ve orada edindiği bilgiler, deneyimler, demokrasi hakkındaki eleştirileri ve öngörülerini okurlarını şaşırtmış ve bu çerçevede bugün de güncelliğini koruyan bir eser bırakmıştır.⁶⁴

1.4.2.1. Siyasi Yapı ve Demokratik Kurumlar

19. yüzyılın ilk yarısı, Amerika Birleşik Devletleri için kayda değer bir dönüşüm noktasıdır. Yeni bir ulus oluşumuna giren Amerika, siyasi ve sosyal olarak dev adımlar atmıştır. Bu dönemde, kölelik tartışmaları, toprak genişlemesi ve sanayileşme gibi dönüm noktası olan konular ülkenin gündemini uzun bir süre meşgul etmiştir.⁶⁵

Amerika Birleşik Devletleri, 1787'de kabul edilen Anayasa ile federal bir cumhuriyet olarak kurulmuştur.⁶⁶ 19. yüzyılın ilk yarısında ise, bu anayasal düzenin ve demokratik kurumların toplumun her kesimine yerleşme süreci devam etmiştir. Bu dönem Amerika'da oy hakkı genişledi ve böylece daha fazla insan siyasal süreçlere katılabildi. Andrew Jackson'ın başkan seçilmesi ise, Amerika'da demokratik bir dönemin başlangıcını simgelemektedir.

Yargı, bağımsız bir güç olup federal sistemde önemli bir figür haline geldi. Bu bağlamda Birleşik Devletler'in Yüksek Mahkeme'si her türlü yargılama yetkisi sorununda karar verme hakkını üstlendi.⁶⁷ Özellikle John Marshall'ın başkanlığı döneminde Yüksek Mahkeme, federal hükümetin yetkilerini genişleten kararlar almıştır. Bu dönemde Amerika'da, siyasi partiler toplumda önemli roller oynamaya başlamışlardır. Demokratik ve Cumhuriyetçi Partiler, farklı ideolojik düşünce ve

⁶³ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 647.

⁶⁴ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 18

⁶⁵ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 19.

⁶⁶ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, 703.

⁶⁷ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 156.

çıkarları temsil ederek Amerikan siyasetine yön vermiştir. Bu gelişme ve olaylar, Amerika'nın günümüzdeki siyasi yapısını şekillendiren başlıca unsurlardır.

1.4.2.2. Ekonomik Büyüme ve Sanayileşme

19. yüzyılın ilk yarısı Amerika için, ekonomik kalkınma ve sanayileşme açısından dev adımlar attığı ve Amerika'nın ekonomik çehresini tamamen değiştiren bir dönem olmuştur. 19. yüzyıla kadar Amerikan ekonomisi büyük oranda tarıma dayalıydı. Amerika'nın güneyinde pamuk, tütün ve şeker, kuzeyinde ise daha çeşitli tarım ürünleri yetiştiriliyordu.

Oldukça çeşitli doğal kaynaklar, tarımda ki gelişmeler, ulaşımda ki ilerlemeler ve serbest piyasa ekonomisi gibi etkenler, ülkenin hızla sanayileşmesini sağlamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte Amerika'da tekstil fabrikaları, demiryolları ve diğer sanayi kuruluşları hızla yayılmıştır. Bu dönemde, yeni ürün ve icatlar aracılığıyla, tarım ve sanayide verimlilik artırılmıştır. Kanallar, demiryolları ve buharlı gemiler, mal ve insan taşımacılığının büyük ölçekte yapılmasını kolaylaştırdı. Erie Kanalı'nın 1825'te açılması, New York'u önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir.⁶⁸

Tekstil, demir-çelik gibi sanayi sektörlerinde yaşanan ilerlemeler, şehirleşmeyi oldukça hızlandırmış ve yeni bir işçi sınıfının doğmasına sebep olmuştur. Fakat bu hızlı sanayileşme süreci, eşitsizlikleri artırmış, sınıfsal farklılıkların daha da belirginleşmesine sebep olmuş ve sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir. Batı'nın edindiği zenginliğin devam edebilmesi için kendilerinin ne kadar gerekli olduğunun farkında olan ve yeni bir sınıf görüntüsü kazanmaya başlayan işçiler, Batı'daki zenginlikten pay almak isteyeceklerdir. Bu durumun sınıf çatışmalarına sebep olacağı ise öngörülebildiği üzere kaçınılmazdır. Bir de bu duruma halk kitlelerinin özellikle Fransa'daki devrimlerde oynadığı rol ve gelişmelere yön verebildikleri inancı eklenince, mevcut politik ve toplumsal gelişmelerin ve dönüşümlerin burjuva sınıfı için vahameti daha iyi anlaşılabilir.⁶⁹

⁶⁸ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 383.

⁶⁹ Sucu, "Sosyolojinin Doğuşuna Devrimin Etkisi: Endüstri ve Fransız Devrimleri", 43.

1.4.2.3. Toplumsal Yapı ve Dinamikler

Amerikan toplumu, 19. yüzyılın ilk yarısında hızlı bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönemde ekonomik olarak ilerlemeler yaşanırken aynı zamanda sosyal dönüşümlerde yaşanmıştır. Avrupa'dan Amerika'ya büyük göç dalgaları yaşanmıştır. Avrupa'dan gelen göçmenlerin sayısının her geçen gün artması ile birlikte, Amerika'nın kültürel ve etnik yapısı zenginleşmiş, fakat bununla birlikte toplumsal gerilimler de artmıştır. Yeni gelenler, özellikle batıya doğru genişleyen topraklarda yeni yerleşim yerleri kurmuştur. Bu durumun sonucu olarak, Amerika'nın demografik yapısı çeşitlenmiştir.⁷⁰

Güney eyaletlerinde kölelik, tarımsal ekonominin temelini oluşturuyordu ve bu durum, Kuzey ve Güney arasında ciddi gerilimlere yol açmaktaydı. Kölelik sistemiyle meydana gelen Güney ile sanayileşme üzerine kurulu Kuzey arasındaki derin ayrışma, ülkenin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. 1820 Missouri Uzlaşması, kölelik sorununu çözmeyi amaçlasa da, bu sorun Amerika'nın siyasi ve toplumsal hayatında sürekli bir çatışma kaynağı olmaya devam etmiştir. Amerikan hükümeti, Amerika yerlilerini zor kullanarak batıya yerleştirmeye çalışmıştır. 1830'da çıkarılan Yerli Kaldırma Yasası, binlerce Amerika Yerlisinin zorla batıya gönderilmesine sebep olmuştur. Bu dönemde, kadın hakları, köleliğin kaldırılması ve batıya doğru genişleme gibi konular, Amerikan toplumunun gündemini uzun bir süre meşgul etmiş ve ülkenin geleceğini şekillendirmiştir. Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan işçi sınıfı, daha kaliteli çalışma koşulları ve sosyal haklar için uğraş verirken, orta sınıfın kuvvetlenmesi ile birlikte toplumsal yapı da farklılaşmıştır.⁷¹

1.4.2.4. Bölgesel Farklılıklar

19. yüzyılın ilk yarısında Amerika'da ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamda belirgin bölgesel farklılıklar oluşmaya başlamıştı. Örneğin Kuzey eyaletler, sanayi ve ticaretin merkezi, nüfusun yoğun olduğu ve köleliğin büyük oranda olmadığı bölgelerden oluşmaktayken Güney eyaletler ise, büyük ölçüde tarım ekonomisine dayalı, köleliğin oldukça yaygın olduğu ve daha geleneksel bir yaşam tarzının hâkim

⁷⁰ Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 289.

⁷¹ Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, çev. Seçkin Sertdemir Özdemir (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 345.

olduğu alanlardan oluşmaktaydı.⁷² Farklılıkların bu denli derin olması, siyasi ve toplumsal çatışmalardan ekonomik sistemlere, sosyal yapıdan kültürel değerlere kadar pek çok alanda kendini göstermiştir. Yine bu dönemde Amerika'da Batıya doğru genişleme, ideolojisi benimsenmiştir. Bu genişleme ideolojisi ile yeni toprakların keşfi ve yerleşimi hız kazanmıştır, fakat bu keşif ve yerleşimler aynı zamanda yerli halklar üzerinde yıkıcı etkiler de yaratmıştır. Kuzey ve Güney arasındaki hemen her alanda var olan bu derin farklar, zamanla Amerikan İç Savaşı'na sebebiyet verecek olan gerginliğin başlıca nedenlerinden biri haline gelmiştir.⁷³

1.4.2.5. Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler

Amerika, 19. Yüzyılın ilk yarısında Monroe Doktrini ile birlikte Avrupa'nın Amerika kıtasındaki müdahalesine karşı net bir tavır takınmıştır. Amerika'nın beşinci Başkanı James Monroe, 2 Aralık 1823'de kongreye yolladığı ve bundan sonra Monroe Doktrini adını alacak olan bir mektupla, Avrupa devletlerinin Amerika kıtalarına ayak basmalarının, Amerika için düşmanca bir hareket olarak karşılanacağını bildirdi. Bunun üzerine Avrupa devletleri Güney Amerika'da ki mücadelelerinden vazgeçtiler ve bugün Lâtin Amerika ülkeleri dediğimiz ülkeler de bağımsızlıklarına kavuştular.⁷⁴ Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri uluslararası arenada daha aktif olmuş ve kendi kimliğini belirlemeye çalışmıştır. Bu dönem ile birlikte, Amerika'nın dış politikası büyük oranda Batıya doğru genişleme, Avrupa'dan bağımsız ve özgürlükçü ekonomik büyüme hedeflerine odaklanmıştır. Monroe Doktrini ile birlikte Avrupa'ya takınan sert tavırlar Latin Amerika'daki bağımsızlık hareketlerine örnek olmuş ve Amerika'nın kıta üzerindeki nüfuzunu artırmasını sağlamıştır. Ekonomik büyüme ve serbest ticaret politikalarıyla uluslararası sahada daha da aktif olan Amerika, Avrupa'daki olay ve savaşlardan genellikle uzak durarak tarafsız bir tutum sergilemiştir.⁷⁵

Tocqueville, Amerika'daki eşitlik ve demokrasi pratiğini, Fransa'daki hiyerarşik yapı ve merkezîyetçi yönetimle karşılaştırarak analiz etmiştir. Amerikan demokrasisinin toplumsal eşitlik ve bireysel özgürlüğe yaptığı katkıları vurgularken Fransa'nın ise

⁷² Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 341.

⁷³ Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, çev. Seçkin Sertdemir Özdemir (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 45.

⁷⁴ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, 111.

⁷⁵ Mustafa Kocakınar, "Amerikan Dış Politikasında İdealizm Realizm İlişkisi: Çatışma Mı İşbirliği Mi?", *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi* 1 (2015), 6.

demokrasiye adım atma sürecinde çeşitli bocalamalar ile uğraştığını gözlemlemiştir. Tocqueville'e göre Amerika ve Fransa arasındaki en bariz farklardan biri toplumsal yapıdaki eşitsizliktir. Amerika'da, demokratik ilkeler ve demokratik yaşam tarzı daha yaygın bir şekilde kabul edilmiş ve toplum daha az katmanlaşmıştır. Bununla birlikte, Fransa'da, sosyal sınıf ayrımları, toplumsal eşitliğin önünde ki en büyük engel olmuştur. Amerika'daki güçlü sivil toplum kuruluşlarının, demokrasinin sağlıklı işlemindeki rolünü öne çıkararak, Fransa'daki merkeziyetçi yapının bu tür katılımcı sivil toplum kurumlarının gelişmesini engellediğini belirtmiştir.⁷⁶

Tocqueville, 19. Yüzyılın ilk yarısında Amerika'da istikrarlı ve katılımcı demokratik bir yapının oluştuğunu belirtirken, Fransa'daki devrim sonrası toplumsal gerginlikler ve istikrarsızlıkların devam ettiğini belirtmiştir. Amerika'daki demokratik deneyimler, yerel yönetimlerde ve toplumsal örgütlenmelerde daha yoğun bir siyasi katılımı sağlamıştır. Tocqueville, Amerika'daki bireycilik anlayışının, sivil toplum kurumları aracılığıyla toplumsal dayanışmayı desteklediğini ve Amerikan toplum yapısına pozitif etkilerini vurgulamıştır. Fransa'da ise bireycilik anlayışının tam olarak oluşmadığını, merkeziyetçi yönetim anlayışı ve monarşi düzeninin, bireylerin siyasi süreçlere doğrudan katılımını ve sivil toplumun etkinliğini sınırlandırdığını, birey ve devlet arasındaki gerilimin belirginleştiğini gözlemlemiştir. Amerika, dini özgürlük ve çeşitlilik konusunda dünyaya örnek olmuş ve din ile devletin ayrılması ilkesini benimsemiştir. Bu durum, farklı dini inançlara sahip bireylerin barış içinde birlikte yaşamasına olanak sağlamış ve dini kurumların bağımsızlığına da katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte Fransa'da ise, dini özgürlük ve çeşitlilik gibi konular Katolik Kilisesi'nin uzun süreli baskı ve dışlanmasına maruz kalmış, dini özgürlüklerin sınırlandırılmasıyla sonuçlanmıştır. Amerika'da Hristiyanlık doğrudan siyasal alana girmeyerek gücünü artırmıştır. Tocqueville bu sonuca ulaşırken Fransız Devrimi tecrübesini göz önünde bulundurur. Devrim yıllarında ve sonrasında, Fransız Katolik Kilisesi aristokrasi ve monarşinin tüm olumsuz uygulamalarından sorumlu tutulmuştu.⁷⁷

Amerika'daki demokratik yapı, yasama ve yürütme güçlerinin birbirinden kesin bir biçimde ayrılmasına dayanmaktadır. Bu, denetim mekanizmalarının

⁷⁶ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 133.

⁷⁷ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 18.

kuvvetlenmesine ve hükümetin keyfiyetinin önlenmesine ciddi anlamda katkıda bulunmuştur. Tocqueville'e göre Amerika'da siyasal merkezileşme varken, idari merkezileşme yoktur. Öte yandan, Fransa'da 18. yüzyıldan beri hem idari hem de siyasal merkezileşme gerçekleştirilmeye çalışılmış ve bu da toplumun dinamizmine zarar vermiştir.⁷⁸

Sonuç olarak, Tocqueville'in 19. Yüzyıl Amerika'sı ve Fransa'sı arasındaki karşılaştırmalı analizleri, Amerika ve Fransa'nın demokratik deneyimlerinin karmaşıklığı ve çeşitliliği gözler önüne serilmektedir. Her iki ülkenin demokratik gelişimindeki farklılıklar, tarihi, kültürel ve siyasi yapılanmalarının yanı sıra demokratik kurumlarının ilerlemesini de yansıtmaktadır. Tocqueville'in modern dünyanın doğuş sancılarını çektiği bir dönemde yaşaması ve bu dönemdeki değişimleri detaylı biçimde analiz etmesi, onu günümüzde hala önemli bir düşünür kılar. Modern bir düşünürün gözünden bakarak, modern dünyanın çelişkilerini daha iyi anlamak mümkün.⁷⁹ O, 19.yy Amerika'sı ve Fransa'sını toplumsal ve siyasal dinamikleri ile anlamada önemli bir rol oynamıştır. Buna ek olarak onun çalışmaları modern sosyoloji ve siyaset bilimine birçok katkı sağlamıştır.⁸⁰

1.5. ALEXIS DE TOCQUEVILLE'E GÖRE DEMOKRASI

Tocqueville, modern demokrasinin önemli gözlemcilerinden ve analizcilerinden biridir. 19. yüzyılda Avrupa'nın değişen sosyo-politik dengeleri ve Amerika'da gözlemlediği demokratik toplum düzeni, Tocqueville'e demokrasiyi ayrıntılı bir biçimde inceleme fırsatı sunmuştur. Demokratik değerlerin birey, toplum ve devlet üzerindeki etkilerini inceleyen Tocqueville, demokrasiye sadece bir yönetim biçimi olarak değil, aynı zamanda bir yaşam tarzı olarak yaklaşır. Bu başlık altında Tocqueville'in demokrasiye dair görüşleri, birey özgürlüğü, eşitlik ve özgürlük gibi kavramların demokrasi ile ilişkisi gibi temel meseleler ele alınacaktır.

Günümüzde kullanılan anlamıyla demokrasi kavramının kökenine bakılacak olunursa bu kavramın “demos” ve “kratos” yani halk ve yönetim kelimelerinin

⁷⁸ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 16.

⁷⁹ Özkan, “Alexis de Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür”, 208.

⁸⁰ Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 786.

birleşiminden oluştuğu yani halkın yönetimi anlamına geldiği anlaşılmaktadır.⁸¹ Tocqueville, demokrasiyi sadece bir siyasi rejim olarak görmemiştir, o aynı zamanda toplumsal bir durum ve kültürel bir yapı olarak görmüştür ve bu bağlamda halk egemenliği ve yurttaşların kamu işlerine katılımı olarak ele almıştır.⁸² Tocqueville'e göre, demokrasi zamanla toplumun genel bir karakteristiği haline gelmektedir. İnsanların düşünce tarzlarında, değerlerinde, alışkanlıklarında, ilişkilerinde kısaca insanların hayatlarının her alanında derin etkileri vardır.

Tocqueville'e göre demokrasi, birey eşitliği ilkesi üzerine kurulu bir toplumsal düzeni ifade etmektedir. Bu eşitlik olgusu, toplumda ki her bireyin siyasi haklara sahip olması, yasalar önünde eşit muamele görmesi ve toplumsal sınıf farklılıklarının azaltılması anlamına gelmektedir. Ama Tocqueville, eşitlik ilkesinin yaşamın her alanında tam olarak gerçekleşmediğini ve demokrasinin bazı tehlikeleri barındırdığını da belirtmiştir. Tocqueville, demokrasinin birçok olumlu yönünü vurgularken, aynı zamanda demokrasinin birçok tehlikesinin de olduğunu hatta "çoğunluğun despotizmi" olarak adlandırdığı tehlikenin de en büyük tehlikelerden biri olduğunu belirtmiştir. Demokrasi kavramının toplumda çoğunluğun egemenliğine dayalı bir sistem olduğunu belirten Tocqueville, çoğunluğun tiranlığına karşı bireylerin özgürlüklerinin korunmasının önemini vurgulamıştır. Tocqueville, demokrasinin düşük siyasi katılım, bireysel izolasyon ve ortak hedef ve ideallerin zayıflığı gibi tehlikeler taşıdığını ifade etmiştir. Ayrıca demokrasinin eşitlikçi eğilimleri, bireylerin girişimcilik ruhunu ve özveriyi azaltabileceğini, insanların kendi çıkarlarını düşünmeye ve bencil ruhun insanlarda artma eğilimi gösterebileceğini beyan etmiştir. Dahası ona göre, demokratik toplumun eşitlikçi yapısı "erdem" kavramını ortadan kaldırmaktadır. Bunun sebebi ise kişilerin demokratik toplumlarda ağırbaşlı bir duruş sergileyememesi, alelade özel hayat, günlük sıkıntılar ve küçük çıkarların insanların duygularına hâkim olmasıdır.⁸³

Tocqueville'in demokrasiye dair bakış açısı, her bir birey için eşitlik ve özgürlük kavramları arasındaki dengeyi sağlama çabasını yansıtmaktadır. Tocqueville'e göre demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi için hem iktidarda ki yöneticilerin hem de bireylerin

⁸¹ Sündüs Gökşen, *Alexis de Tocqueville'in Demokrasi Anlayışı* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 4.

⁸² Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, 447.

⁸³ Gökşen, *Alexis de Tocqueville'in Demokrasi Anlayışı*, 40.

eşitlik ilkesine saygı göstermeleri, özgürlüklerini korumak için ortak değerlere sahip olmaları, sivil toplum kuruluşlarının güçlü olması ve yasaların adaleti sağlama kudret ve gücüne sahip olmaları gerekmektedir.

Tocqueville'in eseri, bu fikirler üzerine inşa edilmiş bir çalışmadır. Amerika'da gözlemlediği ve edindiği demokratik toplumun avantajlarını ve tehlikelerini analiz ederek, demokrasiye dair önemli bakış açıları sunmuştur. Bu eser, demokrasinin doğası, işleyişi ve toplum üzerindeki etkileri hakkında bakış açıları sunmaktadır. Tocqueville'in eseri incelendiğinde kendisinin demokrasi kavramını tanımlamadığı hatta Amerika'daki rejimin demokrasi olup olmadığını belirtmediği görülmektedir. Ancak Tocqueville'in eserinde Amerika'nın siyasi rejimi üzerinden demokrasi kavramını anlamlandırma Amerika'da çabasına girdiği görülmektedir. Tocqueville Amerika'nın siyasi rejimi üzerinden demokrasi kavramını anlamlandırma ve açıklama çabasına girişmiştir. Tocqueville, demokrasiyi belirli bir çerçeveye sahip olan bir yönetim biçimi olarak görmemiş; bir toplumun içinde bulunduğu siyasi ve sosyal yapı olarak görmüştür. Tocqueville'e göre demokrasi kavramı, eşitlik anlamına gelen sosyal bir olgudur ve demokrasinin en önemli prensibi eşitlik kavramıdır. Tocqueville demokrasi kavramında olduğu gibi, eşitlik kavramını da tanımlamamıştır. Tocqueville için demokrasi kendisinden önceki rejimlerden “yönlendirici ilke” olarak “koşulların eşitliğine” dayanmasıyla ayrılır. Çünkü Tocqueville'e göre, özgürlük, demokratik toplumlardan önceki toplumlarda da, her ne kadar sadece belli bir sınıfa, kasta ya da topluluğa ait olsa da bir biçimde var olur. O halde demokrasi, içinde sınıfsal ayrımların ve aristokratik eşitsizlik dogmasının ortadan kalktığı, tüm insanların birbirlerine benzer hale geldikleri ve böylelikle “koşulların eşitliği”nin bir ilke olarak kabul görüp, tüm yasalara, kurallara ve alışkanlıklara nüfuz ettiği yeni bir toplum biçimidir.⁸⁴

Tocqueville eşitlik kavramını olması gereken değil, yaşamın içinde var olan olay ve olgu olarak görür. Bu nedenle de eşitlik kavramını uzun bir süreçte gerçekleşen sosyolojik bir gerçeklik olarak ele almıştır. Tocqueville *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinde, “Amerika'da bulunduğu süreçte fırsat eşitliği kadar dikkatini çeken başka bir şeyin olmadığını” dile getirmiştir.⁸⁵ Tocqueville'e göre, Amerika'da eşitlik toplumun

⁸⁴ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 775.

⁸⁵ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 29.

her kesiminin düzen ve işleyişini, toplumu, kanunları, yöneten ve yönetilenleri etkilemiş ve onlara şekillendirmiştir. Tocqueville'e göre eşitlik kavramı, Avrupa'nın son yıllarda ki çabasının bir ürünüdür ve henüz bu ürün tamamlanamamıştır. Eşitlik ilkesi, gelecekte de gelişmeye devam edecektir ve toplumlar bu ilkeye istese de karşı koyamayıp, nihâyetinde boyun eğmek zorunda kalacaktır. Tocqueville'e göre, diğer bütün ilkeler bu evrensel ilkeye yani eşitlik ilkesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.⁸⁶

Sonuç olarak, Tocqueville'in Amerika deneyimi sonrası edindiği demokrasi anlayışı, demokrasinin temel kavramlarını, eşitlik ilkesini, toplumsal katılımı ve sivil toplumun önemini ele alan bakış açıları sunmuştur. Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* eseri, günümüzde hala demokrasiye dair tartışmalara ışık tutan önemli bir kaynaktır ve demokratik süreçlerin geliştirilmesi ve korunması konusunda önemli perspektifler sunmaktadır.

Tocqueville, demokrasi teorisine birçok yönden katkıda bulunmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır:

1) Demokrasinin tarihsel bir süreç olarak tarihini, gelişimini ve yaygınlaşmasını analiz etmiştir. Demokrasinin kaçınılmaz bir eğilim olduğunu, ancak farklı toplumların farklı yollar ve zamanlarda demokrasiye ulaşabileceğini savunmuştur. İlâveten Tarihsel gelişimi göz önüne alınacak olursa, demokrasinin kendi içinde sürekli bir devinim halinde olduğu görülmektedir. Demokrasi kendisini sürekli dönüştürmekte, yenilemekte ve nitelikleriyle rejim olmayı aşip iktidar olgusunu kısıtlama olanağı sağlamaktadır.⁸⁷

2) Demokrasinin kurum, kuruluş ve kurallarını tanımlamıştır. Demokrasinin sadece halkın iradesinin egemenliği olmadığını, aynı zamanda bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması anlamına geldiğini belirtmiştir. Demokrasinin işleyişi için yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılması, âdem-i merkeziyetçilik, sivil toplum kuruluşları, din ve demokrasi ilişkisi gibi birçok konuya da değinmiştir.

3) Demokrasinin karşılaşılabileceği tehlikeleri ve bunlara karşı alınabilecek önlemleri tartışmıştır. Demokrasinin en büyük tehlikesinin çoğunluğun despotizmi olduğunu, bunun bireylerin özgürlüğünü ve çeşitliliğini tehdit ettiğini ileri sürmüştür.

⁸⁶ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 439

⁸⁷ Levent Bicil, *Alexis de Tocqueville'in Demokrasi Anlayışı* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 169.

Çoğunluğun despotizmini önlemek için, bireylerin siyasi katılımını, eğitimini, ahlakını ve bağımsızlığını desteklemek ve artırmak gerektiğini öngörmüştür.⁸⁸

Tocqueville, demokrasi teorisine yaptığı bu katkılarla, hem demokrasinin olumlu yönlerini hem de olası olumsuz yönlerini aydınlatmış ve demokratik toplumlarda nasıl daha iyi bir yaşam sağlanabileceğine dair fikirler sunmuştur.

1.6. ALEXIS DE TOCQUEVILLE'E GÖRE DEMOKRASİYE YÖNELİK OLASI TEHLİKELER

1.6.1. Bireycilik

Tocqueville, demokratik toplumları incelerken, bireycilik eğiliminin demokrasinin doğasında yer alan büyük tehlikelerden biri olduğunu savunur. Ona göre demokrasi, yalnızca bireylere geniş hak ve özgürlükler vermez aynı zamanda bireylerin toplumsal bağlardan kopmasına ve yalnızca kendi çıkarlarına yönelmelerine zemin oluşturabilir. Tocqueville'e göre, eşitlik olgusunun egemen olduğu uluslarda her bir bireyin duygu ve düşünce ve eylemleri kendine özgüdür. Kişilerin kendine özgü duygu ve düşüncelerini bireycilik olarak tanımlayan düşünüre göre bireycilik kavramı, yeni durum ve şartların ortaya çıkardığı yeni bir kavramdır.⁸⁹ Eskiden bireycilik kavramı yerine kullanılan bencillik kavramından ise farklıdır. Bencillik, kişinin kendisine duyduğu abartılı sevgisidir ve bireyin kendisini her şeyden üstün görmesidir. Bencillik insanı sadece kendisine odaklanmaya sevk etmektedir. Bireycilik kavramı ise insanın kendisini bilmediği kalabalıklardan ayrı tutması durumudur. Kişi kendisini ait hissettiği küçük bir topluluğa girdikten sonra bir daha bilmediği kalabalık olan topluma karışmaz. Bu bağlamda bireycilik, bencillığe nazaran daha ılımlı ve doğru olan duygudur. Her iki kavramı kıyaslamaya devam eden Tocqueville'e göre, bencillik kavramı içgüdüsel, doğuştan gelir ve bu içgüdüsel kavram, ilkel ve doğru olmayan duyguları kapsamaktadır. Bireycilik kavramı ise yanlış bir duygu değildir çünkü Tocqueville'e göre, bireycilik aslında bir duygu bile değildir. Bireycilik kavramı, bireyin kusurlu düşünmesinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Tocqueville, bireyciliğin kaynağı olarak zihinsel eksiklik ve kusurları görmüştür. Tocqueville, bireycilik ve bencillik kavramlarından birini diğerine tercih etmemiştir çünkü ona göre her iki

⁸⁸ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 776.

⁸⁹ Kaplan, *Montesquieu ve Tocqueville'in Sınırlı İktidar Anlayışları Üzerine Bir İnceleme*, 62.

kavram da kişi için tehlikelidir.⁹⁰ Bencillik kavramı, bütün erdemleri yok ederken bireycilik kavramı ise bencillikten farklı olarak kamu yararına olan erdemlere zarar verir ve onları yok eder.

Bencillik kavramı insanlığın doğuşu ile var olmaya başlamışken; bireycilik kavramı ise daha yeni bir kavramdır ve demokratik toplumlarda henüz görülmeye başlanmıştır. Topumlarda eşitlik kavramı yaygınlaştıkça bireycilik kavramı da gittikçe yaygınlaşacaktır. İşte demokrasiyle birlikte gelen eşitliğin kötü yanı da burada belirmektedir. Demokratik toplum bireysellik olgusunun oluşmasına zemin hazırlamaktadır.⁹¹ Öyle ki demokratik toplumlarda, aile yapısı ve içinde bulunulan zaman her daim değişir ve jenerasyonların izleri silinir. Demokratik toplumlarda Aristokratik toplumlarda olduğu gibi, kişiler jenerasyonlara saygı göstermez.⁹²

Demokratik toplumlarda, aileler ve jenerasyonlar arasında bağlar git gide zayıflamakta, insanların ilgi ve odağı kendisine en yakın olanlarla sınırlı kalmaktadır. Böylece insanlar birbirine yabancılaşmaya başlamaktadır. Demokratik toplumlarda durum ve şartlar eşitlenmeye başladıkça, kişiler kendilerine yetecek bilgi ve birikimi başkasına muhtaç olmadan elde etmeye başlamaktadır. Artık bu kişiler, kimseye hiç bir şey borçlu değillerdir ve kimseden de bir şey beklemezler. Sadece kendilerini düşünmeye başlarlar ve zamanla kaderlerinin tamamen kendi ellerinde olduğunu kavramaya başlarlar. Bu bağlamda Tocqueville'in perspektifinde, demokrasi kavramının sonucu olarak bireycilik ortaya çıkmaktadır. Bireycilik insanı sadece kendisine yönlendirmekte, onu tamamen kendi yalnızlığına bırakmaktadır.⁹³

Bireycilik kavramı Tocqueville'in düşüncelerinde önemli yer tutar. Bireycilik için kısaca modern demokratik toplumlarda bireylerin kendi özel yaşamlarına ve kişisel çıkarlarına yoğunlaşmaları, toplumsal sorumluluklardan ve kamusal hayattan uzaklaşmaları denilebilir. Demokratik toplumlarda bireylerin eşitlik arayışı içinde kişisel özgürlüklerine büyük önem vermeleriyle birlikte, ortak iyilik ve toplumsal dayanışmanın zayıflayabilir. Bireycilik, toplumu oluşturan bireyleri izole edebilir, bu da zamanla ortak değerlerin ve kolektif eylemlerin etkisini ve önemini yitirmesine sebep

⁹⁰ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 779.

⁹¹ Gökşen, *Alexis de Tocqueville'in Demokrasi Anlayışı*, 68.

⁹² Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 73.

⁹³ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 535.

olabilir. Bu durum, modern demokrasilerde demokratik sürecin sağlıklı işleyişini tehdit edebilir çünkü demokrasi, bireysel haklar üzerine olduğu kadar, toplumsal dayanışma ve ortak sorumluluk anlayışı üzerine de kurulu bir yapıdır. Bireyler toplumsal hayattan koptukça, devletin bireylerin hayatına müdahale etme riski artar. Bu bağlamda bireycilik, demokrasinin sunduğu özgürlüklerin kötüye kullanılması ve toplumsal katılım açısından dikkatle ele alınmalıdır.

1.6.2. Çoğunluğun İktidarının Tiranlığa Dönüşme Tehlikesi

Alexis de Tocqueville demokratik toplumları incelerken, çoğunluğun tiranlığı kavramını demokrasinin büyük tehlikelerinden biri olarak tanımlar. Ona göre çoğunluğun iktidarı kavramı, halkın büyük kısmının yönetme hakkını elinde bulundurması durumudur. Tocqueville bu kavramı, demokratik toplumların özünde yer alan ve çoğunluk iktidarı düşüncesine dayanan bir olgu olarak ele alır. Tocqueville eserinde çoğunluğun iktidarını toplumsal güçlerin ana kaynağı olarak görmesine rağmen, bu durumu aynı zamanda dine aykırı ve tiksindirici bulduğunu da ifade etmiştir. Ancak demokratik topluluklar, çoğunluğun yönetme hakkını temel alır; bu bağlamda yasama, yürütme ve yargı organlarının işleyişi çoğunluk iktidarı doğrultusunda şekillenir. Tocqueville'e göre, yasama organı çoğunluğun isteklerine en fazla dikkat eden kuvvet olup, bu durum yasama gücünün yürütme ve yargı kuvvetleri üzerindeki etkisini artırmaktadır.⁹⁴ Sonuç olarak, yürütme organı bağımsızlığını yitirir ve demokratik toplumlarda kuvvetler ayrılığı ilkesinin dengeleyici ve frenleyici mekanizmaları zayıflar.

Tocqueville, çoğunluğun iktidarının yalnızca siyasi değil, aynı zamanda ahlaki olarak da geçerli olduğuna dair yaygın bir inanış bulunduğunu savunur. Bu inanış, demokratik toplumlarda eşitlik ilkesine dayanmaktadır. Ancak Tocqueville, çoğunluk iktidarının kaçınılmaz olarak despotizme yol açabileceği konusunda uyarılarda bulunur. Çoğunluk iktidarı, diğer iktidarlar gibi, kalıcılığını sağlamak amacıyla zor kullanır ve bireyleri kendisine itaat etmeye zorlar. Bu durum, zamanla bir tür çoğunluk despotizmi yaratır. Tocqueville, despotizmin sadece onu destekleyenleri değil, aynı zamanda uygulayıcılarını da ahlaki olarak bozduğunu belirtir. Bu nedenle, demokratik

⁹⁴ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 256.

toplumlarda çoğunluğun iktidarına boyun eğmek zorunluluk haline gelir; çoğunluğun menfaatlerinin diğer gruplar tarafından kabul edilmesi ve saygı görmesi beklenir.

Toplumda çok sayıda siyasi parti bulunması halinde, çoğunluğun iktidarına saygı duyulmayacağını savunan Tocqueville, bu durumun farklı çıkar gruplarının ortaya çıkmasına neden olacağını belirtir. Ancak, mutlak iktidarın her zaman kötülük ve tehlike barındırdığını vurgular. Tocqueville, demokratik rejimlerde her şeyi halka yapma hakkı vermek ile monarşilerde bu hakkı krala vermek arasında bir fark olmadığını öne sürer. Her iki durumda da çoğunluğun tiranlığı tehlikesi ortaya çıkar. Bu bağlamda, Tocqueville, Amerika'daki demokrasiyi çoğunluğun tiranlığına karşı yeterli önlemler almamakla eleştirir. Amerika'da çoğunluğun iktidarı mutlak bir hâkimiyete sahiptir ve azınlıkların başvurabileceği bir merci yoktur. Yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri çoğunluk tarafından kontrol edildiği için, azınlık gruplarının yanlış veya adaletsiz yasalara itiraz etme hakkı sınırlıdır.

Tocqueville, Amerika'da eşitlik ilkesinin toplumda farklı görüşlerin ortaya çıkmasını engellediğini savunur. Çoğunluğun iktidarı, yasaların uygulanmasında ve idari faaliyetlerde istikrarsızlığa neden olur. Her yeni atanan yasama organı, önceki yasaları ve uygulamaları değiştirme eğiliminde olduğundan, kalıcılık sağlanamaz. Bu durum, yönetimde özerk bir yapının gelişmesini engeller. Ayrıca, Tocqueville'e göre, kamu görevlilerinin keyfi davranışları çoğunluğun iktidarına dayanan demokratik rejimlerde sıkça görülmektedir. Çoğunluk, kamu görevlilerini kendi hizmetkârları gibi görerek onların bağımsız hareket etmesine izin vermez ve sürekli denetim altında tutar.

Tocqueville, çoğunluk bir sorun hakkında kesin bir karara vardığında, bu kararın artık tartışılmadığını ve yeni fikirlerin üretilmediğini belirtir. Azınlıkta kalan bireyler, çoğunluğun baskısına boyun eğmek zorunda kalır ve fikirlerini ifade etme özgürlüğünden yoksun bırakılır. Bu durum, demokratik rejimlerde gerçek tartışma özgürlüğünün olmadığını gösterir. Çoğunluğun belirlediği çerçeve içinde birey özgürdür, ancak bu sınırların dışına çıkıldığında birey sosyal dışlanmaya maruz kalır. Bu sosyal baskı, bireylerin yalnızlaşmasına ve susmasına yol açar. Tocqueville, bu durumu mutlak monarşilerde görülen açık despotizmle kıyaslar ve demokratik rejimlerde baskı ve susturma mekanizmasının daha gizli bir biçimde işlediğini vurgular.

Sonuç olarak, Tocqueville, çoğunluk iktidarının demokratik toplumlarda kaçınılmaz olarak despotizm riskini barındırdığını ve bu durumun bireylerin özgürlüğünü tehdit ettiğini belirtir. Çoğunluğun iktidarı, bireyleri sessizleştirir ve toplumu durağanlaştırır. Bu sebeple Tocqueville, demokratik toplumlarda çoğunluğun tiranlığına karşı önlemler alınması gerektiğini savunur. Bu analizleri Amerika deneyimine dayanarak yapan Tocqueville, burada tinsel özgürlüğün olmadığını söylemektedir. Zira ona göre bu kıtadan büyük yazarların çıkmamasının nedeni ifade özgürlüğünün olmamasıdır.⁹⁵ Ülkede yazarların azınlık olarak, çoğunluğa karşı gelemediğini eserinde belirtmiştir. Tocqueville, demokrasinin bu potansiyel tehlikelerine rağmen, özgürlükleri ve eşitlikçi değerleri teşvik etme potansiyeline sahip olduğunu da vurgulamıştır. Bu bağlamda demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi için toplumun sürekli olarak demokratik değerleri koruması, siyasi katılımı teşvik etmesi ve kurumsal dengeyi sürdürmesi gerekmektedir.

Demokrasi kavramının olası tehlikelerinden biri olan çoğunluğun iktidarının tiranlığa dönüşmesi Tocqueville'in üstünde durduğu önemli bir kavramdır. Bu kavram kısaca, demokratik devletlerde çoğunluğun iradesinin mutlak bir güç haline gelerek, azınlık haklarının ve bireysel özgürlüklerin baskı altına alınması tehlikesidir. Demokratik devletlerin temelinde çoğunluk iktidarının yetkisi olsa da, bu çoğunluk her zaman adil ve doğru kararlar veremeyebilir. Eğer çoğunluk iktidarının gücü sınırlandırılmadan ve kontrolsüz bir şekilde kullanılırsa bu güç, azınlıkları dışlayıcı ve baskıcı bir hale bürünebilir, böylece demokrasi sistemi bozularak tiranlık benzeri bir yapıya dönüşebilir.

Çoğunluğun iktidarının tiranlığa dönüşmesi, azınlık grupların seslerinin bastırıldığı, haklarının çiğnendiği bir düzenin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Demokratik toplumlarda demokrasi kavramı ile birlikte herkesin eşit haklara sahip olması gerektiği vurgulanır fakat çoğunluğun sürekli olarak kendi çıkarlarını gözetmesi ile birlikte toplumsal dengeler bozulabilir ve demokratik değerler zarar görebilir. Bu durumda demokratik süreçlerde etkisiz hale gelebilir. Bu bağlamda, demokrasiyi koruyup gözetmenin yolu, sadece çoğunluğun iradesine dayanmaktan ziyade, azınlık haklarını koruyan, güçler ayrılığı ilkesini sağlamlaştıran ve çoğunluğun yetkilerini

⁹⁵ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 266.

sınırlayan mekanizmaların geliştirilmesidir. Çoğunluğun tiranlığını önlemek, demokrasinin sürdürülebilirliğini ve adaletini sağlamak için oldukça önemlidir. Bu bağlamda Amerika gittikçe daha mutlak hale gelen çoğunluk iktidarının niteliklerini arttırmadı; onu sadece kendi alanının içinde kadir-i mutlak kıldı. Böylece despotizm bir kolda çok yoğun hissedilirken, her yere yayılamadı.⁹⁶

1.7. TOCQUEVILLE'İN ANALİZLERİ: DEMOKRASİ BAĞLAMINDA FRANSA VE AMERİKA'NIN KARŞILAŞTIRILMASI

Alexis de Tocqueville, 19. yüzyılda yapmış olduğu gözlemlerle Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'ni demokrasi bağlamında karşılaştırarak her iki ülkenin siyasi yapısına, toplumsal düzenine ve demokrasiye dair düşünceleri ile ilgili analizler sunmuştur. Tocqueville *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinde, Amerika'nın sosyal ve siyasi yapısını gözlemlemiş ve Amerika'nın demokratik yapısının Fransa ile olan farklılıklarını ele almıştır. Fransa'da demokratik gelişmeler devrimlerle şekillenmişken, Amerika'da ise demokrasi toplumsal olarak ve barışçıl bir ortamda gelişmiştir. Tocqueville'e göre, Fransa'da bireysel haklar ve özgürlükler devlete bağlı biçimde ele alınırken, Amerika'da bireycilik ve özgürlük şuuru toplumsal hayatın temel taşı olarak kabul edilmektedir. Bu başlık Tocqueville'in analizleri ışığında, Fransa ve Amerika'nın demokrasiye olan farklı yaklaşımlarını ve bu farklılıkların toplumsal yapıya etkilerini karşılaştırmalı biçimde incelemeyi amaçlamaktadır.

Alexis de Tocqueville, Amerika'da halk egemenliği uygulaması Fransa'daki uygulamadan daha önce hayata geçirilmiş ve daha "doğrudan", daha "sınırsız" ve daha "mutlak" bir şekilde gerçekleştiğini savunur. Amerika'da halk egemenliği ilkesinin uygulaması, diğer bazı ülkelerde olduğu gibi gizliden veya soyut bir biçimde olmamış, tam aksine yasalar tarafından açıkça ilan edilmiş ve geleneklerce de benimsenmiştir.⁹⁷

Tocqueville eserinde Amerika'daki belediye çalışma örgütlerini tanıtarak halk egemenliğinin nasıl olacağını göstermeye çalışmıştır. Fransa da belediyelerin çoğu Amerika'daki belediyeler gibidir fakat gerçek anlamda özerk olarak çalışmaları nadirdir. Tocqueville'e göre belediyeler olmadan da insanlar özgür hükümetlere sahip olabilir fakat asla tam anlamıyla özgür olamazlar. Bu iddiasını kanıtlamak için

⁹⁶ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 272.

⁹⁷ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 15.

Massachusetts eyaletindeki New England belediyesini örnek olarak ele almış ve burada vergilerin belediye tarafından toplandığına dikkat çekmiştir.⁹⁸

Tocqueville Amerika ile Fransa devletlerinin demokrasi anlayışındaki temel farkın idari yönetimin merkezileşme düzeyinde olduğu fikrini savunmuştur.⁹⁹ Mesela Fransa'da belediye başkanının tek başına karar aldığı meselelerde Amerika'da on dokuz kişilik belediye meclis heyeti karar alır ve Fransa da ki durumun aksine önemli kararlar tüm meclis heyetine sunulur. Amerika'da siyasal merkezleşmenin varlığından söz edilse de idari merkezileşme yoktur. Fransa'da ise 18. yüzyıldan beri hem idari hem de siyasal merkezileşme için çaba sarf edilmiş ve bu da toplumun dinamizmini aksatmıştır. Tocqueville'e göre toplumsal durum her zaman siyasal durumun temelini oluşturur ve Amerika'da toplumsal durumun demokratik olması ile siyasal durum da demokratik olmuştur.¹⁰⁰

Tocqueville, Amerika Birleşik Devletleri'nin yönetim yapı özelliklerini açıkladıktan sonra Amerika toplumunda güçlü bir yargı sisteminin olduğunu ifade etmiştir. Yargı sisteminin her bir ferdi toplumsal yaşamın her alanında hazır ve yetkin vaziyettedir. Yargı sisteminin üç ayırt edici özelliği bulunmaktadır: Birincisi anlaşmazlık durumunda, yargılayan kişi veya kurum hakem olarak devreye girmesidir. İkincisi, yargılayan kişi veya kurumun özel durumlarla ilgilenip genelle ilgilenmemesidir. Üçüncüsü ise yargılayan kişi veya kurumun sadece başvuru yapıldığı durumlarda harekete geçebilmesidir.¹⁰¹

Tocqueville, Amerikan deneyiminde Amerikan yargıçlarının gücünün kaynağını araştırmış ve halkın yargıçlara anayasayı düzeltme hakkı tanımış olması durumunun altını özellikle çizmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde anayasa maddeleri geçerli olduğu sürece istisnasız bir şekilde herkesi bağlar. Bir yargıç bir kanunun yükümlülüklerini uygulamayı reddettiğinde ise iki yol bulunmaktadır; ya halk anayasayı değiştirecek ya da yasama organı kanunu değiştirecektir. Tocqueville'in nezdinde bu durum Amerikalıların mahkemelere büyük bir siyasal güç verdiklerini göstermektedir.

⁹⁸ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 15.

⁹⁹ Sağır ve Öztürk, "Sosyal Sermaye Bağlamında Tarihsel Bir Perspektif Kurgusu: Tocqueville ve Amerika'da Demokrasi Üzerine", 20.

¹⁰⁰ Yıldırım, "Amerika'da Dinin Siyaset Üzerindeki Etkisi", 91.

¹⁰¹ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 16.

Fakat Amerikan yargı sisteminde dikkate alınması gereken asıl nokta, yargılayan kişi veya kurumun yalnızca özel durumlarda yasayı uygulamaması ve kanuna doğrudan karşı çıkamamasıdır. Tocqueville'e göre Amerikan yargı merciinin bu uygulaması, özgürlük ve kamu düzeni açısından son derece yararlıdır çünkü belirli sınırlar içinde mahkemelere tanınmış bu yetki çok değerlidir çünkü özgürlük ve kamu düzeni bakımından son derece yararlıdır ve yargının tiranlaşmasının önündeki en büyük engeldir.¹⁰²

Amerikan yargıçlarına verilen bir başka yetki ise, kamu görevlilerini şikâyet üzerine yargılama yetkisidir. Bu hak, tüm Amerikan vatandaşlarına verilmiştir. Ama Fransa'da bu yetki, sadece krala aittir ve ancak suiistimal durumu olduğunda uygulanabilmektedir. Tocqueville, Fransa'daki bazı kısıtlamaları Amerikalı dostlarına açıklamakta zorlandığını eserinde ifade etmiştir.

Tocqueville eserinde Amerikan Federal Anayasası'nın kapsamlı bir betimlemesini yapmıştır. Amerika'da siyasi egemenlik, diğer Avrupa devletlerinin aksine, eyalet hükümetleri ve federal hükümet arasında paylaşılmıştır. Anayasa, federal hükümetin eyaletlere müdahale etmeyeceğini, fakat bireyleri kendi eyaletlerine karşı koruyacağını garanti etmektedir ve bu şekilde, anayasal ilkeler zarar görmemiş sonuçlar düzeltilmiş olmaktadır. Bu durum, demokratik devletleri iki büyük tehlikeden korumayı amaçlamaktadır: Birincisi yasamanın seçmen iradesine bağlı olarak köleleştirilmesi, ikincisi ise yürütmenin elinde olmayan tüm yetkilerin yasama organında toplanması tehlikeleridir.¹⁰³

Tocqueville, Amerika'da devlet eliyle kurulan siyasal örgütlenmelerin yanı sıra bireylerin de kurduğu siyasal yapılanmaların varlığına dikkat çekmektedir. Burada belirtmekte fayda var ki örgütlenme, insanları fikirlerini net bir şekilde ifade etmeye zorlar. Ona göre, örgütlenme özgürlüğünün gerekliliği ve faydası, çoğunluk tiranlığına karşı bir engel olarak durmasından gelmektedir. Örgütlenme özgürlüğü, Amerika'nın Büyük Britanya'dan miras aldığı bir özgürlüktür ve örgütlenme özgürlüğü Amerikan yasalarına, kültüre ve geleneklere iyice sirayet etmiştir.¹⁰⁴ Amerika'da sınırsız örgütlenme özgürlüğü vardır fakat Tocqueville sınırsız özgürlükten yana değildir.

¹⁰² Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 16.

¹⁰³ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 16.

¹⁰⁴ Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 17.

Çünkü ona göre bu özgürlük halkı anarşiye sürüklemese de, adeta onu her an anarşinin yakınında tutacaktır.¹⁰⁵

Demokrasilerde, aristokrasilerdeki feodal kurumların olmadığı düşünüldüğünde, örgütlenme özgürlüğüne demokrasilerde özellikle ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle "liderin keyfiyetini ve partilerin despotizmini engellemek" için ihtiyaç duyulmaktadır. Örgütlenme özgürlüğü, Avrupa'da bir mücadele aracı olarak görülürken, Amerika'da ise çoğunluğun egemenliğini zayıflatma aracı olarak görülmüştür.

Amerikan demokrasinin ortaya koyduğu bir başka olumlu özellik ise, yoğun toplumsal katılımın geliştirilmiş ve teşvik edilmiş olmasıdır. Toplum neredeyse tümüyle harekete geçirilir. Kadınlar, köleler ve yerliler oy kullanma hakkına sahip olmasa da, çoğunluğunu orta sınıfın oluşturduğu bir grup, hükümeti fiilen yönetmektedir. Bu durumun faydaları hafife alınmayacak düzeydedir. Amerika'da siyasi alanda yapılan düzenlemeler daha sonra sivil toplum alanına yansır ve halk, kendi görüşlerine aykırı bir durumda elinde ki bu siyasi gücü kullanarak duruma müdahale eder. Halka verilen bu güç sayesinde demokrasi, tek başına en yetenekli hükümetin bile başaramayacağı şeyleri başarabilir. İşte bu, demokrasinin gerçek üstünlüklerindendir.¹⁰⁶

Amerikan demokrasisinde, çoğunluğun gücü demokrasi için en önemli faktördür. Alexis de Tocqueville, bu gücü "çoğunluk imparatorluğu" olarak nitelendirmiştir ve toplumda ki çoğunluğun çıkarlarının nasıl korunacağını araştırıp incelemiştir. Amerika'da temsilciler meclisi üyeleri halk tarafından seçildiğinde, seçenlere bağımlı hale gelirler ve çoğunluğun kararları dışında bir karar almaları düşünülemez. Fakat burada çoğunluğun, azınlığın arzu ve isteklerine nasıl bir tavır takınacağı mühimdir. Eğer çoğunluk azınlığı yok sayarsa, tehlikeli bir duruma girilmiş olur.¹⁰⁷

Amerika'nın bulunduğu coğrafi konum da Amerika da ki demokrasi için oldukça önemlidir. Amerika'nın potansiyel olarak kendisine tehdit oluşturabilecek bir komşusu veya etrafında tehlike oluşturabilecek bir düşman devlet bulunmamaktadır. Ayrıca diğer ülkelerin başkentlerine kıyasla büyük bir başkentinin olmaması, merkezleşmeyi engellemiş ve bu da masrafları düşük tutmaya yardımcı olmuştur. Amerika da

¹⁰⁵ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 557.

¹⁰⁶ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 17.

¹⁰⁷ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 17.

demokrasinin düzgün bir şekilde işlemlerini sağlayan bir diğer faktör de yasalardır.¹⁰⁸ Tocqueville, bu konuda üç önemli noktaya değinmiştir:

İlk olarak, Amerika'nın federal yapısı, büyük bir cumhuriyet gücüne erişmesine imkân verirken aynı zamanda küçük bir cumhuriyet gibi güven ve barış içinde yaşamasına da olanak sağlamıştır. İkinci olarak, Tocqueville için belediyeler ve yerel kurumlar oldukça önemlidir çünkü bu kurumlar, hem çoğunluk despotizmini yumuşatmakta hem de halka özgürlüğün tadını ve özgür yaşama sanatının inceliklerini tattırmaktadır. Üçüncü olarak ise yargı organının bağımsızlığı ve gücü demokrasinin düzgün bir biçimde işlemlerinde önemli rol oynamaktadır. Demokraside bozulmalar başladığında, mahkemeler çeşitli işlevler üstlenmektedir. Çoğunluğun özgürlüğünü engellemeden, iradeyi yavaşlatarak ve ılımlı hale getirerek hareket ederler.¹⁰⁹

Tocqueville, gelenek ve alışkanlıklara da ayrı önem ve değer vermiştir. Amerikan toplumunun dini alışkanlıkları, Tocqueville'i şaşırtmıştır. Amerika'daki bu alışkanlık ve gelenekler, Fransa'daki alışkanlık ve geleneklerin zıttı olduğu için Tocqueville din adamlarıyla yakın ilişkiler kurarak araştırmalarını derinleştirmiştir. Araştırmalarının sonucu olarak dinin görünür etkinliği azaldıkça asıl etkinliğinin ve ağırlığının daha da arttığını gözlemlemiştir. Amerika'da Hristiyanlık, doğrudan siyasi alana girmeden gücünü artırmıştır. Tocqueville, bu kanıya varırken Fransız Devrimini de dikkate almıştır. Kilise ile devlet ayrılığının belirgin çizgilerle ayrıldığı Amerika'da, din ile siyasetin iç içe geçtiği belirtilmiştir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken mesele dinin etkileyen, siyasetin ise etkilenen konumunda bulunmasıdır. Bu yüzden, siyasal kültürün oluşmasında dinin göz ardı edilemeyecek biçimde önemi söz konusudur. Zira Amerika'da özgürlükçü ve katılımcı bir siyasal düzenin oluşmasında din önemli bir dinamik olmuştur.¹¹⁰

Fransız Devrimi sonrasında Fransız Katolik Kilisesi aristokrasi ve monarşinin olumsuz eylemlerinden sorumlu tutulmuştur.¹¹¹ Oysa Amerika'da böyle bir suçlama ve sorumlu tutulma durumu söz konusu olmamıştır. Amerika'da din Fransa'nın aksine, siyasetten ayrı tutularak aile yaşamının ve günlük yaşamın bir parçası olarak kalmış ve

¹⁰⁸ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 17.

¹⁰⁹ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 18.

¹¹⁰ Yıldırım, "Amerika'da Dinin Siyaset Üzerindeki Etkisi", 100.

¹¹¹ Yasin Aktay vd. *Din ve Toplum* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2019), 43.

böylece gelenek ve alışkanlıklar içinde kalıcı bir yer edinebilmiştir. Fransa'da ise Tocqueville'e göre din, çıkar çatışmalarının ve siyasetin içinde olduğundan yıpranmış ve sömürülmüştür.¹¹²

Tocqueville, özgürlük ve eşitlik ile sanayinin gelişmesi arasında bağlantılar kurmuştur. Eşitliğin egemen değerler arasında olduğu toplumlarda ki insanlar, elde etmek istedikleri maddi ve manevi değerler için bir araya gelerek örgütlenmenin faydasını görmüşlerdir. Örgütlenme pratiği yerleştiğinde de siyasal özgürlük ortamı gelişmiştir. Örgütlenme pratiğine sahip toplumlarda da özgürlük, zenginleşme için uygun bir ortam yaratmaktadır. Ama bazı dönemlerde maddi refahı ararken demokrasinin despotlaştığı durumlarda insanlar refahlarını kendilerine sunacak bir efendinin kölesi olabilmektedir. Böyle bir durumda ise refah tutkusu kendini köle edecek bir noktaya gelebilmektedir.¹¹³

Tocqueville'in modern demokrasi eleştirisinin en önemli noktasına buradan ulaşılabilir. Toplumsal huzur ve barış son derece önemlidir, fakat tarihte neredeyse tüm topluluk ve medeniyetlerin huzur ve barış arayışında tiranlığa yavaş yavaş meylectiğini de hatırlatmıştır. Amerika örneğinden yola çıkarak, yasama çoğunluğunun aldığı kararların ülke genelinde uygulanması sırasında, yerel idari yönetimlere özerklik tanınmasının da bu noktada önemli olduğunu belirtmektedir.¹¹⁴ Topluluk ve medeniyetler, toplumsal huzuru küçümsememeli ve bununla yetinmemelidirler. Çünkü hükümetinden sadece huzur ve güven ortamı sağlamasını isteyen bir halk, aslında refahın kölesi olmuştur ve kendisini zincire vuracak bir efendinin varlığına ortam hazırlamıştır.

Tocqueville, demokrasinin çelişkili doğasına dikkat çekerek önemli bir bakış açısı sunmuştur. Demokrasinin, özgürlük ve eşitlik ilkeleriyle uyumlu olabileceği gibi, aynı zamanda baskı rejimine dönüşebileceğini hatta bu iki uç noktanın bazen birlikte var olabileceğini gözlemlemiştir. Örneğin aşırı bireyselleşme, demokrasilerde özgürlüğü tehdit eden bir toplumsal dinamik oluşturabilir.¹¹⁵ Bunun yanı sıra, merkezi devletin

¹¹² Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 18.

¹¹³ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 18.

¹¹⁴ Gökşen, *Alexis de Tocqueville'in Demokrasi Anlayışı*, 71.

¹¹⁵ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 18.

bireysel özgürlükler açısından bir tehlike oluşturabileceği durumlar hukuksal ve siyasal bağlamda zaten bilinen bir gerçektir.

Yine aşırı bireyselleşme, toplumun içe kapanmasına neden olarak çoğunluk tiranlığına ve kamuoyu despotizmine açık hale gelmesine sebep olabilir. Tocqueville eserinde, Amerika örneği üzerinden demokrasinin iç dinamiklerinin despotizm ve çoğunluk tiranlığına nasıl sürüklenebileceğini ayrıntılı bir biçimde gözlemlemiş ve eserinde sunmuştur. Fransa özelinde ise aristokrasinin tasfiye edildiği toplumlarda deneyimsiz bir burjuva sınıfının demokratik kurumları geliştirme ve sürdürme konusunda yaşadığı zorlukları ayrıntılı bir biçimde gözlemlemiştir.¹¹⁶

Tocqueville'in görüşleri günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır. Analiz ve düşüncelerine bakıldığında da 20. yüzyılda Almanya ve İtalya gibi ülkelerde görülen demokrasiden doğan baskı rejimlerini önceden öngördüğünü söylemek mümkün olacaktır. 20. yüzyılda totalitarizm, demokrasinin sorunlarına çözüm gibi görünerek iktidara gelmiş ve devletle toplum arasındaki kopukluğu gidereceğini iddia etmiştir. Ama aslında demokrasiden doğarak kopukluklar üretmeye başlar ve devletle toplum özdeşleşirken birey yok olmaya başlar. Tocqueville'in demokrasi bağlamında gözlem ve çözümlemeleri, totaliter sistemlerin kökenlerinin de anlaşılmasını sağlamıştır. Tocqueville için aslında demokrasinin yaşadığı sorunların çözümü ve baskı rejimine dönüşmesinin önüne geçilmesi özgürlüğün hayata geçirilmesinde yatmaktadır. Bundan hareketle Tocqueville, Birleşik Devletler örneğiyle dinin insanları nasıl bireysel isteklerinden uzaklaştırarak onlara ahlaki bir bakış açısı sunduğunu ve aslında onların özgürlüklerini kullanmasını nasıl kolaylaştırdığını açıklar.¹¹⁷

Tocqueville'in Amerika'da varlığını gözlemlediği yerel yönetimler, siyasal partiler, sivil toplum örgütleri, dernekler ve kuruluşlar, bireyin özgürlük pratiğini geliştirebilecek kurum ve kuruluşlardır. Bu ara katmanlar, bireyin kendi çıkarlarının yanı sıra kamu kurum ve kuruluşlarının çıkarlarının da korunmasına olanak sağlar.

¹¹⁶ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 19.

¹¹⁷ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 781.

Siyasal ve toplumsal örgütlere katılım yoluyla özgürlük ruhunun canlı tutulması, Tocqueville'in vurguladığı ana başlıklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁸

1.8. ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN ÖNGÖRDÜĞÜ DEMOKRASİ MODELİ: ÇOĞULCU DEMOKRASİ

Tocqueville'in demokrasi üzerine düşünceleri, modern siyaset bilimi açısından önemlidir. *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinde Tocqueville, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çoğulcu düzeni inceleyerek bu modelin toplum için sağladığı yararları ve karşılaşılabileceği tehlikeleri ele alır. Ona göre çoğulcu demokrasi modeli, çeşitli grupların, inançların ve toplulukların birlikte uyum içinde yaşadığı, her bir bireyin ve grubun özgürlüğünü, haklarını koruyarak sürdürülebilir bir toplum sunar. Ona göre bu model, demokrasinin başarılı biçimde işleyebilmesi için vazgeçilmezdir, çünkü azınlıkların hak ve özgürlükleri çoğunluğun tiranlığına karşı korunmalıdır. Tocqueville çoğulcu demokrasi modelinin, demokrasi içinde bir denge unsuru oluşuna, toplumsal çeşitliliğe ve bireysel özgürlüğe olan katkısına vurgu yapar.¹¹⁹ Bu başlık, Tocqueville'in öngördüğü çoğulcu demokrasi modelini, onun özgürlük, bireycilik ve toplumsal denge kavramlarıyla ilişkili olarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Tocqueville'e göre çoğulcu demokrasi anlayışı, eşitlik, çeşitlilik, sivil toplum, basın ve yayın, vatandaş katılımı, yargı gibi temel unsurlara dayanmaktadır.¹²⁰ Fakat bu unsurlar, yalnızca siyasi alanda değil, sosyal ve ekonomik alanlarda da kendini göstermelidir. Tocqueville, çoğulcu demokrasi kavramını, Amerika'daki incelemelerini esas alarak geliştirmiştir. Çoğulcu demokrasi modeline göre, demokratik toplumda çok sayıda farklı görüş, ilgi, menfaat vs. bir arada var olmalıdır. Bu çeşitlilik ile siyasi iktidarın tek elde toplanması engellenmiş olur ve farklı grupların hakları gözetilmiş olur. Tocqueville'e göre, sivil toplum kuruluşları, basın ve yargı bu demokrasi modelinin sağlıklı biçimde çalışmasını sağlayan önemli mekanizmalardır. İlaveten bu modelin, demokrasinin yalnızca bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda bir yaşam tarzı olduğunu ve sürekli bir gayret gerektirdiğini savunur. Bu gayret ve mücadele için vatandaşların

¹¹⁸ Sefa Çetin vd. "Çoğulculuk ve Demokratik Teori: Kurumlar ve Güçlükler", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28/1 (22 Nisan 2019), 195.

¹¹⁹ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 142.

¹²⁰ Çetin vd. "Çoğulculuk ve Demokratik Teori: Kurumlar ve Güçlükler", 191.

siyasi hayata aktif katılımı oldukça önemlidir. Tocqueville'in bu düşünceleri, günümüzde de çoğulcu demokrasi anlayışının temelini oluşturmaktadır.¹²¹

Tocqueville, halk egemenliğinin üstün olduğu bir devlette iki unsurun olması gerektiğini vurgular. Bu unsurlar, basın ve örgütlenme özgürlüğüdür.

1.8.1. Basın Özgürlüğü

Basın özgürlüğü, demokratik toplumların temel unsurlarından biri olarak kabul edilir ve kısaca halkın bilgiye ulaşımını ve farklı görüşlerin serbestçe ifade edilmesini tanımlar. Alexis de Tocqueville eserinde, basın özgürlüğü kavramını demokrasinin korunması ve sağlıklı işleyebilmesi için önemli bir unsur olarak ele almıştır. Ona göre, basın özgürlüğü hem bireylerin yönetim üzerinde denetim kurmasına yardımcı olurken, hem de çoğunluğun tiranlığına ve devletin keyfi uygulamalarına karşı önemli bir savunma hattı oluşturur. Basın özgürlüğü kuvvetini hem siyasi düşünceler üzerinde hissettirir hem de herkesin düşünceleri üzerinde hissettirir. Sadece yasaları değil, aynı zamanda teamülleri de değiştirir.¹²² Bu bağlamda, Tocqueville'in basın özgürlüğüne dair görüşleri, demokratik toplumların düzeni ve sürdürülebilirliği açısından önem taşır.

Tocqueville'in bakış açısında halk egemenliğinin açıkça üstün olduğu bir ülkede, sansür sadece bir tehlike değildir aynı zamanda büyük bir saçmalaktır.¹²³ Zira toplumu yönetme hakkını elde edenlerin kişileri harekete geçiren farklı düşünceleri bilme ve bunlar arasında seçim yapma inisiyatifi sayesinde farklı olguları değerlendirme kapasitesine sahip olması gerekir. Bu nedenle halk egemenliği ve basın özgürlüğü tamamen bağlantılıdır.¹²⁴

Sansür ve halk egemenliği ise birbirlerine karşıt olan ve siyasi yaşamda birbirleriyle karşılaşmaması gereken iki olgudur. Bu nedenle o dönem Amerika'da yaşayan on iki milyon kişi arasında, basın özgürlüğünü sınırlandırmayı önermeye cesaret edebilecek tek bir kişinin dahi olmadığını söylemiştir.¹²⁵ Tocqueville'e göre basının bu kadar önemli olmasının nedeni, basın özgürlüğünün etkisinin yalnızca siyasi düşünceler üzerinde etkili olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu özgürlük, herkesin her

¹²¹ Kale Özçelik, "Alexis de Tocqueville 'in Siyasi Kuramında Demokrasi ve Yargı", 356.

¹²² Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 192.

¹²³ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 777.

¹²⁴ Bicil, *Alexis de Tocqueville 'in Demokrasi Anlayışı*, 156.

¹²⁵ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 194.

türlü düşüncesini etkiler; yasaları ve teamülleri değiştirir. Dolayısıyla basın pek çok alanda etkili olan bir araçtır. Belki de bu kadar etkili bir araç olmasından dolayıdır ki Tocqueville eserinde, basın özgürlüğüne temkinli davranır. Basın özgürlüğünü, sağladığı yararlardan çok engellediği kötülükler yüzünden savunduğunu belirtmiştir.

Basının kamuoyu oluşturma hususuna eserinde şu şekilde yer vermiştir: “Basın özgürlüğü, Amerika kıtasının her bölgesinde siyasal yaşamı canlı tutmaktadır. Her zaman siyasetin gizli kaynaklarını açığa çıkarmış ve kamu görevlilerini sırasıyla kamuoyunun mahkemesine çıkmaya zorlamıştır. Partileri belli çıkarlar etrafında toplayan basındır ve partiler birbirlerini görmeksizin basın aracılığıyla konuşurlar, birbirleriyle bağlantıya geçmeksizin basın aracılığı ile anlaşır. Basın organlarının aynı konuda hem fikir olması halinde etkileri karşı konulamaz bir biçimde kamuoyunu oluşturur ve halk bu fikirleri kabullenir. Anayasal sistem, yasal düzenlemeler ve siyasetçiler basın tarafından sert bir şekilde eleştirilebilir.” Tocqueville'e göre basının sınırsız bir özgürlüğü olmamalıdır. Belirli sınırları olmalıdır. O sınır, özgürlük kapsamında şiddete çağrı yapılmamasıdır. Açıkça şiddet içermedikçe anayasa ve yasaların sert bir dille eleştirilmesi ise suç olmamalıdır. Tocqueville, basının sert dille eleştiri yapmasını savunmamaktadır. Çünkü bu durumda basın, iyi ve kötüyü birbirine karıştırabilir. Ama buna rağmen Tocqueville'in basın olmaksızın özgürlüğün ayakta kalamayacağına ilişkin güçlü bir inancı da bulunmaktadır.¹²⁶

1.8.2. Örgütlenme Özgürlüğü

Tocqueville için örgütlenme özgürlüğü yaşadığı dönemde çoğunluğun tiranlığına karşı önemli bir güvencedir. Siyasi partilerin despotizmini veya yöneticilerin keyfiliklerini önlemek için örgütler zorunluluk arz etmektedir. Devletler içinde bu tür ikincil yapılanmalar, iktidarın kötüye kullanılmasını engelleyen mühim örgütlerdir. Benzer örgütlenmelerin var olmadığı ülkelerde, eğer kişilere alternatif örgütleri kurma hakkı tanınmazsa, tiranlığın ortaya çıkması için herhangi bir engel kalmamış demektir. Devletin gücünü alternatif gruplarla sınırlamanın gerekliliğini savunan Tocqueville,

¹²⁶ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 194.

böylece bireylerin bu gruplar aracılığı ile siyasal kararları etkileyebileceklerini ve siyasal yaşamın içinde olacaklarını düşünür. Bu da despotizmi önleyecektir.¹²⁷

Büyük bir halk kitlesine, tek bir kişi ya da bir avuç insan tarafından kolaylıkla zulüm edilebilir. İşte bu zulmün engellenmesi için örgütlenme özgürlüğü değerli ve elzemdir. Tek başına hareket özgürlüğünden sonra insan için en doğal özgürlük, başkalarıyla bir araya gelerek, hareket etme özgürlüğüdür.¹²⁸ Bu nedenle, düşünüre göre örgütlenme özgürlüğü, diğer bireysel özgürlükler kadar mutlak ve devredilmez bir haktır. Ancak bu sınırsız bir hak olarak değerlendirilmemelidir.

Bir ulus, kontrolü kaybetmemek ve huzuru sağlamak için örgütlenme özgürlüğüne sınırlandırmalar getirebilmektedir. Tabi bu durum yasa koyucunun hakkı tamamen yok etmesi anlamına gelmemektedir. Bu nedenle örgütlenme özgürlüğünün kabul edildiği ülkelerle, özgürlüğün kötüye kullanıldığı ülkelerde, örgütlerin izlediği farklı yolların karşılaştırılması hem hükümetler hem de partiler için yarar sağlamaktadır. Nitekim bir araya gelme özgürlüğünü aşırı kullanıp, bir yıkım aracı haline getirerek kötüye kullananlar ile bu şekilde kullanmayarak, fayda sağlayan halklar vardır. İşte bu iki grubun karşılaştırması örgütlenme özgürlüğünün sınırlarının belirlenmesi için gereklidir. Tocqueville, Amerika'da siyasal amaçlarla örgütlenme özgürlüğünün sınırsız olduğunu tespit etmiştir. Ancak özgürlük bu ülkede tahmin edildiği gibi zararlı sonuçlara yol açmamıştır.¹²⁹

Bu hakkın kullanılmasının birincil nedeni, toplumda köklü hale gelmiş alışkanlıklar, gelenekler ve göreneklerdir. Diğer yandan, Amerika'daki azınlıkların örgütlenme amacı, Avrupa'daki gibi iktidarla doğrudan çatışmak değil, sayılarını görünür hale getirerek çoğunluğun psikolojik üstünlüğünü kırmaktır. Çoğunluğun psikolojisi üzerinde baskı yapmak için en uygun argümanları bir araya getirirler. Ancak bu şekilde çoğunluğun sahip olduğu iktidarı ele geçirebileceklerini düşünürler. Burada yani Amerika'da siyasal örgütler sulh ile meselelere yaklaşırlar ve her daim yasal yolları kullanırlar. Avrupa'da ise örgütlerin ikna çabalarından çok, mücadele etme isteği ön plana çıkmaktadır.

¹²⁷ Dinçkol, "Çoğunluk Tiranisine Karşı Bir Çözüm Yolu: Tocqueville 'in Siyasal Kuramı", 161.

¹²⁸ Yavuz Özdemir vd., "Demokrasi Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 14 (04 Aralık 2010), 267.

¹²⁹ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 200.

İKİNCİ BÖLÜM

TOCQUEVILLE'İN ANALİZLERİ ÜZERİNDEN DİN VE DEMOKRASİ

2.1. DİN KAVRAMININ FARKLI ALANLARDA TANIMLAMALARI

Din kavramı, tarih boyunca birçok disiplin tarafından farklı boyutlarıyla ele alınmış, çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Din sosyoloji, din psikoloji gibi disiplinler, dinin insan yaşamındaki yerini, toplumsal ve bireysel hayata etkilerini kendi perspektiflerinden yorumlamışlardır. Din kavramının farklı disiplinlerdeki çok boyutlu tanımlamaları, insanın manevi ve sosyal dünyasında dinin yerini anlamaya yardımcı olur. Bu başlık, dinin farklı bilim dallarında nasıl ele alındığını inceleyerek, dinin insan yaşamındaki etkilerini daha kapsamlı biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

İnsanlık tarihi kadar eski olan din olgusu, tarihsel çağların her evresinde varlığını hissettirmiştir. Bireysel anlamda dine mensup olmama veya dine karşı olma durumları görülebilirken bir toplumun bütünüyle inançsız ya da ateist olduğuna pek rastlanamamıştır.¹³⁰ Din, genellikle bir inanç sistemi ve toplumsal düzenle ilgili olan ve insanların hayatlarını yönlendiren bir dizi inanç, ayin, tören ve öğretiyi içeren kavram bütünüdür. Din, bireylerin ve toplumların dünyayı, evreni ve kendini anlama ve anlamlandırma çabalarını kapsamaktadır. Din kavramı ile ilgili şimdiye kadar birçok tanımlama çalışması yapılmıştır. Bu tanımlamalar ise tanımlayan kişinin dine bakış açısına göre birbirinden farklılık göstermektedir. Kişi hangi dine ve inanç esaslarına bağlı ise din kavramını bu inançlar bağlamında tanımlamışlardır veya diğer din tanımını hariç bırakarak bir yönünü açıklama çabasında olmuşlardır.¹³¹ Din kavramını inceleme konusu olarak gören bilim adamları ise, çalışmaları sonucu elde ettikleri verilere göre din tanımını yapmışlardır. Fakat bu tanımlamaların nerdeyse hiçbiri, dinin gerçekliğini veya gerçek boyutlarını ortaya koyan kapsamlı tanımlamalar olamamıştır. Şimdiye kadar üzerinde uzlaşılan bir din tanımı da olmamıştır. Bunun sebeplerinden biri ise, dinlerin farklı yapılara sahip olmasıdır. Fakat yapılan farklı din tanımlamaları kavramın mahiyetini anlamada yardımcı olmuştur.

¹³⁰ Abdurrahman Güneş, “Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (31 Ocak 2016), 153.

¹³¹ Günay Tümer, “Din”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (1970), 165.

Din bilimlerinde alan farklılaştıkça dinin tanımı da farklılaşmıştır. Günümüze kadar yapılmış olan din tanımlamaları ortalama bir kitap hacmini dolduracak kadar çoktur. Ne var ki tanımlamaları yapan din bilimcileri, din kavramını tanımlamaya çalışırken kendi alanları açısından çalışmalarını yürütmüşlerdir. Örneğin; konuya din sosyolojisi açısından yaklaşan Emil Durkheim, “Din, bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan ayin ve inançlar sistemidir” demiştir. Durkheim din tanımı yaparken, dinin toplumdaki sosyal fonksiyonunu esas almıştır.¹³² Din psikolojisi açısından kavramı ele alan Feurbach ise “Din, dua, kurban ve inançla kendini gösteren bir arzudur” demiştir.¹³³ Ona göre din, bütün kitaplarının özünü ifade eden temel bir görünümüdür.¹³⁴ Bu ve buna benzer birçok tanımlama örneği sıralamak mümkündür. Ama verilen örnekler, din bilimcilerinin din tanımlarının birbirinden ne kadar farklı olabileceğini ortaya koymaya yetmektedir.

Din bilimcilerinin örneğini verdiğimiz din tanımlarında; kutsal kavramı, inanç, zihni meleke, mutlak itaat duygusu, arzu, toplumsal değerler bilinci, tabiatüstü yüce varlık ve Tanrı fikri gibi temalar ön plâna çıkmaktadır. Din bilimcileri ise bu kavramlardan birine veya birkaçına değer vererek din tanımını bu kavram veya kavramlar üzerinden yapmıştır. Bu tanımlardaki ayrılık, temelde iki nedenden kaynaklanmaktadır. Bu nedenlerden birincisi, dinin karmaşık bir yapıda olmasıdır. İkinci neden ise, tanımı yapanların sübjektif, yani tanımlama yaparken yanlı yaklaşımlarıdır. Zaten objektif ve kapsayıcı bir din tanımı ancak dinin sınırlarının belirlenmesinden sonra yapılabilir.¹³⁵

Arap Dili üzerinde çalışan lügatçiler klasik Arap sözlüklerinde sıralanan anlamlara göre birbirinden bağımsız üç din kelimesi seçilebileceğini ve dolayısıyla da üç din tanımı olabileceğini belirtirler bunlar ise:

1) Arami-İbrani dilinden olup “hüküm” manasına gelen kelimedir.

¹³² Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, çev. Fuat Aydın (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2011), 67.

¹³³ Ludwig Feuerbach, *Hristiyanlığın Özü*, çev. Oğuz Özügöl (Ankara: Say Yayınları, 2008), 343.

¹³⁴ Ahmed Abdüllhalim Atiyye, “Dinin Özü’ne Giriş”, çev. Tamer Yıldırım, *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2009), 195.

¹³⁵ Ayşe Kartopu, *Dinler Tarihinde Dinin Tanımıyla İlgili Farklı Görüşler* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 1.

2) Öz Arapça olup “örf, adet” manasına gelen ve birincisiyle yakınlığı bulunan kelimedir.

3) Farsça dilinden olup “Daena” kökünden gelen ve din anlamını ifade eden kelimedir.

Bazı şarkiyatçılar, Arapça’ daki din kelimesinin üçüncü alternatif olarak verilen Farsça asıllı kelimeden geldiğini savunmaktadırlar. Bu kelimenin “din” anlamında nasıl karar kılındığını ise açıklayamamaktadırlar. Arap dil bilimcileri din kelimesinin “dane” kelimesinden geldiğini düşünürler ama Batılı araştırmacılar din kelimesini Farsça bir kelime olan “daena” kelimesine dayandırırılar. Diğer bir tahmin ise Din kelimesi, Arapça ’daki borç ve yükümlülük anlamına gelen “deyn” kelimesinin değişime uğramış hali olabilir.¹³⁶

Doğu coğrafyasında din kavramını karşılayan ortak kelime “den” veya “din”dir. Zerdüştlüğün kutsal kitabı olan Avesta’da yer alan “daena” kelimesi yüzyıllar boyunca geçirdiği değişimlerle “den” halini almıştır. Modern Farsça’ da ise “din” olarak karar kılmıştır. İranlılarla aynı coğrafyayı paylaşan komşu toplumlara da hızlıca yayılan din kelimesi önceleri kişisel din veya sadece inancı kapsarken; günümüzde sistemli din anlamında kullanılır hale gelmiştir.¹³⁷

Türkiye’de ise din, "Tanrıya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet ve bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen” biçiminde tanımlanmaktadır.¹³⁸ Arapça’ da din kelimesinin “deyn” kökünden geldiğini kabul eden Türk dil bilimciler, “belirli bir zamanda ödenmesi gereken borç” anlamındaki “deyn” kelimesini zamanla “örf, adet” karşılığında din şekline dönüştüğünü ve yine zamanla “Allah’ın hükmü ve yönetimi” anlamını kazandığını belirtirler.¹³⁹

Akademik bir açıklamayla izah edecek olursak, din kavramı genel olarak belirli bir topluluğun veya belirli bir kültürün inançlarını, değerlerini, ritüellerini ve sosyal

¹³⁶ Sunar, “Din Nedir”, 66.

¹³⁷ Kartopu, *Dinler Tarihinde Dinin Tarihiyle İlgili Farklı Görüşler*, 8.

¹³⁸ Kartopu, *Dinler Tarihinde Dinin Tarihiyle İlgili Farklı Görüşler*, 8.

¹³⁹ Kartopu, *Dinler Tarihinde Dinin Tarihiyle İlgili Farklı Görüşler*, 9.

yapılarını içeren bir sosyal olgu olarak incelenmektedir.¹⁴⁰ Din bireylerin ve toplumların yaşamlarını ve toplumsal düzenlerini etkileyen karmaşık bir olgudur. İnançlar, ibadetler ve ritüeller bütünü olan din, insanların hayatlarını anlamlandırma, toplumsal bağlarını güçlendirme ve toplumsal düzeni şekillendirme süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Hatta din aynı zamanda, bir araya getirilmiş birbirine yabancı kişiler arasında ortak bir kimliğin oluşumunu sağlar. Din, insanlar arasında iletişimi ve toplumsal bağları kuvvetlendiren önemli bir araçtır. Bu bağlamda, din sosyal normları, etik değerleri ve toplumsal yapıyı şekillendirebilmektedir. Ayrıca din yaşam biçimi; hayatın nasıl yönlendirilmesi gerektiği konusunda benimsenen düşünce, inanç, ilke ve değerler bütünü de şekillendirir.¹⁴¹

Din ayrıca bireylerin dünya görüşlerini, dünyayı algılama biçimlerini ve kişisel kimliklerini önemli ölçüde etkilemektedir. Dinin gereği olan inançlar, ayinler ve ibadetler, bireylerin yaşamlarını anlamlandırma, krizleri yönetebilme ve toplumsal bağlarını güçlendirme süreçlerine önemli katkılarda bulunabilmektedir. Aynı zamanda din, toplumsal düzeni ve kuralları destekleyebilmektedir. Toplumda belirli bir dini inancın egemenliği, toplumun değerlerini, örf ve adetlerini, yasalarını ve politikalarını şekillendirebilmektedir. Dolayısıyla, kutsalın tecrübesi olan din, insan ruhunun en gizli köşelerine kadar girmesi, inananları için bir dünya görüş ve algısı sunması bakımından gündelik toplumsal yaşamı şekillendirme eğilimindedir.¹⁴²

Din olgusu hemen bütün toplumlarda rastlanacak kadar eski bir gelenek örüntüsüdür. Din, eski olduğu kadar geniş bir çeşitliliğe de sahiptir.¹⁴³ Bu çeşitlilikte her dinin kendine has bir hakikat iddiası vardır. Fakat belirtildiği üzere din kavramının bu anlamlarına rağmen sosyolojik tanımı hala yeterli değildir. Din sosyolojisi genel veya özel din kavramının anlamlarıyla yetinmemektedir. Bu ise din sosyolojisinin din olgusunu reddettiği anlamına gelmemektedir. Aksine din sosyolojisi, toplumların ortak bir davranış örüntüsü olarak birçok çeşitliliğe sahip olan din olgusunda ortak olanın ne olduğunu aramaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır. Ayrıca o davranışı dinsel olarak

¹⁴⁰ Peter Berger, *Kutsal Şemsiye*, çev. Ali Coşkun (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 40.

¹⁴¹ Celil Abuzar, “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/26 (2011), 145.

¹⁴² Abuzar, “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”, 146.

¹⁴³ Güneş, “Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri”, 153.

nitelemeyi gerektirecek olanın ne olduğuna dair genel kural çerçevesini çizmeye çalışmaktadır.

Din sosyolojisi dinsel olarak teşhis edilen davranışların ne olduğunu ve bu davranışların bir toplumun ekonomik, siyasi, eğitsel, sosyolojik vs. boyutta ne denli bir etkide bulunduğunu, toplumun genel şekillenmesine, siyasal düzen ve rejimin oluşumuna nasıl bir katkıda bulunduğunu incelemektedir. Bunun için de din sosyolojisinin her şeyden önce genelin kabul ettiği bir din tanımına sahip olması gerekmektedir. Dinin sosyolojik tanımı ise sosyolojik bağlamda pek kolay değildir. Hangi tür davranışların dini olarak niteleneceği veya genel olarak sosyolojik boyutta dinin nasıl teşhis edileceği konuları sosyologlar arasında hep bir tartışma konusu olmuştur. Tartışmanın arka planındaki zorluklardan biri belki de en önemlisi din adına ortaya konulan inançların her dinde farklılaşması ve dinin iddialarının nesnel bir karşılığının bulunamamasıdır. Bu konuda belli dinlerin kendi din iddialarını geçerli kılıp, diğerlerinin iddialarını geçersiz kılmaya çalışması gibi durumlar sosyologların işini bir hayli zorlaştırmaktadır.¹⁴⁴

Toplumsal yapı ve değişim süreçleri içinde din, ayırt edilebilir bir etken olarak teşhis edilmeye çalışılmıştır. Böyle bakıldığında dini sosyolojik açıdan ayırt etmek üzere bir tanıma ulaşmak zorunda kalınmaktadır. Bu konuda sosyolog ve antropologlar farklı tanımlamalar yapmışlardır. Örneğin, ünlü antropologlardan E. B. Tylor bilimsel olarak kabul edilebilecek bir din tanımı için, ruhsal varlıklara inanmayı şart koşturmuştur.¹⁴⁵ Durkheim'in alternatif din tanımına göre kutsal şeylere, yani bir kenara ayrılmış ve yasaklanmış şeylere ilişkin inanç ve uygulamaların birleşik bir sistemidir.¹⁴⁶

2.2. ALEXIS DE TOCQUEVILLE'E GÖRE DİN

Sosyologların din kavramına bakış açıları, sosyolojinin temel tartışma konularından biri olmuştur. Her bir sosyolog, dinin toplumsal fonksiyonlarını ve etkilerini birbirinden farklı biçimlerde ele almışlardır. Bu başlık altında Tocqueville'in din kavramına dair görüşlerine yer verilmiştir.

¹⁴⁴ Edward Burnett Tylor, *İlkel Kültür: Mitoloji, Felsefe, Din, Dil, Sanat ve Geleneğin Gelişimine Yönelik Araştırmalar*, çev. Eren Kanat (Ankara: Çavdar Yayınları, 2024), 354.

¹⁴⁵ Aktay vd. *Din ve Toplum*, 7.

¹⁴⁶ Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, 62.

Tocqueville'e göre din, demokratik toplumlarda özgürlüğün önemli kaynaklarından biridir. Din, insanın hayatın geçiciliği karşısında kalıcı bir umut arayışına cevap verir ve insanın eylemlerine anlam kazandırır.¹⁴⁷ Din, aileyi, toplumu ve devleti düzenler. Din, gelenekleri ve kültürü korur. Din, çoğunluğun despotizminden ve bireyseliçiliğinden korunmanın önemli bir yoludur. Din, medeni ve siyasi haklar arasında bir denge sağlar. Din, insanların akıllarını ve vicdanlarını aydınlatarak aydınların ve halk kitlelerinin ortak bir zeminde bir araya gelmesine yardımcı olur.¹⁴⁸

Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinde, Amerikan toplumunun din anlayışı ile özgürlük anlayışını başarıyla birleştirdiğini, Fransız toplumunun ise din ile özgürlük arasında gelgitler yaşadığını savunmaktadır. Tocqueville, Amerika'da dinin günlük yaşamının bir parçası olduğunu, Fransa'da ise dinin siyasetle iç içe olduğunu ve bu sebeple de yıprandığını belirtmektedir. Tocqueville, Amerika'da dinin, devletten bağımsız olduğunu ve devletin dinin etkisini tanıdığını ve desteklediğini, Fransa'da ise dinin, devlet tarafından kontrol edildiğini ve baskılandığını belirtmektedir.¹⁴⁹

Tocqueville, dinin demokrasi için önemli bir unsur olduğunu söylemektedir. Ona göre din, demokrasiden etkilenmiş ve değişmiştir. Tocqueville, demokratik olmayan toplumların aksine demokratik toplumlarda dinin, dogmatik olmaktan çıkıp, daha pratik, esnek ve hoşgörülü bir hale geldiğini, insanların mutluluğunu artırmaya yönelik bir araca dönüştüğünü Amerika deneyinde gözlemlemiştir. Yine Tocqueville'e göre din, insanların günlük hayatına karışmadan, onlara ahlaki ilkeler veren, insanların akıllarını ve vicdanlarını aydınlatan, onları özgür ve sorumlu bireylere dönüştüren önemli bir mekanizmadır. Ona göre din, Amerika'da en etkili toplumsal kurum olarak kendisini ispatlamıştır. Bu yüzden, Amerika'da din ve dini gruplar, siyasi kültürün ve sivil toplumun inşa edilmesinde ve iç ve dış politikanın belirlenmesinde etkili olmuşlardır.¹⁵⁰

Tocqueville, dinin demokrasi için zorunlu olduğunu, fakat dinin demokrasiye zarar vermemesi gerektiğini belirtmiştir. Tocqueville, dinin, demokrasiyi tehdit edebilecek fanatiklik, dogmatizm, baskıcılık gibi olumsuz eğilimlerden uzak durması

¹⁴⁷ Sağır - Öztürk, "Sosyal Sermaye Bağlamında Tarihsel Bir Perspektif Kurgusu: Tocqueville ve Amerika'da Demokrasi Üzerine", 30.

¹⁴⁸ Ahmet Akbulut, "Din, Laiklik ve Demokrasi Üçgeni", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/4 (01 Aralık 1999), 265.

¹⁴⁹ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 18.

¹⁵⁰ Yıldırım, "Amerika'da Dinin Siyaset Üzerindeki Etkisi", 91.

gerektiğini belirtmiştir. Buna ek olarak dinin, demokrasiyi destekleyen hoşgörü, uzlaşma, çoğulculuk, katılım gibi olumlu değerleri benimsemesi gerektiğini de vurgulamıştır.

Tocqueville, dinin demokrasi için ne kadar önemli olduğunu Amerika ve Fransa kıyası üzerinden eserinde ayrıntılı bir biçimde aktarmıştır. Tocqueville, dinin, demokratik toplumlarda özgürlüğün ana kaynağı, koruyucusu ve geliştiricisi olduğunu, ama bunun dinin demokrasiye uyum sağlamasına bağlı olduğunu izah etmiştir. Yine Tocqueville dinin demokrasiye zarar vermemesi gerektiğini savunmuştur. Tocqueville, dinin demokrasiyle olan ilişkisini, hem teorik hem de pratik bir bakış açısı ile ele almaya çalışmıştır.

Tocqueville, dinin demokrasi için hem olumlu hem de olumsuz etkileri olduğunu belirtmiştir. Ona göre dinin olumlu etkileri şunlardır:

• **Din, her insanın ahlaki değer ve vicdanını geliştirmektedir:**¹⁵¹ Din, insanların ahlaki değerlerini ve vicdanlarını geliştirmelerine yardımcı olarak toplumsal ve bireysel yaşamda önemli bir rol üstlenir. Dini öğretiler, insanlara iyi ve kötü, doğru ve yanlış arasındaki farkları görmelerine yardımcı olarak ahlaki bir çerçeve oluşturur. Bu çerçeve, bireylerin bencilce davranışlar sergilememesine, toplumsal sorumluluk ve erdemli yaşam gibi değerlere yönelmelerine yardımcı olur. Ahlaki ilkeler, dini öğretilerle harmanlandığında, bireyler kendi davranışlarını devamlı olarak sorgular ve vicdanlarını geliştirir. Dinin bireyler üzerindeki bu tesiri, özellikle vicdan olgusunda kendini gösterir. Vicdan, bireylerin doğru davranışları seçmesine ve yanlışlardan kaçınmasına yardımcı olur. Din, bireylerin vicdani yönlerini geliştirirken, sorumluluk, merhamet, dürüstlük ve adalet gibi ahlaki değerleri de düzenler. İnsanların sorumluluklarını yerine getirebilmesi dini inançlarla güçlenir ve bu da hem bireylerin hem de toplumun daha ahlaki bir hayat sürmesine katkıda bulunur.

Bu bağlamda din, bireyin içsel dünyasında ahlaki farkındalık oluşumuna yardımcı olarak bireylerin yalnızca kendi çıkarlarını değil, aynı zamanda toplumsal iyiliği de düşünerek hareket etmesine yardımcı olur. Dinin sunduğu bu rehberlik ve motivasyon

¹⁵¹Aktay vd. *Din ve Toplum*, 101.

ile bireyin vicdanı sürekli olarak gelişir, ahlaki kararlar alması kolaylaşır ve toplumsal uyum güçlenir.

•**Din, bireyleri başkalarını da düşünmeye ve saygı duymaya teşvik etmektedir:**¹⁵² Din, bireyleri başkalarını da düşünmeye teşvik eden önemli bir ahlaki ve sosyal yapı sunar. Dini öğreti ve ilkeler, bireyleri toplumun ve diğer bireylerin haklarını dikkate almaya yönlendirir. İslam, Hristiyanlık, Yahudilik gibi büyük dinler, insanlara kardeşlik, merhamet, duygudaşlık ve adalet gibi erdemleri benimsemelerini tembihler. Bu erdemler, bireyleri başkalarına karşı sorumluluk duymaya, onların gereksinimlerini görmeye ve haklarına saygılı olmaya çağırır. Dinin bu tür erdem ve öğretileri, bireyler arasında daha derin bir duygudaşlık ve karşılıklı saygı oluşturarak toplumsal dayanışmayı kuvvetlendirir. Böylece din, bireylere sadece kişisel ahlakı değil, aynı zamanda toplumsal ahlakı da öncelik haline getiren bir bakış açısı kazandırır.

Dinin başkalarına karşı kazandırdığı bu rehberlik, bireyler arası ilişkilerde adaletin, merhametin ve hoşgörünün gelişmesine yardımcı olur. Toplumda bireylerin birbirine karşı daha duyarlı ve hoşgörülü olmalarını sağlayan bu erdemler, sosyal barışı ve uyumu koruyan önemli olgulardır. Din, bireylerin kendilerini başkalarının yerine koyarak hareket etmelerini öğütlerken, toplumun ahlaki temellerini kuvvetlendirir ve bireylerin bir arada barış içinde yaşamasına yardımcı olur.

•**Din, birey ve toplumları insanlığın ortak iyiliği için çalışmaya ve sorumluluk almaya teşvik etmektedir:** Din, bireyleri ve toplumları insanlığın ortak iyiliği için çalışmaya ve sorumluluk sahibi olmaya teşvik eder. Dini öğretiler, bireysel çıkarların da ötesinde daha geniş bir ahlaki ve toplumsal sorumluluk anlayışı geliştirir. Pek çok din, insanları başkalarının haklarını gözetmeye, yardımlaşmaya ve dayanışmaya çağırır. Bu tür dini öğretiler, bireyleri sadece kendi hayatlarında değil, aynı zamanda toplumsal anlamda da olumlu işler yapmaya yönlendirir.

Bu dini öğretiler, bireylerin zor durumda olan kimselere yardım etmelerini, adaletsizliklere karşı dik durmalarını ve toplumsal barış için çabalamalarını vurgular. Dinin bu anlamdaki rolü ile birlikte bireysel sorumlulukların toplumun geneline yayılması ve ortak iyiliğin gözetilmesi sağlanabilir. Dini inanç, ritüel ve semboller

¹⁵² Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 67.

bireylerin topluma katkıda bulunmaları gerektiği bilincini aşar ve bu sayede toplumlar arasındaki sosyal uyum, adalet ve refahın artmasına yardımcı olur. Bireyler, dini öğretiler doğrultusunda başkalarına yardım etmeye, çevrelerini daha yaşanabilir yapmaya ve adil bir düzen için çalışmaya teşvik edilebilirler. Dini öğretiler sayesinde bireylerin sadece kendileri için değil, tüm insanlık için bir sorumluluk taşıdıkları fikri kuvvetlenir ve dinin insanlık için evrensel biçimde bağlayıcılığı pekişir.

• **Din, bireylerin özgürlük haklarının kısıtlanmamasına yardımcı olmaktadır:**

Din, bireylerin özgürlük haklarının korunmasına yardımcı olabilir çünkü İslam, Hristiyanlık, Yahudilik gibi büyük dinlerin birçok öğretisinde, bireylerin doğuştan gelen haklarına ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi öğütlenmiştir. Dinin ahlaki ve etik ilkeleri, bireylerin kendi inançlarını, düşüncelerini ve yaşam biçimlerini özgürce yaşamalarına yardımcı olabilir. Din, bireylere sadece ahlaki rehberlik sunmakla kalmaz, aynı zamanda onların inançlarını ifade edebilmelerini, dini pratiklerini özgürce yapabilmelerini ve bu süreçte baskı altında kalmamalarını sağlar. Bu özgürlük, hem bireylerin hem de toplumların kendilerini gerçekleştirmelerine imkân tanır.

Dinin toplumsal hayatta bireysel özgürlükler üzerinde dengeleyici bir rol üstlenmesi, otoriter baskı ve rejimlere karşı kalkan işlevi görebilir. Bu bağlamda dinin, insanların özgürlüklerini kısıtlamaktan ziyade, onların kendi inançları ve vicdanları doğrultusunda yaşamalarını sağlayan bir sistem olarak işleyebileceği de görülmektedir. Fakat bu özgürlük vurgusu her zaman ve her toplumda dini anlayış ve pratik ile uyumlu olmayabilir. Örneğin bazı toplumlarda dinin yanlış biçimde yorumlanması veya aşırı muhafazakâr ve baskıcı uygulamalar bireysel özgürlükleri sınırlandırabilir. Fakat dinin temel öğretilerine göre, bireylerin özgürlüğü, onların manevi gelişimleri için oldukça önemlidir ve bu hakların korunması, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde adalet ve huzurun sağlanmasına yardımcı olur. Dinin bu bağlamda özgürlük haklarını koruyan manevi bir rehberlik işlevi görmesi, insanların vicdani özgürlüklerine göre yaşamalarına ve baskıya karşı korunmalarına yardımcı olur.

• **Din, bireyleri, devletin veya rejimin baskısına karşı dirençli kılmaktadır:**

Din, bireyleri devletin veya rejimin baskılarına karşı dirençli hale getirebilir çünkü din, bireylere manevi bir güç ve dayanıklılık verir. Dini inançlar, bireylerin vicdani ve ahlaki değerlerini koruma konusunda destek verir, haksızlığa ve zorbalığa karşı direnmelerine

yardımcı olabilir. Tarih boyunca, birçok dini harekette liderler, adaletsizliğe ve baskıcı rejimlere karşı çıkarak, hak ve özgürlüklerin savunulmasında öncü olmuşlardır. Bu direniş ise dini inancın sağladığı ahlaki temele dayanır.

Örneğin, İslam, Hristiyanlık ve Budizm gibi büyük dinlerde zulme karşı başkaldırı ve adalet arayışı, inanç sistemlerinin bir parçasını oluşturur. Din, bireylere yalnızca manevi dayanak olmakla kalmaz, aynı zamanda onların onurunu, haysiyetini ve haklarını savunmaları gerektiğini öğretir. Bireyler, bu değerler doğrultusunda hareket ederek baskıcı yönetimlerin ve otoriter rejimlerin karşısında ayakta kalabilir, haklarını talep edebilir ve haksızlıklarla yılmadan mücadele edebilirler. Dinin sağladığı bu cesaret ile bireyler pasif bir şekilde baskıyı kabul etmez ve direnç gösterebilirler. Fakat bu direniş, genellikle şiddetten uzak, barışçıl bir mücadele şeklinde olur. Bu bağlamda din, bireyleri cesaretlendirir ve adalet arayışlarını manevi bir temele dayandırarak, baskıcı otoritelere karşı daha dirençli olmalarını sağlar.

• **Din, bireyleri, haklarını savunmaya sevk etmektedir:** Din, bireyleri haklarını savunmaya teşvik eder çünkü dini öğretiler, insan onurunun korunması, adaletin sağlanması ve bireylerin haklarının gözetilmesi konusunda güçlü mesajlar barındırır. Din, genel olarak bireylerin sadece kendi haklarını değil, aynı zamanda başkalarının haklarını da savunmaları gerektiğini öğretir. Bu, hem toplumsal hem de bireysel düzeyde adalet arayışını teşvik ederek bireyleri haksızlık karşısında durmaya ve haklarını korumaya yönlendirir.

Dini inançlar, insanların kendilerine sunulan temel haklara sahip olduklarını vurgular ve bu hakların ihlal edilmesine karşı bir savunma mekanizması oluşturur. Örneğin, İslam'da adalet kavramı çok önemli bir yer tutar ve bireylerin hem kendi hem de başkalarının haklarını savunmaları adeta bir vazife olarak görülür. Hristiyanlıkta da "adil olma" ve "başkalarının hakkını gözetme" gibi değer ve ilkeler, bireylere sosyal adaleti savunmaları gerektiğini öğretir.

Ayrıca, din yalnızca kişisel hakların savunulmasını değil, aynı zamanda toplumsal adaletin sağlanmasını da teşvik eder. Ayrıca bireyler, dini değerler doğrultusunda, yoksulların, ezilenlerin haklarını savunmaya çağılır. Bu, toplumsal birlik ve beraberliği kuvvetlendirir. Din, manevi ve ahlaki bir çerçeve oluşturarak bireylerin hak arayışında daha kararlı ve dirençli olmalarına yardımcı olur.

• **Din, toplumsal bağları kuvvetlendirmektedir. Toplumun her bir ferdini ortak inanç ve değerler etrafında birleştirmektedir:** Din, toplumsal bağları güçlendiren ve toplumun her bir bireyini ortak inanç, ritüel ve semboller etrafında birleştiren önemli bir sistemdir. Din, ortak bir ahlaki çerçeve oluşturarak, bireyler arasında bir dayanışma ve aidiyet duygusunun oluşmasını sağlar. İbadetler, dini ritüeller ve ortak manevi pratikler, bireyler arasındaki sosyal ilişkileri iyileştirerek toplumsal uyumu artırır. Aynı dini benimseyen insanlar, ortak bir inanç ve değer sistemini paylaşarak birbirlerine daha da yakınlaşır. Bu durum, bireylerin birbirlerine karşı sorumlu hissetmelerine, yardımlaşmaya ve toplumsal birlikteliğin artmasına yardımcı olur.

Din, sadece bireyler arasında değil, aynı zamanda toplumun farklı kesimleri arasında da bir nevi köprü işlevi görür. Özellikle zengin-fakir, genç-yaşlı gibi farklı gruplar arasında dini öğretiler aracılığıyla bir denge ve eşitlik anlayışı oluşturabilir. Dinler, genel olarak merhamet, hoşgörü, yardımlaşma ve adalet gibi değerlere vurgu yaparak, toplumda barışın, düzenin ve uyumun sağlanmasına katkı sağlar. Bu ortak değerler, bireylerin toplumsal sorumluluklarını daha iyi kavramalarına ve toplumu bir bütün olarak görmelerine yardımcı olur.

Dinin toplumsal bağları kuvvetlendirmesi, aynı zamanda bireylerin kimlik duygularını ve topluma olan bağlılıklarını artırır. Ortak dini kimlik, bireylere toplumsal hayatın bir parçası olma hissiyatı verir ve toplumla daha yakın bir ilişki kurmalarını sağlar. Örneğin, dini bayramlar, dini törenler veya toplu yapılan ibadetler, bireylerin bir araya geldiği ve ortak değerlerini pekiştirdiği zamanlar olarak toplumsal birlik ve bütünlüğü kuvvetlendirir. Sonuç olarak din, toplumu bir arada tutan bir nevi yapıstırıcı işlevi görerek, bireylerin daha sağlam biçimde toplumsal birlik ve dayanışmada yaşamalarını sağlar.

• **Din, bireyleri birbirleriyle işbirliği yapmaya ve dayanışma içinde olmaya teşvik etmektedir:** Din, bireyleri birbirleriyle işbirliği yapmaya, birlikte hareket etmeye ve dayanışma içinde olmaya teşvik eden güçlü bir ahlaki ve toplumsal yapı sunar. Dini öğretiler, genel olarak insanlar arasında yardımlaşmayı, dayanışmayı ve toplumsal sorumluluğu öğütler. Bu anlayış, bireyler arasında işbirliğini ve yardımlaşmayı artırırken, toplumsal dayanışmayı da kuvvetlendirir.

Dini ritüeller ve ibadetler bireylerin birlikte hareket etmelerini sağlar. Örneğin, toplu ibadetler, dini bayramlar veya cemaatle yapılan hayır işleri, insanların ortak bir amaç doğrultusunda birlikte hareket etmelerini teşvik eder. Bunun gibi etkinlikler, sadece dini bir sorumluluk olarak değil, aynı zamanda toplumsal bağları pekiştiren ve birlikte çalışmayı öğreten pratikler olarak da işlev görür. Zekât, sadaka gibi yardımlaşma temelli dini uygulamalar, daha güçlü bireylerin zayıf olanlara yardım etmesi gerektiği anlayışını yerleştirir ve bu da toplumda adalet duygusunu artırır.

Bireylerin din sayesinde birbirlerine destek olmaları özellikle zorluk ve kriz dönemlerinde daha da önemli hale gelir. Afetler, hastalıklar veya ekonomik zorluklar gibi buhranlı dönemlerde din, bireyleri birlik ve beraberliğe çağırır. Böylece bireyler sadece kendi dertlerine odaklanmaz aynı zamanda diğerlerinin de dertlerine deva olmaya çalışır. Din, bu bağlamda toplumsal dayanıklılığı artırır ve bireyler arasında güvene dayalı bir işbirliği sağlar. Toplumda adalet, barış ve refah gibi önemli olguların sağlanması için din, bireyler arası işbirliğinin ve dayanışmanın en önemli destekleyicilerinden biri olarak ön plana çıkar.

Tocqueville'e Göre Dinin olumsuz etkileri ise şunlardır:

• **Din, bireylerin bilimden uzaklaşmasına sebebiyet verebilmektedir. Bireyleri, dogmatik ve bağınaz bir şekilde düşünmeye yönlendirmekte ve sorgulama kabiliyetinden mahrum bırakabilmektedir:** Din, bazı durumlarda bireylerin bilimden uzaklaşmasına, dogmatik ve bağınaz düşüncelerle hareket etmelerine sebebiyet verebilir. Bu durum genellikle dinin bazı kesimlerce katı, değişmez ve sorgulanamaz bir bilgi kaynağı olarak görüldüğü durumlarda meydana gelir. Dogmatik düşünce kısaca inançların sorgusuz sualsiz kabul edilmesi durumudur ve bireylerin bilimsel gerçekleri, rasyonel düşünceyi dikkate almadan yalnızca dini öğretileri referans alarak hareket etmeleridir. Bu tür bir yaklaşım, bireyleri eleştirel düşünme, rasyonel yöntem ve yeniliklere karşı kapalı hale getirebilir.

Körü körüne bir inanca veya değere bağlılık, insanların farklı düşünceleri tartışmasına veya alternatif bakış açılarını kabul etmesine engel olabilir. Bu durum, bireylerin dünyayı açıklamada sadece kendi dini bakış açılarıyla değerlendirmelerine ve bilimin sunduğu fikir ve bulguları reddetmelerine yol açabilir. Tarihsel olarak ele alındığında Galileo'nun dünya merkezli evren modeline karşı koyması veya Darwin'in

evrim teorisine karşı çıkan dini tepkiler, bilime karşı dini fanatikliğin örnekleri arasında gösterilebilir.

Din ile bilim arasındaki bu tür zıtlık veya gerilimler, bireylerin kendini, toplumu ve hayatı sorgulamada yeteneklerini zayıflatabilir. Sorgulama, bilimsel yöntemin temel unsurlarından biri olup olayları gözlemlemeyi, hipotezler oluşturmayı ve daha sonra bu hipotezleri deneyler aracılığıyla test etmeyi içerir. Eğer birey, dinin mutlak ve değiştirilemez doğrulara sahip olduğuna inanırsa, bu birey sorgulama aşamasına girmekte kararsız veya isteksiz olabilir. Dolayısıyla, dinin bu şekilde dogmatik biçimde yorumlanması, bireylerin entelektüel meraklarını, öğrenme isteklerini ve yeni bilgilere açıklıklarını köreltebilir.

Fakat burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, din ile bilimin her zaman zıtlık içinde olmadığıdır. Pek çok düşünür din ile bilimin bir arada başarılı bir şekilde var olabileceğini ve birbirlerini tamamlayabileceğini savunmuştur. Örneğin, İslam dünyasında Orta Çağ'da büyük bilimsel gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin El-Kindi, Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd gibi İslam dünyasının önemli düşünürleri, Aristoteles ve Platon gibi Antik Yunan filozoflarının eserlerini Arapça'ya çevirmişlerdir. Bu düşünürler aynı zamanda Batı dünyasına bu eserleri yeniden kazandırarak felsefi ve bilimsel düşüncenin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu bilim insanları dini motivasyonla çalışmalarını yürütmüşlerdir. Yani dinin bilime engel olup olmaması durumu, bakış açısına ve toplumun dini nasıl algıladığına göre değişkenlik gösterebilmektedir.

• **Din, bireyleri, yeniliklere ve değişimlere karşı olumsuz düşünmeye sevk edebilmektedir:**¹⁵³ Din, kimi zaman bireyleri değişim ve dönüşümlere karşı olumsuz bir tutum takınmaya sevk edebilir. Bu durumun temelinde, dinin genellikle sabit ve değişmez olduğu kabul edilen ahlaki ve toplumsal öğretiler içermesi yatar. Birçok dini inanç sistemi, kutsal metinler ve gelenekler üzerinden şekillendiği için, bu öğretilere göre yaşamını düzenleyen bireyler değişim ve yenilik karşısında direnç gösterebilir. Dini öğretilerin geçmişten gelen bilgeliğine ve doğruluğuna olan inanç, bazen bireylerin

¹⁵³ Cevat Özyurt, "Marx'ta Yanılsama ve İdeoloji Olarak Din", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/2 (02 Şubat 2015), 233.

sosyal, kültürel veya bilimsel gelişmeleri sorgulamasına, hatta reddetmesine sebep olabilir.

Özellikle geleneksel dini yaklaşımlar, toplumda süregelen yerleşik geleneklerin korunmasını ister, değişimin yavaşça ve dikkatli biçimde gerçekleşmesini savunur. Bu durum ise bireylerin yeni fikir ve düşünceler, teknolojiler ve reformlara karşı temkinli hatta olumsuz yaklaşmasına neden olabilir. Örneğin, bilim ve teknolojiadaki ilerlemeler, toplumun bazı kesimleri tarafından kutsal metinlerle çeliştiğine inanılarak tehdit olarak algılanabilir. İklim değişikliği, genetik mühendisliği ya da yapay zekâ gibi yenilikçi tartışmalarda dini grupların bazen daha tutucu bir duruş sergilediği görülebilir.

Öte yandan, dinin geleneksel değerler üzerindeki vurgusu, bireyleri toplumsal cinsiyet rolleri, aile yapısı, eğitim sistemi veya hukuksal yapı gibi konularda değişime karşı daha gelenekçi bir çizgide tutabilir. Yenilik ve değişimlerin geleneksel dini inançlara aykırı veya mevcut düzeni bozucu olabileceği algısı, toplumun değişime karşı olumsuz bir tavır takınmasına sebep olabilir.

Fakat unutmamak gerekir ki dinin yenilik ve değişime olan yaklaşımı, her zaman olumsuz olmamıştır. Tarihsel bağlamda din, bazı sosyal reformların ve değişimlerin ilham kaynağı olabilmektedir. Örneğin, birçok toplumda dini liderler adalet, barış ve insan hakları gibi mücadelelerde önemli roller üstlenmiştir. Dolayısıyla dinin yeniliklere karşı tutumu, dinin yorumlanma biçimine ve dini liderlerinin bu değişimi nasıl ele aldığına bağlı olarak değişkenlik gösterebilir.

• **Din, farklı inanç ve değerlere sahip olanlara karşı önyargılı olmaya yöneltebilmektedir:** Din, bazı durumlarda bireyleri farklı inanç ve değerleri benimseyen kimselere karşı önyargılı bir tutum sergilemeye yönlendirebilir. Bu durum, genel olarak belirli bir dini grubun kendi inançlarını mutlak doğru olarak kabul etmesi ve diğer inanç sistemlerini yanlış veya eksik görmesi durumunda meydana gelir. Din, bireylerin hayatlarına değer katan ve onları topluluk ile birleştiren canlı bir unsur olduğundan, farklı dini inanç ve pratikler genel olarak tehdit olarak algılanabilir. Bu durum, farklı inanç ve değerleri benimseyen kimselere karşı bir ayrımcılığa veya önyargıya sebebiyet verebilir.

Önyargılar, ekseriyetle cahillik, yanlış anlama veya başka inanç sistemleri hakkında yeterince bilgi sahip olmamaktan kaynaklanır. Bir dinin öğretileri,

inanana larına güçlü bir aidiyet duygusu aşı lar ken, bu inanç sisteminin dış ında kalanları yabancı veya tehlikeli olarak gösterebilir. Özellikle dini metinler diğ er dinlere veya inançsızlığa karşı keskin eleştiriler içeriyorsa, bu durum bireylerin farklı dini gruplara karşı anlayışsız ve kaba bir tutum takınmasına sebep olabilir.

Dinler arası çatışmalar, dünya tarihi boyunca farklı inançları benimseyenlerin birbirleriyle geçimsiz olduğu ve bu geçimsizliğin şiddetli karşılaşmalara sebebiyet verdiğı pek çok örneğı barındırır. Örneğ in, Haçlı Seferleri, Avrupa'da yaşanan mezhep çatışmaları veya farklı dini gruplar arasındaki gerginlikler bu bağlamda tarihsel örneklerdir.

Fakat bu durum dinin doğasından gelen bir zorunluluk değildir. Pek çok dini öğreti, hoşgörü, sevgi ve barışı teşvik eder. Genel bağlamda farklılıkların anlaşılması ve kabul edilmesi, pek çok dini öğre tide yer alsa da, bu öğretiler bazen dogmatizmin gölgesinde kalabilir. Bu bağlamda önyargı ile yaklaşma dini öğreti ve mesajların yanlış, katı yorumlanmasından kaynaklanabilir. Sonuç olarak, din bireyleri önyargıya sevk edebileceğı gibi, hoşgörüye ve saygı duymaya da sevk edebilir. Dini öğretilerin yorumlanmış ve pratiğ e geçiriliş biçimi, toplumsal ilişkilerin belirlenmesinde oldukça etkilidir.

• **Din bireyleri, kendi inanç ve değerlerini başkalarına dayatmaya ve onları baskı altına almaya yönlendirebilmektedir.**¹⁵⁴ Din, bazen bireyleri kendi inanç ve değerlerini başkalarına empoze etmeye veya onları baskı altına almaya yönlendirebilir. Bu durum, genel olarak bir dinin öğretilerinin kesin doğru kabul edildiğı ve herkesin bu kesin ve doğru olan öğretilere uyması gerektiğı anlayışının benimsendiğı topluluklarda ortaya çıkar. Birey, doğru bildiğı dini inançlarının herkes için de doğru olduğ una inanıyorsa, başka inançlara veya inançsızlığa sahip olanları doğru yola yönlendirme sorumluluğunu kendinde hissetmeye başlayabilir. Bu "doğ ru yolu" göstermek adına bireylerin başkalarına dini değerlerini dayatma gayreti, zamanla baskıcı bir hale dönüşebilir.

Çoğ u din, kendi öğretilerini diğ er insanlara yayma ve ulaştırma misyonuna sahiptir. Misyonerlik veya tebliğ gibi kavramlar, dini öğretileri, ritüel ve sembolleri

¹⁵⁴ Özyurt, "Marx'ta Yanılsama ve İdeoloji Olarak Din", 224.

yayma gayesiyle yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalar, karşılıklı anlayış ve rıza ile yapıldığında zararsızdır; fakat dinin bireylere dini öğretileri, ritüel ve sembolleri zorla kabul ettirme veya kendi değerlerini dayatma noktasına getirmesi, dinî hoşgörüsüzlüğe ve çatışmalara sebebiyet verebilir.

Tarih boyunca birçok topluluk, kendi dini değerlerini toplumun her kesimine hâkim kılmak için diğer dini gruplar üzerinde baskı kurmuştur. Bu durum, çoğunlukla dini azınlıkların özgürlüklerinin kısıtlanmasına ve toplumsal huzursuzluğa sebep olmuştur. Örneğin, güç kullanarak din değiştirmeler, inançlarından veya düşüncelerinden dolayı baskıya maruz kalan azınlıklar veya din ağırlıklı yasal düzenlemeler, bu tür dayatmaların tarihsel örnekleri olarak gösterilebilir.

Bununla birlikte, dinin bireyleri diğerlerini baskı altına almaya sevk etmesi, dinin yanlış anlaşılması ve katı yorumlanmasıyla yakından alakalıdır. Çoğu din, hoşgörü, sevgi ve farklılıklara saygı gösterilmesi gibi değerleri bireylere öğütler. Fakat dinin dogmatik ve yanlış biçimde yorumlanması, bireylerin kendi inançlarını tek doğru olarak görmeleri gibi durumlar bireylerin başkalarına baskı yapmalarına ve onları kontrol etmeye çalışmalarına yol açabilir.

Sonuç olarak, din bireyleri başkalarına kendi inançlarını empoze etmeye sevk edebileceği gibi, hoşgörü, anlayış ve saygı çerçevesinde farklılıklara açık olmaya da yönlendirebilir. Burada kritik olan, bireylerin dini yorumlama ve pratiğe dökme biçimidir. Dinlerin bu potansiyel tehlikesini önleyebilmek için, toplumun her kesiminde hoşgörü ve barışçıl bir yaşam anlayışının vurgulanması gereklidir.

• **Din, toplumsal düzenin bozulmasına ve bireyler arası çatışmalara yol açabilmektedir:** Din bazı durumlarda toplumsal düzenin bozulmasına ve bireyler arası çatışmalara sebep olabilir. Özellikle dinin farklı biçimlerde yorumlanması birçok dini grup arasında zıtlıkların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu tür çatışmalar, bir topluluk içerisindeki inanç ayrılıklarından, dinin güç için bir araç olarak kullanılmasından ya da belirli dini grupların kendi inançlarını topluma hâkim kılma çabasından kaynaklanabilir.

Tarih boyunca pek çok toplumda dini bağlamda çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar, mezhepsel farklılıklar, zorla din değiştirme durumları, din ve devlet ilişkilerinde yaşanan sorunlar gibi çeşitli boyutlarda ortaya çıkmıştır. Din, toplumsal düzenin sağlıklı bir biçimde korunması için birleştirici bir eleman olabileceği gibi, farklı

dini grupların karşı karşıya gelmesine sebep olarak toplumsal çatışmaları da derinleştirebilir.

Dinin toplumsal düzen üzerindeki etkisinin ne olacağı, genellikle inançların yorumlanış ve uygulanış biçimine göre değişebilmektedir. Bazı durumlarda, dini cemaat liderleri veya siyasi iktidarlar dini kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilirler. Bu, toplumdaki bireyler arasında çatışmalara ve sosyal dengenin bozulmasına sebebiyet verebilir. Din, siyasetle birlikte hareket ettiğinde veya iktidarın bir amaç uğruna kullandığı araç haline geldiğinde, farklı dini gruplar arasında çatışma ve kutuplaşmayı artırabilir. Örneğin, dini bir grubun kimliğinin siyasi bir araç olarak kullanılması, diğer grupların dışlanmasına ve sosyal düzenin bozulmasına yol açabilir.

Din barış, anlayış ve hoşgörüyü teşvik edebileceği gibi, yanlış yorumlanma ve aşırı dogmatik biçimde ele alındığında, kutuplaşma ve çatışmalara da sebep olabilir. Toplumsal düzenin sağlıklı biçimde yürütülebilmesi ve bireyler arası çatışmaların ortadan kaldırılabilmesi için dinin hoşgörü, barış ve farklılıklara saygı duymayı ön plana çıkarması gereklidir. Bu şekilde din, birleştirici bir güç olarak işlev görebilir ve toplumsal düzenin sağlanmasına yardımcı olabilir.

•**Din, bireyleri farklı din veya mezhepleri benimseyip inanmış olanlarla rekabet içine sürükleyebilmektedir:** Birçok dini inanç, kendi öğretilerinin tek doğru ve mutlak hakikat olduğunu savunmaktadır. Bu durum bireyleri farklı din veya mezhepleri benimsemiş olanlarla rekabete sürükleyebilmektedir. Bu mutlak doğru iddiası, farklı dini inanç grupları arasında egemenlik yarışına veya rekabete yol açabilir. Bu durum ise toplum içerisinde din temelli bir kutuplaşmaya sebep olabilir. Özellikle dinin bireysel ve toplumsal kimlik inşasında merkezi bir rol oynadığı durumlarda, dini bir grubun kendi dinini ya da mezhebini diğerlerinden üstün görmesi, farklı dini inançlara sahip bireyler arasında rekabet duygusu oluşturabilir.

Tarih boyunca dinler arası rekabet, hoşgörüsüzlük hatta şiddetli çatışmalara ve düşmanlıklara yol açmıştır. Örneğin Haçlı Seferleri, mezhepler arası çatışmalar ve çeşitli din savaşları, bu rekabetin tarihsel örneklerinden sadece birkaçıdır. Bireyler arası rekabet duygusu yalnızca farklı dinler arasında değil, aynı dinin farklı mezhepleri arasında da ortaya çıkabilir. Bir mezhebin diğer mezhebi yanlış yolda görmesi mezhep içi çatışmalara sebep olur.

Dinlerin misyonerlik ve genişleme politikaları da bu rekabetin bir diğer sebebi olabilir. Kendi inançlarının başkaları tarafından da benimsenmesini sağlama arzusu, farklı dini inanç grupları arasında bir tür yarışma doğurabilir. Bu rekabet bazen dini kimliklerin kuvvetlenmesi, bazen de toplumlarda dinsel ayrışmaların derinleşmesi gibi sonuçlar doğurur.

Fakat bu rekabetin olumsuz etkileri her zaman kaçınılmaz değildir. Dinler arası müzakere ve hoşgörü ile birlikte farklı inançların bir arada yaşamasını sağlanabilir. Dinin rekabet yerine barışçıl ve uzlaşmacı boyutu da çok güçlüdür. Bireylerin dinî inançlarını başkalarıyla kıyaslamak yerine dini barış, uyum ve kardeşlik için bir araç olarak görmeleri, bu rekabeti aşmalarına ve toplumsal barışa katkı sunmalarına yardımcı olabilir.

Sonuç olarak, din farklı din veya mezheplere karşı bireyler arası rekabet oluştursa da, bu durum tam olarak dinin nasıl yorumlandığına ve bireylerin birbirlerine yaklaşımına bağlıdır. Hoşgörü, saygı ve farklı inançtaki bireyleri benimseme ve kabul etme kültürü geliştikçe, bu rekabet yerini barışçıl bir birliktelik anlayışına bırakabilir.

• **Din, bireylere kendi dini görüş ve düşüncelerini savunmak ve diğerlerine dayatmak için şiddet kullanmayı meşru gösterebilmektedir:**¹⁵⁵ Din, bazı durumlarda bireylere kendi dini görüşlerini savunmak ve başkalarına dayatmak için güç kullanmayı meşru gösterebilir. Bu durum, çeşitli din ve inanç sistemlerinin öğretilerinin yanlış anlaşılması, çarpıtılması veya fanatik biçimde yorumlanmasından kaynaklanabilir. Din, bireylere ve topluma anlam ve değer katarak güçlü bir kimlik inşası sağlanmasına yardımcı olur. Fakat bu kimlik, diğer inanç veya düşünce sistemlerine karşı bir düşmanlık hissiyatının gelişmesine de yol açabilir.

Bazı dini metinler veya öğretiler, savunma amacıyla veya dini inançları yayma hedefiyle şiddeti veya zorbalığı meşru kılabilen biçimde yorumlanabilir. Bu, genel olarak dinin kendisini tehditte hissetmesi durumunda ortaya çıkabilir. Şiddetin meşrulaştırılması, tarihsel olarak çeşitli din savaşları, toplu intihar saldırıları veya terör eylemleri gibi olaylarla vücut bulmuştur. Bu tür eylemler, genel olarak dini bir grubun

¹⁵⁵ Abuzar, “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”, 149.

kendi inancının diğer inançlara üstün olduğunu savunması veya farklı inançlara karşı duyulan nefretin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu bağlamda, dini öğretiler, ritüeller ve semboller, bireylerin şiddeti haklı görmelerine veya kendi inançlarını savunma adına radikal davranışlara yönelmelerine zemin oluşturabilir. Ancak çoğu dini öğretinin temelinde barış, sevgi ve hoşgörü gibi değerler vardır. Dinlerin bu barışçıl mesajları, zaman zaman aşırı ve dogmatik yorumlarla perdelenebilir, bu da bireylerin bu mesajlardan uzaklaşmasına ve şiddet içeren eylemleri meşrulaştırmasına sebep olabilir. Bu nedenle, bireylerin benimsemiş olduğu dinlerini doğru anlaması, yorumlaması ve uygulaması ve dinin barışçıl yanlarını ön plana çıkarmaları oldukça önemlidir. Şiddeti reddeden, hoşgörüyü ve karşılıklı diyalogu teşvik eden bir din anlayışı, toplumsal barışın sağlanması için kritik bir değere sahiptir.

Din, toplumları şekillendiren temel sistemlerinden biri olarak, insanoğlunun inanç dünyasında ve kültürel uygulamalarında önemli bir rol oynar. Fakat modern toplumlarda dinin yalnızca ibadet ve manevi boyutla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlayan önemli bir rol üstlendiği de görülmektedir. Bu bağlamda, özellikle ulus-devletlerin ideolojik ve kültürel varlığını devam ettirebilmesi için "sivil din" olgusunun üzerinde durulması gerekmektedir.

2.3. SİVİL DİN KAVRAMI

Sivil din kavramı, modern toplumlarda dinin bireylerin inançlarından öteye geçerek kamusal alandaki fonksiyonlarını tanımlayan sosyolojik ve politik bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bu kavram bireysel inançların ötesinde, toplumsal birliği kuvvetlendiren, bireyleri ortak değerler ve semboller etrafında birleştiren bir tür "kamusal inanç" sistemi olarak tanımlanabilir. İlk olarak Jean-Jacques Rousseau tarafından kullanılan, daha sonra Robert Bellah tarafından detaylandırılan sivil din kavramı, toplumsal ahlakı, ortak kimliği ve kültürel birliği koruma amacıyla şekillenen ritüeller ve semboller aracılığıyla işlevsel hale gelir. Bu bağlamda sivil din, devletin ve toplumun ortak idealler etrafında bütünleşmesini sağlarken bireylerin, devlete ve topluma karşı görev ve sorumluluklarını anımsatır. Demokrasi ve yurttaşlık bilincini artıran bir araç olarak genelde dinle ve kutsalla ilişkilendirilen ait olma, sosyal

dayanışma gibi anlamlara sahip olan seküler semboller ve ritüeller olarak değerlendirilir.¹⁵⁶

Sivil din, toplumsal bütünleşme ve ulusal kimliğin oluşmasında oynadığı rol sebebiyle önemli bir kavramdır. Özellikle modern demokratik toplumlarda geleneksel dini öğelerin öneminin azalmasıyla birlikte, toplumun ortak değerlerini ve hedeflerini koruma işlevini üstlenir. Sivil din, toplumun her kesiminin kabul edebileceği, ortak semboller, ritüeller ve inançlar etrafında bir birliktelik inşa eder. Bu sayede, toplumsal düzenin sağlanmasına, bireylerin devletle olan ilişkilerinin iyileşmesine ve ulusal kimliğin pekişmesine yardımcı olur. Sivil din, geleneksel din ile aynı vazifeyi görmez; fakat toplumsal dayanışma ve kimlik oluşturma açısından benzer amaçlara hizmet eder. Geleneksel din, bireylerin ve toplumların manevi dünyalarını şekillendirirken, sivil din ulusal veya siyasi bir çerçevede benzer bir rol oynar. İkisinin ortak noktası, toplumdaki bireylere bir anlam, bağlılık ve kimlik sunmalarıdır. Bu sebeple sivil din, yalnızca dini inançlarla sınırlı kalmayıp, toplumu bütünleştiren bir yapı sunarak hem demokratik toplum yapısının işleyişi hem de ulusal birliğin sağlanması açısından önemli bir kavram.

Sivil din, bir toplumun ortak değerlerini, sembollerini, ritüellerini, ideallerini, ahlakını, bireyden beklediği davranış örüntülerini ve ortak değerlerini objektifleştirmek suretiyle "görünür" kılan ideolojik bir sistem olarak tanımlanabilir.¹⁵⁷ Sivil din kavramı, toplumsal kimliği ve dayanışmayı arttıran ritüeller ile birlikte kendini gösterir. Sivil din, geleneksel dini inanç ve ritüellerin yerini almaz ama toplumun siyasi ve kültürel bütünlüğünü sağlayıp pekiştirmede aktif rol oynar. Sivil din kavramı ilk defa halkın devlete ve idarecilere bağlılığını iyileştirmek gayesi ile Fransız düşünür ve yazar Jean J. Rousseau tarafından *Toplum Sözleşmesi* adlı eserde kullanılmıştır. Rousseau topluma vatandaşlık ahlakını ve bilincini kazandırmak amacıyla bir din aramaktaydı. Ona göre, her bireye vatandaşlık görevlerini seve seve yaptırabilecek bir dinin olması devlet ve toplum için son derece kıymetli ve önemliydi. Çünkü Rousseau'ya göre ancak dinin sağladığı derin ve etkili maneviyat duyguları ile vatandaşlar devletlerini ciddiyet ile

¹⁵⁶ Yılmaz Ceylan, "Sivil Din Tartışmaları ve İslamcılık", *Türkiye Araştırmaları-Karşılaştırmalı Din Bilimleri* 16 (2021), 140.

¹⁵⁷ Kemal Ataman, *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din* (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2014), 117.

sahiplenebilirler. Yine ona göre, topluma egemen olan gücün kriterlerini belirlediği bir din olmadan ne iyi ne de sadık bir vatandaş olunabilirdi.¹⁵⁸

Jean-Jacques Rousseau'nun sivil din anlayışı, sadece dini inançları değil, ahlaki değerleri ve ortak bir kimliği de kapsayan geniş bir kavramdır. Bu anlayışa göre, sivil din toplumun bütün bireylerini birleştiren, onlara görevlerini hatırlatan ve yeri geldiğinde toplum için mücadele etmelerini teşvik eden bir yapıdır. Sivil din kavramı, toplumları birleştiren ve ortak değerler etrafında birleştiren bir inanç ve ritüel sistemini ifade eder. Bu kavram ilk olarak 18. yüzyılda Jean-Jacques Rousseau tarafından ortaya atılmıştır. Rousseau sivil dini, geleneksel dinlerden farklı olarak, siyasi bir meşruiyet kaynağı ve ulusal kimlik duygusunu pekiştirme aracı olarak görmüştür.¹⁵⁹

Ancak, sivil din kavramına günümüzdeki anlamını veren kişi Rousseau değil, Amerikalı sosyolog Robert Bellah'tır. Bellah, 1967 yılında *Amerika'da Sivil Din* adlı makalesinde, Amerikan toplumundaki milli bayramlar, anma törenleri ve başkanlık konuşmaları gibi unsurları inceleyerek, bunların sivil dini nasıl oluşturduğunu göstermiştir. Bellah'a göre sivil din, geleneksel dini inançlardan bağımsız olarak, ortak değerleri ve ahlaki ilkeleri kutsayan ve pekiştiren bir yapıdır.¹⁶⁰

Rousseau, din-devlet-toplum üçgenine dair bir teori geliştirirken sivil din kavramına müracaat etmişken, Bellah ise Amerikan yaşam tarzını değerlendirip yorumlamak için bu kavramı kullanmıştır. Ancak ilginçtir ki ne Rousseau ne de Bellah sivil din kavramını tanımlama girişiminde bulunmamışlardır.¹⁶¹ John A. Coleman ve Philip E. Hammond gibi önde gelen sosyologlar, sivil din kavramını ayrıntılı bir şekilde tanımlama görevini üstlenmişlerdir. John A. Coleman, sivil dini "bir vatandaş olarak bireyin ve toplumunun rollerini, zaman, mekân ve tarih içindeki yerini nihai varlık ve anlamın koşullarıyla ilişkilendiren inançlar, ritüeller ve semboller seti" olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, bireyin ve toplumun tarihsel ve mekânsal bağlamda, daha büyük bir varlık ve anlam sistemiyle olan ilişkisini vurgulamaktadır. Coleman'a göre, bu

¹⁵⁸ Robert N. Bellah, "Civil Religion in America", *New York Üniversitesi Yayınları* 96/1 (1967), 5.

¹⁵⁹ Özgüç Orhan, "Jean Jacques Rousseau'da Sivil Din Kavramı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 68/3 (2013), 4.

¹⁶⁰ Bellah, "Civil Religion in America", 6.

¹⁶¹ Mesut Düzce, "Sivil Din ve Politik Din Kavramlarına Teorik Bir Bakış", *Bilimname* 2020/41 (15 Mayıs 2020), 389.

inançlar, ritüeller ve semboller, vatandaşların kimliklerini ve toplumsal rollerini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır.¹⁶²

Philip E. Hammond ise sivil din kavramını daha ulusal bir perspektiften ele almaktadır. Hammond'a göre, sivil din "bir ulusun geçmişi, bugünü ve geleceği ile ilgili inançlar ve ritüeller seti"dir. Bu tanım, ulusal kimliğin ve tarihsel sürekliliğin önemini vurgulamaktadır. Hammond, ulusal inançların ve ritüellerin, bir milletin ortak hafızasını ve geleceğe yönelik umutlarını şekillendirdiğini belirtmektedir.¹⁶³ Bu bağlamda, sivil din, bir ulusun kolektif bilincinin ve toplumsal bütünlüğünün korunmasında merkezi bir rol oynamaktadır.

Bu tanımlar, vatandaşların devletle olan bağlarının "inanç, ritüel ve semboller" aracılığıyla nihai varlıkla ilişkilendirilmesine vurgu yapmaktadır. Bu, sivil dinin devlet, birey ve toplum arasındaki ilişkilerin kutsal olanla bağlantılı hale getirilerek yorumlanmasında kullanılan bir kavram olduğunu göstermektedir.

Aslında Bellah'ın sivil din olarak betimlediği Amerikan yaşam tarzını din ile ilişkilendiren fakat bunun için sivil din kavramını kullanmayan birçok kişi olmuştur. Örneğin John Dewey "ortak inanç", Sidney Mead "Cumhuriyet dini", Martin E. Marty "ortak din", Gilbert K. Chesterton "kilise ruhuna sahip ulus" vb. gibi birçok sosyolog ve düşünür, sivil din kavramına benzer ifadelerle Amerika'daki din ve toplum ilişkisini tanımlamıştır. Ayrıca, sivil dini tanımlayabilmek amacıyla "Amerikan inancı", "demokratik inanç", "milliyetçiliğin dinî boyutu" gibi nitelemeler de kullanılmıştır. Bu nitelemeler ve benzer ifadelerden de anlaşılacağı üzere Amerika'daki toplumsal yaşamın din ile ilişkilendirilmesi durumu, Bellah ile ortaya çıkan bir durum değildir. Ama hiçbir araştırma, çalışma veya kavramsallaştırma gayretleri Bellah'ın *Amerika'da sivil din* isimli çalışmasının yaptığı etkiyi yaratamamıştır.¹⁶⁴

Bellah'ın *Amerika'da Sivil Din* adlı çalışmasından sonra modern dünyada din ile siyaset arasındaki ilişki karmaşasına ışık tutmuş ve bu ikili arasındaki ilişkinin çözümlenmesinde sivil din söylemi bir tartışma konusu haline gelmiştir. Bellah'ın bu çalışmada ki Amerika anlatısı Amerika'nın kendisine biçtiği "yeryüzünde Tanrı'nın

¹⁶² Düzce, "Sivil Din ve Politik Din Kavramlarına Teorik Bir Bakış", 390.

¹⁶³ Phillip E. Hammond, "The Sociology of American Civil Religion: A Bibliographical Essay", *Sociological Analysis*, Oxford University Press 37/2 (1976), 174.

¹⁶⁴ Düzce, "Sivil Din ve Politik Din Kavramlarına Teorik Bir Bakış", 390.

iradesini gerçekleştirme yükümlülüğüne” işaret etmektedir.¹⁶⁵ Bellah'a göre, Amerika Birleşik Devletleri'nde sivil din, Bağımsızlık Bildirgesi'nde yer alan özgürlük ve eşitlik gibi temel değerlere dayanmaktadır. Bu değerler, Washington'dan Kennedy'ye uzanan başkanlık açılış konuşmaları, Gettysburg Nutku ve Lincoln Anıtı gibi ulusal semboller ve anıtlar aracılığıyla da yansıtılmaktadır.¹⁶⁶ Bellah'ın tezi, Amerika Birleşik Devletleri'nde vatandaşların dinî veya sosyal pozisyonlarına bakılmaksızın Amerikan vatandaşlarının inanç ve değerlerinde farklılıkları aşan bir dizi ulusal sembol ve ritüellerin bulunduğu teorisine odaklanmaktadır. Bellah sivil din kavramını var olan bir toplum üzerinden okumuş ve teoriyi mevcut olana uygulama girişimi olarak ifade etmiş bir çalışma ortaya koymuştur. Ona göre sivil din, her toplumun hayatında bulunan ve o toplumun tarihsel tecrübesini aşkın gerçeklik bağlamında yorumladığı dini boyuttur.¹⁶⁷ Her ne kadar Amerika örneği üzerinden gitse de Bellah'a göre sivil din bir toplumda bulunan dinî, etnik, siyasi ve ideolojik söylem çeşitliliğini etkili bir şekilde dengelemekte hatta etkisizleştirmektedir.

Bellah'a göre sivil din, farklı dinî inançlara sahip vatandaşları bir araya getirerek ve ortak değerler etrafında birleştirerek birleştirici bir güç olabilir. Bu bağlamda, sivil din toplumda görülen ritüeller ve ayinler üzerinden Amerikada millet ile din arasında bir bağ kurulmakta ve sosyal yaşamın belli başlı yönleri kutsallaştırılma eğilimindedir.¹⁶⁸ Bu inançlar ve ritüeller “dinî” bir boyut kazandığı için sivil din, bulunduğu toplumun öz kimliğini oluşturan veya var olan kimliği şekillendiren bir inanç sistemi veya geçici bir din olarak ortaya çıkmaktadır.

Amerika tarihi ve toplumunda siyasetin dinî boyutunu ele alan pek çok çalışma ve argüman, sivil din kavramına başvurmuştur. Bu çalışmalar, terimi ilk kullananın Jean-Jacques Rousseau olduğunu belirtmekle birlikte, genellikle Robert Bellah'ın açıklamaları doğrultusunda meseleye yaklaşmışlardır. Bellah'ın Amerikan sivil dinini, tüm Amerikalıları ortak bir inançta birleştiren “kaçınılmaz bir yapı” olarak tanımlama iddiası ise eleştirilere maruz kalmıştır. Bu iddia, doğası gereği çatışma ve gerilim içeren

¹⁶⁵ Bellah, “Civil Religion in America”, 4.

¹⁶⁶ Özer Toksoy, *Sivil Dinin Sosyolojik Evreni* (Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 85.

¹⁶⁷ Ömer Çiçek, “Sivil Dinden Politik Dine Teopolitik Haller”, *Artuklu Akademi* 9/2 (30 Aralık 2022), 228.

¹⁶⁸ Özer Toksoy, *Sivil Dinin Sosyolojik Evreni* (Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 87.

bir toplumun, sivil dinin sağladığı değerler aracılığıyla bu çatışma ve gerilimleri aşarak ortak değerler etrafında barışçıl bir şekilde yaşayan homojen bir ulus oluşturduğunu ima etmektedir. Başka bir deyişle, Bellah eserinde sivil dini, “tüm dinleri, ırkları ve sınıfsal farklılıkları aşan ulusal bir köy” olarak resmetmiştir.¹⁶⁹

Bellah’ın sivil din anlayışına yönelik bir diğer eleştiri ise James Armstrong, John F. Wilson ve Richard Fenn gibi araştırmacılardan gelmiştir. Bu araştırmacılar, sivil dinin gerçek bir din olarak görülmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Onlara göre, sivil din terimiyle kastedilen, aslında politik amaçlar uğruna dinî motifler kullanan sahte vatanseverlik veya dinî milliyetçilikten başka bir şey değildir. Örneğin, Richard Fenn modern toplumların artık din esaslı kültürel bir uzlaş gerektirmediğini düşünmekte ve modern dünyada sivil din de dâhil hiçbir dinin sosyal uyum ve dayanışma için bir temel sağlayamayacağını savunmaktadır. Fenn, bu savını modern toplumun çoğulcu ve seküler yapısına dayandırmakta, bu yapının dinî sembolizme dayalı bir düzen veya sisteme izin veremeyeceğini öne sürmektedir.¹⁷⁰

Amerikan sivil din kavramına yönelik eleştiriler, Bellah’ın tanımının toplumun karmaşık ve çok boyutlu yapısını yeterince dikkate almadığını göstermektedir. Bellah Amerikan sivil dininin, farklı etnik, dini ve sınıfsal grupları bir arada tutan bir yapı olduğunu iddia ederken, eleştirmenler ise bu görüşün, toplumsal çatışma ve gerilimlerin gerçek doğasını göz ardı ettiğini savunmuşlar ve bu bakımdan Bellah’ı eleştirmişlerdir. Bu eleştiriler, Bellah’ın sivil din tanımının, toplumsal uyum ve dayanışmayı sağlamak için dinî sembolizme ve ritüellere aşırı bir vurgu yaptığını ve bu yaklaşımla modern, çoğulcu ve seküler toplumların dinamiklerini tam olarak yansıtamadığını ileri sürmektedir.¹⁷¹

Bellah’ın sivil din anlayışına getirilen diğer eleştiri ise, onun çok geniş ve kapsayıcı bir tanımlama yapmasıdır. Bellah’a göre sivil din, her toplumda vardır ve Bellah bu sistemin demokratik veya otoriter olması arasında bir ayırım yapma gereği bile

¹⁶⁹ Düzce, “Sivil Din ve Politik Din Kavramlarına Teorik Bir Bakış”, 391.

¹⁷⁰ Richard K. Fenn, *Revival: The Return of the Primitive: A New Sociological Theory of Religion* (Birleşik Krallık: Taylor & Francis Ltd, 2001), 323.

¹⁷¹ Düzce, “Sivil Din ve Politik Din Kavramlarına Teorik Bir Bakış”, 393.

duymamıştır. Bellah sivil dini evrensel bir dini gerçekliğin Amerikan tecrübesinde görüldüğü gibi otantik olarak idrak edilmesi şeklinde tanımlamıştır.¹⁷²

Marcela Cristi'e göre ise sivil din, biri kültür olarak sivil din (ki bu Durkheimci kültürel ve sosyolojik yaklaşımıdır), diğeri ise ideolojik olarak sivil din (bu da Rousseau'nun politik yaklaşımıdır) olmak üzere iki formda karşımıza çıkmıştır. Cristi bu iki formu birbirine ters iki form olarak görmemiş aksine bir çarkın dişlileri olarak düşünülmesi gereken bir süreç olduğunu savunmuştur.¹⁷³ Bellah'ın gözlem ve analizleri sonucu benimsediği sivil din kavramı, bütün sivil din tecrübelerine uygulanabilmesi bir yana Amerika örneği bakımından bile yetersiz ve eksik kalmaktadır. Bilhassa da otoriter rejimlerde bu tür bir sivil din teorisi açıklayıcı olmaktan oldukça uzak ve yetersizdir.¹⁷⁴

Bellah'ı eleştiren sosyologlar, onun teorik çerçevesini ideolojik sivil din tiplerini belirlemeyi ya da toplumların kendi politik tecrübelerini dine bağlama biçimiyle ilgili toplumdaki farklılıkları analiz etmeyi zorlaştırdığını düşünmüşlerdir. Frank Reynold'ın Tayland deneyimine ilişkin çalışması bu bağlamda iyi bir örnek olarak verilebilir. Bu çalışması ile Reynold, Tayland'ın durumu ile Bellah'ın teorik açıklamaları arasındaki önemli farkları görmüş ve sonuç olarak o, Tayland dinî tecrübesini Amerikan örneğinden ayırt etmek için 'sivil' yerine 'sivik' terimini kullanmayı tercih etmiştir. Frank Reynold'a göre, Bellah'ın sivil din kavramının Tayland gibi otoriter rejimleri anlamak için yetersizdir.¹⁷⁵

Yapılan teorik açıklama ve tartışmaların ötesinde, Amerikan sivil dininin olgusal gerçekliğine ilişkin birtakım göstergelerin sosyolojik ve tarihsel araştırmalar ile ortaya konduğuna dair görüşler de mevcuttur. Bu görüşe sahip araştırmacılar arasında Philip Hammond, Ronald Wimberley, Conrad Cherry, Marcela Cristi vb. gibi pek çok önemli isim bulunmaktadır. Bu araştırmacılar, Amerikan siyasetinin ilahî boyutunu temsil ve teşvik eden Amerikan sivil dininin farklı yönlerini, tarihsel oluşumunu, ritüel ve sembollerini, kurumlarının rolünü inceleyip açıklamaya çalışmışlardır.

¹⁷² Toksoy, *Sivil Dinin Sosyolojik Evreni*, 90.

¹⁷³ Marcelo Cristi, *From Civil to Political Religion: The Intersection of Culture, Religion and Politics* (Waterloo: Wilfrid Laurier University, 2001), 59.

¹⁷⁴ Düzce, "Sivil Din ve Politik Din Kavramlarına Teorik Bir Bakış", 392.

¹⁷⁵ Düzce, "Sivil Din ve Politik Din Kavramlarına Teorik Bir Bakış", 393.

Bellah'ın sivil din kavramı ile ilgili görüş ve açıklamalarına birçok eleştiri gelmesine rağmen onun öne sürdüğü düşünceleri sadece eleştiri konusu olarak görüp ona göre ele almak sivil din kavramını anlamayı çok zorlaştıracaktır. Bazı araştırmacılar Bellah'ın sivil din kavramını bütünüyle reddederken, bazı araştırmacılar ise onun ateşli savunucuları olmuşlardır. Bu durum ise ortak hareket ile Bellah'ın sivil din anlayışını kavramayı zorlaştırmıştır. Bellah'ın sivil din anlayışı, din ve siyaset arasındaki ilişkiyi ve dengeyi anlamamız için önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Zira sivil din üzerine yapılan literatür ve tartışmaların bir çoğu onun çalışması üzerine yapılan yorumlar etrafında gelişmiştir.¹⁷⁶ Ancak, bu kavramın bazı sınırlamaları ve eksiklikleri olduğu da unutulmamalı ve ona göre hareket edilmelidir. Sivil dini farklı toplumlarda ve farklı tarihsel bağlamlarda anlamak için, Bellah'ın teorik çerçevesini diğer bakış açılarıyla birlikte değerlendirmemiz ve eleştirel bir şekilde analiz etmemiz gerekir.

Günümüzde ise sivil din kavramı, Amerika'da artık radikal eleştirileri aşmış ve sivil din kavramının varlığı geniş ölçüde kabul görmeye başlamıştır.¹⁷⁷ Kavramın tanımı, içeriği vs. hala tartışma konusu olmakla birlikte, sivil din kavramının aslında çoğu Amerikalı için politik düzen ve işleyişi ilahi olan ile harmanlayan kamu ritüelleri ve ayinleri olduğu konusunda toplumda bir uzlaşının olduğunu söylemek mümkündür. Sivil din ile ilgili çalışma ve araştırmalar son zamanlarda, dine ilişkin ansiklopedik çalışmalarda da yer almaya başlamış ve Amerika'daki yaşam tarzları ile ilgili pek çok çalışma sivil dine ayrı bir yer vermektedir.¹⁷⁸

2.4. ALEXIS DE TOCQUEVILLE'IN SİVİL DİN İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ

Alexis de Tocqueville, dinin modern demokratik toplumlar için taşıdığı önemi vurgularken, sivil din kavramına da işaret eden bir perspektif geliştirmiştir. Ona göre, dini değerler toplumsal birlik ve beraberliği artıran, bireyleri ortak ahlaki bir çerçevede buluşturan ve demokrasinin sağlıklı işlemesini sağlayan önemli unsurlardır. O Amerika'da edindiği gözlemlerden yola çıkarak, dinin demokratik toplumlarda bireysel özgürlükleri sınırlandırmadan, toplumun ortak değerlerini yücelterek kamusal bir vicdan oluşturabileceğini savunur. Tocqueville, dinin yalnızca bireysel bir inanç sistemi değil, aynı zamanda toplumsal düzeni ayakta tutan ve bireyleri ortak değerlere bağlayan bir

¹⁷⁶ Ataman, *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din*, 56.

¹⁷⁷ Düzce, "Sivil Din ve Politik Din Kavramlarına Teorik Bir Bakış", 393

¹⁷⁸ Düzce, "Sivil Din ve Politik Din Kavramlarına Teorik Bir Bakış", 394.

unsur olduğuna da inanır. Bu sebeple onun düşüncelerinde din, kamusal hayatın bir parçası olarak demokrasiyi dengeleme, bireyciliği sınırlama ve çoğulcu bir toplum düzenini sağlama işlevlerini görmektedir. Bu bağlamda Tocqueville'in sivil din kavramıyla ilgili görüşleri, dinin modern toplumlarda demokratik değerlere katkısını ve toplumsal birlikteliği nasıl desteklediğini anlamak açısından önemlidir.

Alexis de Tocqueville'in sivil din konusundaki düşünceleri, özellikle *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinde olgunlaşmıştır. Tocqueville, dinin demokratik toplumlarda oynadığı rolü detaylı biçimde inceleyip gözlemlemiş ve sivil din kavramını anlamlandırmada önemli katkılarda bulunmuştur. Tocqueville, dinin toplumsal düzeni ve ahlaki değerleri koruma konusunda önemli olduğunu savunmuştur.¹⁷⁹ Ona göre din, bireylerin davranışlarını topluma uygun biçimde yönlendiren ahlaki bir çerçeve sunar ve bu, demokratik bir toplumda istikrar ve düzenin korunmasını sağlar. Din, bireylerin sorumluluk bilinciyle hareket etmelerini teşvik eder ve toplumsal sorumluluğun önemini altını çizer. İlaveten sivil din, toplumsal bütünlüğü ve manevi yoğunlaşmayı sağlamak için seremonileri ve sembolleri ön plana çıkarır.¹⁸⁰

Tocqueville, demokratik toplumlarda dinin ve demokrasinin birbirini destekleyen iki kavram olduğunu savunur. Demokrasi, bireysel özgürlükleri ve eşitliği ön plana çıkarırken, din bu özgürlüklerin ahlaki bir çerçeveye dayanmasına yardımcı olur. Demokratik toplumlarda dinin, despotizme karşı bir kalkan görevi gördüğünü belirtir. Din, dini ve ahlaki düzen ve dünya görüşü sunarak, devletin Tanrı tarafından kutsanmış bir yapı olduğu fikrini vatandaşlarına anlatarak, söz konusu yapıya bağlılıklarını garanti altına alarak sağladığı ahlaki çerçeve ile bireylerin özgürlüklerini kötüye kullanmalarını engeller, toplumda barışın devamlılığını sağlar ve toplumsal bir denge oluşturur.¹⁸¹ Tocqueville'in düşüncelerinden yola çıkarak din, demokratik toplumların uyum içerisinde olabilmeleri için bir tür denge unsuru işlevi görmektedir. Din ve demokrasi kavramları birbirini tamamlar; demokrasi bireylere özgürlük ve eşitlik sağlarken, din ise bu özgürlüklerin ahlaki biçimde kullanılmasını sağlar. Bu yaklaşım ile demokrasinin

¹⁷⁹ Düzce, “Sivil Din ve Politik Din Kavramlarına Teorik Bir Bakış”, 400.

¹⁸⁰ Ömer Çiçek - Ensar Kıvrak, “Kültürel Sivil Dinden Politik Sivil Dine Amerikan Sivil Dininin Dönüşümü”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/2 (30 Eylül 2023), 634.

¹⁸¹ Ataman, *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din*, 31.

içerdiği potansiyel tehlikelere karşı bir denge mekanizması olan dinin önemi vurgulanmaktadır.

Tocqueville, Amerika'da din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasının, dinin toplumsal etkisini azaltmadığını, aksine güçlendirdiğini gözlemler. Devletin dini kontrol etmemesi ve baskılamaması dinin bağımsız kalmasını ve manevi otoritesini korumasını sağlar. Din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması, birbirinin işleyiş ve düzenine karışmaması dinin siyasi amaçlar için kullanılmasını engeller ve dinin saf ahlaki ve manevi değerler sunmasına imkân tanır.¹⁸²

Tocqueville, dini kurum ve kuruluşların, bireylerin demokratik süreçlere katılımını teşvik ettiğini ve demokratik süreçlere aktif olarak katılmalarını sağladığını belirtir. Dini kurum ve kuruluşlar, toplumsal sorumluluk ve dayanışma duygularını iyileştirir. Tocqueville'e göre din, bireylerin toplumsal hayata daha aktif katılmalarını sağlar ve bu, demokratik toplumların sağlıklı işlemesi için gereklidir. Din, bireylere toplumsal hayatta yer alma, anlam bulma ve sorumluluk üstlenme konusunda çok yönlü ve güçlü bir altyapı sağlar. İnsanlar, din aracılığıyla toplumsal aidiyet ve kimlik kazanır; bu aidiyet, bireylerin kendilerini bulundukları topluluğun parçası olarak hissetmelerine ve toplumsal hayata daha aktif katılmalarına yardımcı olur. Dini ritüeller, semboller ve ibadetler, bireyleri bir sistem dâhilinde bir araya getirerek sosyal bağları kuvvetlendirir. Ayrıca, dinin sunduğu yardımlaşma, dayanışma ve adalet gibi kavramlar, toplumsal düzenin sürdürülmesine ve bireylerin aktif katılımına fırsat tanırken insanları da bireysel isteklerinden uzaklaştırarak onlara ahlaki bir bakış açısı sunar ve aslında onların özgürlüklerini kullanmasını kolaylaştırır.¹⁸³ Bu bağlamda din, sadece bireysel bir inanç sistemi değil, aynı zamanda sosyal bir yapı oluşturma, toplumun uyum ve bütünleşme sürecine katkıda bulunma aracı olarak işlev görür. Manevi destek sunarak bireylerin zorluklarla başa çıkmasını sağlar, onlara topluma katkı sunma ve toplumsal sorunlarla yüzleşme konusunda kuvvet verir. Bu unsurlar bir araya geldiğinde, dinin toplumsal hayatta birleştirici ve dengeleyici bir rol oynadığı söylenebilir.

Tocqueville, dinin topluma ahlaki değerler sunduğunu ve bu değerlerin demokratik toplumların sağlıklı işlemesi için çok kıymetli olduğunu savunur. Din,

¹⁸² Ferhat Akdemir, "Jean Jacques Rousseau'da 'Sivil Din' Tasarımı Bağlamında Din-Siyaset İlişkisi", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4/29 (2020), 289.

¹⁸³ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 781.

bireylerin sorumluluk bilincinden kaçmamalarına yardımcı olurken toplumun genel refahına da katkıda bulunmalarını teşvik eder. Dinin sunduğu manevi rehberlik, toplumsal uyum ve istikrarın sağlanmasında oldukça önemli bir rol üstlenir.

Tocqueville, Amerikan toplumunda dinin, siyasi ve sosyal yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğunu gözlemlemiş ve Amerikan sivil dini, bireylerin ve toplulukların demokratik idealleri benimsemelerini ve sürdürmelerini teşvik ettiğini savunmuştur. Tocqueville'in dinin toplumsal rolüne dair görüş ve düşünceleri, modern sekülerleşme süreçleriyle ilgili tartışmalara yol açar.

Sekülerleşme sürecinin dinin toplumsal etkisini nasıl değiştirdiği ve bu değişimin demokratik toplumlar üzerindeki etkisi sosyologlar için önemli bir tartışma konusu olmuştur. Tocqueville'in sivil din kavramı ile ilgili düşünceleri, çok kültürlü toplumlarda dinin birleştirici rolü hakkında da tartışmalara neden olmuştur. Farklı dini inanç, ritüel ve sembollerin bir arada nasıl var olabileceği ve bunların demokratik değerlerle nasıl uyum sağlayabileceği önemli bir soru işaretidir.

Sonuç olarak Alexis de Tocqueville, dinin demokratik toplumlar üzerindeki olumlu etkilerine vurgu yapmış ve sivil din kavramının modern toplumlar için önemini ortaya koymaya çalışmıştır. Tocqueville'e göre din, toplumsal düzenin ve ahlaki değerlerin korunmasında önemli bir rol üstlenir ve demokratik süreçlerin sağlıklı işlemesine yardımcı olur. Bu bağlamda sivil din, bireylerin ve toplulukların ortak değerler etrafında birleşmelerine yardımcı olarak, toplumsal uyum ve istikrarın sağlanmasına çok büyük katkılar verir. Tocqueville'in analiz ve görüşleri, modern demokratik toplumlarda dinin rolü ve önemi hakkında farklı bir perspektif sunar ve sivil din kavramını anlamlandırmada önemli bir referans noktası oluşturur.¹⁸⁴

Tocqueville'in sivil din kavramına bakışı, dinin toplumsal ve siyasi düzen üzerindeki etkisi ile yakından ilgilidir. O, dinin sadece bireysel bir inanç sistemi olmadığını aynı zamanda toplumsal yapının korunmasında önemli bir rol oynadığını savunur. Tocqueville'e göre din demokratik toplumlarda ahlaki bir çerçeve oluşturur ve bu çerçeve despotizme karşı bir kalkan görevi görür. Bu bağlamda incelendiğinde sivil

¹⁸⁴ Adem Sağır - Hasan Öztürk, “Sosyal Sermaye Bağlamında Tarihsel Bir Perspektif Kurgusu: Tocqueville ve Amerika’da Demokrasi Üzerine”, 30.

din kavramı, toplumun kolektif vicdanında yer edinerek dini inançların, değerlerin ve siyasal düzenin temelini oluşturan kavramlardandır.

Tocqueville'e göre din, bireylerin özgürlüklerini kötüye kullanmasını engelleyen ve toplumsal barışın devamlılığını sağlayan bir tür araçtır. Bu bağlamda din, demokratik toplumlarda kamusal ahlakı ve toplumsal dayanışmayı kuvvetlendirir. Sivil din ise, demokratik süreçlerin manevi ve ahlaki temellerini sağlayarak bireylerin topluma bağlılıklarının artmasına yardımcı olur ve devlet ile vatandaş arasında güçlü bir bağ kurar. Tocqueville, bu bağlamda dinin siyasetten bağımsız kalması gerektiğini vurgulamakla birlikte, onun toplumsal düzenin sürdürülmesinde temel bir unsur olarak görülmesi gerektiğini de düşünmüştür.¹⁸⁵

2.5. DİN VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Din ve demokrasi ilişkisi, yüzyıllardan beri bilim insanlarını meşgul etmiş karmaşık bir ilişkiyi ifade eder. Her ikisi de sık sık iç içe geçen, birbirini etkileyen veya bazen de çatışma halinde bulunan iki olgudur. Her iki olguda değerlere, toplumsal birlik ve beraberliğe, kurallara bağlılığa vurgu yapar. Fakat bu iki kavramın güç merkezi, özgürlük, eşitlik gibi toplumsal konularda görüş ayrılıkları olabilir. Laiklik, dini özgürlük, diyalog ve sivil toplum kuruluşları, bu karmaşık ilişkinin uyumlu bir şekilde var olmasını sağlar. Bu iki olgu arasındaki ilişki, toplumların kültürel, tarihsel ve siyasal yapısına veya zamana göre değişkenlik göstermiş, bu bağlamda farklı şekillerde yorumlanmış ve tartışılmıştır.

Temel Görüşler

- **Uyumsuzluk:** Bazı görüşlere göre, din ve demokrasi birbirleriyle çatışan iki olgudur. Din, çoğunlukla tek bir şeyin doğruluğunu savunurken, demokrasi çoğulculuğu ve farklı görüşlere saygı duymayı önemli görmüştür. Din ve demokrasinin uyumsuzluğunu temel alanlara göre, dinin siyasal alana müdahalesi, demokratik değerlere zarar vermektedir. Bu iddiaya göre günümüz toplumlarında din kaçınılmaz olarak dünyevileşmekte, dolayısıyla da giderek

¹⁸⁵ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 776.

etkisini yitirmektedir. Uzun yıllardır etkin olan bu görüş günümüzde ciddi bir biçimde tartışılmakta ve büyük oranda da reddedilmektedir.¹⁸⁶

- **Uyum:** Diğer bir görüş ise, din ve demokrasinin bir arada uyum içerisinde var olabileceğidir. Bu görüşü benimseyenlere göre din, bireylerin ahlaki değerlerini biçimlendirirken, demokrasi bu değerlerin toplumsal hayata olumlu biçimde yansıtılmasına yardımcı olur. Din, demokratik toplumlarda bireylerin bir araya gelmesine ve ortak değerler etrafında birleşmesine yardımcı olur. Amerika’da ki demokratik rejim tartışmasız biçimde dinin doğrudan ve önemli katkısıyla şekillenmiştir. Bu yüzden din ile demokrasinin uyumlu olmayacağı görüşü abese kaçacaktır.¹⁸⁷
- **Karmaşık İlişki:** En yaygın görüş, din ve demokrasi ilişkisinin basit bir biçimde uyum veya uyumsuzluk şeklinde değerlendirilemeyeceği yönündedir. Bu ilişki, tarihsel, kültürel ve siyasi bağlamlara göre değişkenlik gösterebilir. Tarihsel, kültürel ve siyasi olarak bazı durumlarda din, demokrasinin güçlenmesine yardımcı olurken, bazı durumlarda ise demokratik süreçlere zarar verebilir. Örneğin demokrasiyi Batı ve Doğu dinlerindeki bakış açılarıyla değerlendirdiğimizde, bu dinlerin geçirmiş oldukları tarihsel süreç ile düşünülebileceği ve aralarındaki ilişkinin basit biçimde açıklanamayacağı anlaşılmaktadır.¹⁸⁸

Tartışmaların Odak Noktaları

- **Din Devleti ve Laiklik:** Din devleti ile laiklik arasındaki polemikle, din ve demokrasi ilişkisinin en önemli boyutlarından biridir. Din devleti, dinin devlet işlerinde söz sahibi olduğu, dinin yasaların da üzerinde ve belirleyici olduğu bir sistemdir. Laiklik ise, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ilkesine dayanır.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Aktay vd., *Din ve Toplum*, 184.

¹⁸⁷ Yıldırım, “Amerika’da Dinin Siyaset Üzerindeki Etkisi”, 100.

¹⁸⁸ Aziz Tuncer - Fikret Çelik, “Batı ve Doğu toplumlarının Demokrasi algısında dinin/inanç sistemlerinin yeri” 8/1 (2011), 1212.

¹⁸⁹ Akbulut, “Din, Laiklik ve Demokrasi Üçgeni”, 272.

- **Din Özgürlüğü ve Devlet Gücü:** Din özgürlüğü, demokrasinin temel ilkelerinden biridir. Ama dinin siyasi gücü, farklı dini inançları benimsemiş insanlara ve inançsızlara karşı ayrımcılığa veya ötekileştirmeye neden olabilir.
- **Ahlaki Değerler ve Hukuk:** Din, bireylerin ahlaki değerlerine yön verirken, hukuk ise topluma uygun ortak yaşam kurallarını belirler. Din ve hukuk arasındaki ilişki, demokratik toplumlarda hassas denge gerektirir.¹⁹⁰

2.5.1. Küreselleşen Dünyada Demokrasi ve Din İlişkisi

Din ve demokrasi, geçmişte olduğu kadar küreselleşen günümüz dünyasında da tartışılan ve farklı perspektiflerden incelenen iki önemli olgudur. Demokrasi ve din ilişkisi, tarihsel, kültürel, siyasi vs. birçok faktörün etkisi ile şekillenmektedir. Küreselleşme sürecinde, farklı kültürler, inançlar ve değerler arasındaki etkileşim artarken, aynı zamanda bu farklılıkların yarattığı çatışmalar da daha belirgin bir hal almıştır. Küreselleşme süreci, din ve demokrasi kavramları arasındaki ilişkiyi derinlemesine etkileyen bir süreçtir. Dünyada var olan tüm toplumlar ve sahip oldukları inançlar küreselleşme sürecinin etkisini tüm sıcaklığıyla hissetmiş ve yaşamışlardır.¹⁹¹

Küreselleşmenin Etkileri

- **Dinsel Kimliklerin Güçlenmesi:** Din, çoğu insan için önemli bir kimlik belirleyicisidir. Bu sebeple, dinsel kimliklerin siyasi alanda nasıl temsil edileceği ve diğer kimliklerle sorunsuz bir biçimde nasıl bir araya getirileceği üzerine düşünülmesi gereken önemli bir meseledir. Küreselleşme sürecinde din, toplumsal ve kültürel kimlik kategorilerinin belirlenmesinde ve korunmasında önemli bir fonksiyona sahip olmuştur.¹⁹² Bu durum, birlik duygusunu pekiştirirken aynı zamanda da radikalizmin artmasına imkân tanımıştır.
- **Yeni Dinsel Hareketlerin Doğuşu:** Küreselleşme, farklı kültürlerden insanların bir araya gelmesine olanak tanıyarak yeni dinsel hareketlerin doğmasına ve yayılmasına fırsat vermiştir.

¹⁹⁰ Aktay vd. *Din ve Toplum*, 93.

¹⁹¹ Coşkun, "Küreselleşme Sürecinde Din", 131.

¹⁹² Coşkun, "Küreselleşme Sürecinde Din", 124.

- **Din ve Siyaset Arasındaki İlişkinin Değişmesi:** Küreselleşme süreci ile birlikte, dinin siyasetteki rolü yeniden biçimlenmiştir. Bazı ülkelerde din, siyasi düzen ve istikrarın sağlanması için kullanılırken, bazı ülkelerde ise siyasi çatışmaların sebebi haline gelmiştir. Örneğin Amerika’da din, komünist dünyaya karşı bütünüyle ideolojik vaziyet almada önemli bir rol oynamıştır.¹⁹³
- **Hoşgörünün Artması veya Azalması:** Küreselleşme, bir yandan farklı dinlere ve kültürlerle karşı hoşgörölü insanların yetişmesine yardımcı olurken, diğer yandan da kimlik siyasetinin yükselişiiyle beraber bireyler arası anlayışsızlıkların da artmasına neden olabilir.¹⁹⁴

2.5.2. Demokrasi ve Din İlişkisindeki Zorluklar

- **Radikalizmin Yükselişi:** Din adı altında gerçekleştirilen şiddet olayları, din ve demokrasi arasındaki ilişkiye dair endişeleri artırmıştır. Dinsel söylemlerin nasıl yorumlandığı ve kullanıldığı, bu bağlamda önemli bir tartışma konusudur. Küreselleşme ile birlikte radikal dinsel grupların toplum üzerinde etkisi artmış ve bu durum, demokratik değerlere ve kurumlara yönelik önemli bir tehdit halini almıştır.
- **Kültürel Çoğulculuk ve Kimlik Politikaları:** Küreselleşen dünya düzeninde farklı dinsel ve kültürel kimliklerin bir arada yaşıyor oluşu, demokratik sistemlerin düzen ve işleyişini zorlaştırabilir.
- **Din ve Hukuk Çatışmaları:** Dini inanç ve düzenlemeler ile hukuki sistemler arasındaki çelişkiler, demokratik ülkelerde sıkça karşılaşılan bir problem durumudur. Din, kurumsal bir yapı olarak dışlanmasına rağmen kendisine doğal hukukun sınırları ve bireyci rasyonalizmin yaygınlığı çerçevesinde yer bulabilmiştir.¹⁹⁵
- **Global Adaletsizlik:** Küresel çapta eşitsizlik ve adaletsizliklerin varoluşu, dini hoşgörüsüzlüğü körükleyebilir ve hukuki süreçlere olan güveni zedeleyebilir.

Çözüm Önerileri

¹⁹³ Coşkun, “Küreselleşme Sürecinde Din”, 126.

¹⁹⁴ Aktay vd., *Din ve Toplum*, 205.

¹⁹⁵ Yenen, “Klasik Sosyal Kuram ve Din: Karl Marx ve Emile Durkheim’in Din Yaklaşımları”, 747.

- **Hoşgörü Eğitimi:** Küçük yaşlardan itibaren farklılıklara karşı açıklık, hoşgörü ve saygıyı geliştirecek biçimde eğitim verilmelidir.
- **Diyalog Platformları:** Farklı dini inançlara sahip bireyler arasında diyalog ve işbirliği için platformlarının oluşturulması, karşılıklı anlayışı artırabilir ve toplumsal uyumu sağlayabilir.
- **Radikalizmin Önlenmesi:** Dini söylemlerin bireyleri şiddete yönlendirmesinin önüne geçmek için eğitim, diyalog ve hoşgörü kültürünün geliştirilmesi son derece önemlidir.
- **Ayrımcılığın Önlenmesi:** Dinsel inançlara dayalı ayrımcılığın önlenmesi için yasal düzenlemeler yapılmalı ve toplumsal bilincin yükseltilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.¹⁹⁶
- **Din ve Siyasetin Ayrımı:** Din ve siyasetin birbirinden ayrılması, demokratik sistem için gerekli bir durumdur. Bu ayrımın net bir şekilde belirtilmesi, çatışmaları önlemeye yardımcı olabilir.
- **Medya ve Eğitimde Sorumluluk:** Medya ve eğitim kurumları, dinler arası diyalog ve hoşgörüyü teşvik eden içerikler üretmelidir. Böylece farklı inançlara sahip bireylerin sorunsuz biçimde bir arada yaşamasına yardımcı olunur.
- **Siyasi Liderlerin Rolü:** Siyasi liderler, farklı inanç biçimlerine sahip bireylerin haklarını korumalı ve toplumsal uyumu sağlamak için ellerinden gelen çabayı göstermelidir.
- **Uluslararası İşbirliği:** Küresel çapta dinler arası işbirliği mekanizmaları oluşturulmalı ve radikalizmi finanse eden kurum veya kuruluşlar engellenmelidir.

Küreselleşme kavramı çok boyutlu bir kavramdır. İktisadi, malî, siyasî, hukukî ve dini boyutları vardır. Bu bağlamda küreselleşme ile birlikte din ve demokrasi arasındaki birliktelikte karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir.¹⁹⁷ Bu iki kavram arasındaki ilişkinin başarılı bir biçimde yürütülmesi, insanlığın geleceği için büyük önem arz

¹⁹⁶ Aktay vd. *Din ve Toplum*, 166.

¹⁹⁷ Coşkun, “Küreselleşme Sürecinde Din”, 117.

etmektedir. Hoşgörü, diyalog ve işbirliği bu sürecin başarılı bir şekilde yürütülmesi için en önemli anahtar kelimelerdir.

2.6. TOCQUEVILLE'E GÖRE DİN VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Alexis de Tocqueville, din ile demokrasi arasındaki ilişkiyi inceleyerek, modern toplumların dinamiklerini anlamada önemli bir çerçeve sunar. *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinde, dinin demokratik yapı üzerindeki etkilerini ve bu iki olgunun birbirini nasıl şekillendirdiğini incelemiştir. Ona göre, din yalnızca bireylerin ahlaki gelişimini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal düzenin, dayanışmanın, birliğin ve özgürlüğün de temellerini atar. Ona göre, demokrasi bireysel özgürlükleri ve eşitliği teşvik ederken, din ise bu özgürlüklerin ahlaki bir çerçeve içerisinde gelişmesine yardımcı olur. Ancak Tocqueville, dinin dogmatizme kaymasının veya siyasi bir araç haline gelmesinin demokrasiyi tehlikeye atabileceğini de belirtir. Bu başlık altında Tocqueville'in düşüncelerinden hareketle, dinin demokratik toplumlarda nasıl bir denge unsuru oluşturduğunu ve bu iki kavramın karşılıklı etkileşimini ortaya koymaya çalışacağız. Tocqueville, Amerika'daki gözlemleri ile dinin demokratik toplumlar üzerindeki etkilerini ve demokrasinin din üzerindeki etkilerini anlamaya çalışır. Tocqueville'e göre din, Amerika'da demokrasi sürecinin başarılı olmasında kilit rol üstlenmiştir. Tocqueville bu bağlamda, dinin demokratik toplumlarda oynadığı rolü ve bu iki unsurun nasıl bir denge içinde olduğunu ayrıntılı bir şekilde ele alır. Tocqueville'de din ve demokrasi ilişkisine eserinde değinmiştir. Ona göre, din demokrasiyi hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebilecek ve çelişkili doğaya sahip bir kavramdır.¹⁹⁸

2.6.1. Tocqueville'e Göre Dinin Demokrasiye Etkileri

Alexis de Tocqueville, demokrasi ve din arasındaki ilişkiyi ayrıntılı biçimde incelemiştir. Ona göre, din, demokratik toplumlarda çok önemli bir rol oynamaktadır. Dinin modernleşme sürecine zarar vereceğini iddia eden görüşlere karşı çıkmış ve demokrasinin din ile uyumlu olduğunu savunmuştur. Ona göre Birleşik Devletler'de din her türlü ulusal alışkanlıkla ve yurt sevgisini ortaya çıkartan her türlü duyguyla birleşir.

¹⁹⁸ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 18.

Bu da dine özel bir güç verir.¹⁹⁹ Bir toplumda din olmadan kamusal ahlakın gelişemeyeceğini ve kamusal ahlak gelişmeden de özgür toplumun kurulamayacağını belirtmiştir. Bu bağlamda kamusal ahlak kavramına değinmekte fayda vardır.

Kamusal ahlak kavramı, bireylerin toplumsal yaşamda sergilediği davranışların, toplumun genel iyiliğine, değerlerine ve çıkarlarına uygun olup olmadığını kontrol eden etik ve normatif bir çerçeve sunmaktadır. Bu kavram ile birlikte bireyler yalnızca kişisel çıkarlarını değil, aynı zamanda kamusal hayattaki görev ve sorumluluklarını da dikkate alırlar. Kamusal ahlak, toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir rol oynar, çünkü bireylerin topluma karşı olan ödevleri, hak ve özgürlüklerin düzenli ve dengeli biçimde kullanılmasıyla ilişkilidir. Toplumun genel huzuru ve güvenliği, bireylerin ahlaki kurallara uyup uymamasına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Kamusal ahlak, yasal düzenlemelerle desteklenebilir, fakat yasal düzenlemelerden daha geniş bir anlam taşıyarak, toplumsal ilişkilerde saygı, adalet, eşitlik ve sorumluluk gibi değerlerin korunmasına yardımcı olur.

Kamusal ahlakın bozulduğu bir toplumda, bireyler üzerinde bencil davranışlar artarak toplumsal çatışmalar, yolsuzluklar ve adaletsizliklerde artış yaşanabilir. Kamusal ahlakın güçlü olduğu toplumlarda ise, bireyler arasında güven, dayanışma ve toplumsal uyum daha belirgindir. Bu sebeple, kamusal ahlak hem bireylerin toplumsal hayatlarına etki eden hem de toplumun bütünlüğünü ve sürdürülebilirliğini garanti eden değerler sistemidir. Aynı zamanda, demokrasinin işleyebilmesi ve sürdürülebilmesi için kamusal ahlak gereklidir. Demokratik sistemlerin açık, şeffaf ve adil işleyebilmesi için bireylerin kamusal ahlak ilkelerine uygun davranması, çıkar çatışmalarının önlenmesi, yolsuzluğun azaltılması ve toplumsal adaletin tesis edilmesi oldukça önemlidir. Bu bağlamda, kamusal ahlak, bireysel ve toplumsal hayattaki düzen arasında köprü görevi gördüğü için birey, devlet ve sivil toplum tarafından korunması gereken bir olgudur.

Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinde, Amerikan ve Fransız toplumlarının demokrasiye bakış açılarını inceleyip karşılaştırmış ve Amerikan demokrasisinin karakterini eserinde tanıtmıştır. Demokrasi kuramını oluştururken eşitlik kavramına çok önem vermiş ve özgürlük karşısında eşitlik kavramının üstün olduğunu

¹⁹⁹ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 446.

belirtmiştir.²⁰⁰ Ayrıca eserinde, demokratik toplumların doğasını anlamak için sosyolojik olguları incelemiştir. Tocqueville, dinin, bireylerin ahlaki değerlerini, özgürlüklerini ve toplumsal bağlarını kuvvetlendirdiğini savunmuştur. Dinin, demokratik toplumlarda, bireylerin sorumluluk almasına, haklarını savunmasına ve birbirleriyle işbirliği yapmasını mümkün kıldığını belirtmiştir.

Alexis de Tocqueville, demokrasi ile dinin uyumunu eserinde ele almıştır. Tocqueville'e göre, din ve demokrasi arasında bir uyum vardır ve bu uyum, demokratik toplumların sağlıklı işleyişi için oldukça önemlidir. Tocqueville'e göre dinin demokrasi ile uyumunun bazı yönleri:

- **Toplumsal Ahlakın Temeli:** Tocqueville'e göre din, toplumsal ahlakın temelini oluşturmaktadır ve bu toplumsal ahlak ülkedeki demokratik kurumların sağlıklı bir biçimde işleyişinde önemli bir rol oynamaktadır. Bunun yanısıra, din toplumsal ve kişisel ahlakın vazgeçilmez unsurudur ve devletin istikrarı bu özgürlük anlayışına bağlıdır.²⁰¹

Tocqueville, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki demokrasinin başarısının sırrını, dinin toplum üzerindeki güçlü etkisiyle açıklar. Bu bağlamda din için bireylere ortak bir değerler sistemi sunarak toplumsal birliği güçlendiren ve demokratik kurumların sağlıklı işleyişine zemin hazırlayan bir kavram denilebilir. Din, bireylerin sadece kendi çıkarlarını değil, aynı zamanda toplumsal iyiliği de gözetmelerini teşvik ederek, demokratik süreçlerin daha adil ve etkili bir şekilde işlemesine katkı sağlar. Tocqueville eserinde, Amerika'da dinin, eğitime ve hayır işlerine verdiği önemin, demokrasinin güçlenmesinde önemli bir rol oynadığını savunmuş fakat bu görüş, günümüzdeki sekülerleşme ve kültürel çeşitlilik gibi faktörler göz önüne alındığında tartışmaya açık bir konudur.

- **Bireysel Özgürlüklerin Korunması:** Tocqueville'e göre din, bireylerin özgürlüklerini koruma altına alan bir sigorta işlevi görmektedir. Çoğunluğun

²⁰⁰ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 777.

²⁰¹ Akkır, "Modern Zamanlarda Ulus-Devlet Ve Din-Devlet İlişkilerinin Batı Dünyası Çerçevesinde Değerlendirilmesi", 103.

despotizmine karşı bir denge unsuru işlevi görmektedir ve toplumun sağlığı ve toplumsal birlikteliği de din sayesinde pekişmiş olur.²⁰²

Tocqueville'e göre din, demokratik toplumlarda bireysel özgürlüklerin korunmasında önemli bir role sahiptir. Dinin bu rolü, çoğunluğun despotizmine karşı bir denge unsuru olarak işlev görmesiyle açıklanabilir. Din bireylere ortak bir değerler sistemi sunarak, toplumda ahlaki bir zemin oluşturabilir ve bu sayede bireylerin haklarının çoğunluk tarafından çiğnenmesi engellenebilir. Dini inançlar, bireylere içsel bir disiplin ve sorumluluk duygusu kazandırır ve özgürlüklerinin sorumsuzca kullanılmasından alıkoyar. Ayrıca, din toplumsal hayata katılıma yardımcı olurken, hem bireylerin farklılıklarını korur hem de toplumsal birlik duygusunu güçlendirerek toplumsal bütünlüğün sağlanmasına da yardımcı olur.²⁰³ Bu durum, demokratik bir toplumda çoğunluğun kararlarının her zaman doğru olmayabileceği ve azınlık haklarının korunmasının önemine vurgu yapar. Dolayısıyla din, hem bireysel inanç sistemi, hem de demokrasinin sağlıklı işleyişi için vazgeçilmez bir sosyal kontrol mekanizmasıdır.

- **Sivil Toplumun Güçlenmesi:** Tocqueville, dinin sivil toplum kuruluşlarına katkıda bulunduğunu, bu kuruluşların demokrasinin temel yapı taşlarından biri olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda ona göre sivil toplumun en önemli fonksiyonu demokrasinin işleyişine katkıda bulunmaktır. Günümüzdeki anlamıyla sivil toplum demokrasinin vazgeçilmez bir parçasıdır diyebiliriz.²⁰⁴

Din, bireylere ortak bir değerler sistemi sunarak, toplumsal ahlakın temelini şekillendirerek sivil toplum kuruluşlarının oluşumunu teşvik eder. Bu sayede, bireyler arasında güven ve dayanışma bağları kuvvetlenir, toplumsal katılım artar ve demokratik süreçler daha sağlıklı biçimde işler. Dinin sivil toplum üzerindeki etkilerini incelerken, her toplumun kendine özgü tarihi, kültürel ve siyasi tarihini ve koşullarını göz önünde bulundurmak gerektiği unutulmamalıdır.

²⁰² Akkır, “Modern Zamanlarda Ulus-Devlet Ve Din-Devlet İlişkilerinin Batı Dünyası Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, 103.

²⁰³ Aktay vd., *Din ve Toplum*, 15.

²⁰⁴ Tumay - Okatan, “Alexis De Tocqueville’e Göre Sivil Toplum”, 335.

- **Eşitlik ve Özgürlük İlkelerinin Yaygınlaşması:** Yine Tocqueville dinin, demokrasinin önemli parçaları olan eşitlik ve özgürlük kavramlarının toplumun her kesiminde yaygınlaşmasına yardımcı olduğunu da düşünmüştür.²⁰⁵

Din, tarih boyunca birçok toplumda eşitlik ve özgürlük ideallerinin yayılmasına katkılarda bulunmuştur. Özellikle, tüm insanların Tanrı katında eşit olduğu öğretisinin, toplumsal hiyerarşileri zayıflatarak eşitlik bilincini kuvvetlendirdiği söylenebilir. Ayrıca, dinin vicdan özgürlüğünü vurgulayarak bireylerin kendi inançlarına göre yaşama özgürlüğünü savunması, siyasi özgürlüklerin de önünü açmıştır. Fakat dinin eşitlik ve özgürlük üzerindeki etkilerini değerlendirirken, tarihsel, kültürel ve siyasi bağlamları göz önünde bulundurmak gerektiği unutulmamalıdır. Günümüzde ise, sekülerleşme sürecinin de etkisiyle dinin toplum üzerindeki etkisi azalmış olsa da, özellikle bazı toplumlarda din hala önemli bir konumdadır. Bu bağlamda, dinin eşitlik ve özgürlük kavramlarına etkileri üzerine yapılan çalışmalar, tarihsel bir perspektif sunarken aynı zamanda günümüzdeki siyasi ve sosyal tartışmalara da önemli katkılar vermektedir. Alexis de Tocqueville, demokrasi ve din arasındaki ilişkiyi zarar bakımından da ele almıştır. Tocqueville'in gözlemlerine göre, dinin demokrasiye zararları şu şekilde sıralanabilir:

- **Çoğunluğun Despotizmi:** Tocqueville Amerika'da Demokrasi'de demokrasiyi eşitlik ve özgürlük açısından ele alırken yalnızca demokrasinin sunduğu olanaklardan değil, aynı zamanda onun içinde ortaya çıkabilecek yeni bir tür despotizm tehlikesinden de bahseder.²⁰⁶ O, Amerikan demokrasisinde çoğunluğun despotizminin baskın gelmesini ve toplumdaki azınlıkların haklarını tehdit etmesini büyük bir tehlike olarak görmüştür. Bu durum, dini inanç ve ritüellerin çoğunluk tarafından belirlenmesi ve azınlığın farklı inanç ve ritüellerine baskı yapılması şeklinde görülebilmektedir.

Demokrasilerin temel ilkelerinden biri olan çoğunlukçuluk ilkesi, eğer kontrol altına alınmazsa, azınlıktaki bireylere haklarını kısıtlayarak zarar verebilir. Din ve inanç gibi hassas konularda çoğunluğun belirleyici olması, farklı inançlara sahip bireyleri dışlayıcı bir ortam oluşturabilir. Bu durum, dini ritüellerin ve pratiklerin zorunlu hale

²⁰⁵ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 775.

²⁰⁶ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 778.

getirilmesi, ibadethanelerin kapatılması veya farklı inançlara hakaret içeren söylemlerin yaygınlaşması gibi çeşitli durumlarla karşımıza çıkabilir. Tarih boyunca bazı toplumlarda, dini çoğunluğun siyasi gücü, azınlıktaki dini grupların haklarının ihlal edilmesine sebebiyet vermiştir. Bu sebeple, demokrasilerin sağlıklı işleyebilmesi için çoğunluğun gücünün sınırlandırılması ve azınlık haklarına dikkat edilmesi büyük önem taşımaktadır.

- **Bireyin Toplumdan Kopuşu:** Tocqueville, demokrasinin olası tehlikelerinden biri olarak bireyin toplumdan kopuşunu öngörmüştür. Dinin, bireyleri toplumdan ayırıştıran, yalnızlaştıran bir etken olabileceğini varsaymıştır. Toplumdan ayrışan birey bireyselleşmeye sürüklenir. Bireyselleşmenin getireceği içe kapanık toplum yapısı da kültürel olarak çoğunluk tiranlığına, kamuoyu despotizmine açık hale gelmektedir.²⁰⁷

Din yalnızca birleştirici değil aynı zamanda ayırıcı bir potansiyele de sahip olabilir. Tarihsel süreçte din kavramı, birçok topluluk için birlik ve beraberlik duygusunu kuvvetlendiren, ortak değerler etrafında birleştiren bir mekanizma olarak işlev görmüştür. Fakat din aynı zamanda farklı inançlara sahip gruplar arasında gerginliklere ve çatışmalara yol açabilecek bir etken de olmuştur. Dinin bu çifte karakteristik yapısı, dinin ele alınış biçimine, siyasi ideolojilerle olan ilişkisine ve toplumsal güç dengelerine bağlı olarak değişkenlik gösterebilir.

Dinin bireyleri yalnızlaştırmacı boyutu özellikle modern toplumların karmaşıklığı ve bireyselleşme eğiliminin artmasıyla birlikte daha belirgin hale gelmiştir. Dini öğretilerin katı bir şekilde yorumlanması, farklı yaşam tarzlarına sahip olanların toplumdan dışlanması, dini cemaatlere aşırı bağlılık gibi durumlar, bireylerin sosyal çevrelerinden kopmasına ve yalnızlık hissetmesine sebep olabilir. Ayrıca, dini inançlar ve modern bilim arasındaki çatışmalar da bireylerin kimlik bunalımına girmesine ve toplumsal ilişkilerinde zorluk yaşamasına sebep olabilir.

Bu bağlamda, dinin sadece olumlu değil aynı zamanda olumsuz yönlerini de göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Dinin toplumsal hayat üzerindeki etkileri

²⁰⁷ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 18.

incelenirken, hem birleştirici hem de ayrıştırıcı olabilme durumunu dikkate almak, daha kapsamlı ve gerçekçi bir çalışmaya ulaşmamızı sağlayacaktır.

- **İktidarın Sınırlarına Tabi Olmayan Demokrasi:** Tocqueville, dinin demokratik toplumlarda çok güçlü bir etken olması, demokrasinin özgürlükçü yapısını sınırlayabilmekte ve iktidarın demokrasi üzerinde daha fazla kontrol kurmasına yol açabilmektedir.

Din ve siyaset arasında karmaşık bir ilişki söz konusudur. Demokrasi, bireysel özgürlükleri ve çoğulculuğu temel alan bir yönetim sistemi benimsemesine rağmen, dinin siyasi hayata önemli ölçüde nüfuz etmesi, bu değerleri tehdit edebilir. Tarihsel bağlamda, dinin siyasi iktidarla iç içe geçmesi, birçok toplumda otoriter rejimlerin doğuşuna ve insan haklarının ihlal edilmesine sebep olmuştur. Dinin devlet politikalarını belirlemede etkili olduğu toplumlarda, farklı inançlara sahip olanlar dışlanabilir, dini kuralların herkese dayatılması gibi durumlar yaşanabilir. Bu durum, demokrasinin temel prensiplerinden olan vicdan özgürlüğüne ve eşitliğe aykırıdır. Ayrıca dinin siyasallaşması, toplumda ayrışmalara ve çatışmalara sebep olarak demokratik süreçleri zayıflatabilir. Zira pek çok dini grup üyesi, kendi dini grubunun yönlendirmesi sonucunda, siyasi hayat içinde faaliyette bulunmuştur. Bunun sonucunda siyasi hayatta, dini grup üyeleri ile siyasetçiler arasında sıkı bir bağ kurulmuştur.²⁰⁸

Modern demokrasilerde din ile devlet ayrımı, bu tür sorunların önüne geçmek için önemli bir güvencedir. Fakat dinin toplumsal hayattaki yeri ve önemi inkâr edilemez. Bu sebeple, demokratik ülkelerde dinin hem bireysel hak ve özgürlüklere saygı duyması hem de siyasi iktidar üzerinde aşırı bir etki kurmaması için denge kurmak oldukça önemlidir. Bu dengeyi sağlamak için, laiklik ilkesinin güçlendirilmesi, farklı inançlara sahip gruplara hoşgörü ile yaklaşılması ve dini söylemin siyasallaşmasının önüne geçilmesi gibi çeşitli önlemler alınabilir.

2.6.2. Tocqueville'in Temel Görüşlerinin Yorumu

- **Din, Demokrasinin Temelini Güçlendirir:** Tocqueville'e göre din, demokrasinin temelini kuvvetlendiren önemli bir kavramdır. Bu bağlamda demokratik toplumların, bireylerin özgürlüğü ve eşitliği üzerine kurulduğunu,

²⁰⁸ Yıldırım, “Amerika’da Dinin Siyaset Üzerindeki Etkisi”, 100.

fakat bu değerlerin kötüye kullanılmaması için ahlaki bir çerçeveye gerek olduğu düşünölebilir. İşte bu noktada din devreye girer. Din, bireylere ve topluma manevi bir rehberlik sağlayarak, özgürlüklerin makul biçimde kullanılmasını sağlar. Ayrıca din, bireyleri sadece kendi menfaatlerini düşünmekten alıkoyar, topluma karşı ödevlerini hatırlatır ve başkalarının haklarına saygı göstermelerine yardımcı olur.

Tocqueville Amerika'daki gözlemlerine dayanarak dinin, demokratik toplumlarda bireycilik eğilimlerine karşı bir denge unsuru görevi gördüğünü savunmuştur. Onun düşüncelerinden yola çıkarak bireyler özgür olduklarında, toplumla ve diğer insanlarla olan bağları zayıflayabilir. Din, bireyleri ortak değerler etrafında bir araya getirerek toplumsal dayanışmayı artırır ve insanların yalnızca kendilerine değil, aynı zamanda diğer insanlara karşı da sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlar. Bu bağlamda Amerika'da din, toplumda özgürlükçü ve katılımcı bir siyasal sistemin oluşmasında önemli bir dinamik olmuştur.²⁰⁹

Tocqueville'e göre, din aynı zamanda despotizme karşı kalkan görevi görür. Din ile birlikte bireyler, iktidarın veya çoğunluğun aşırı ve kontrolsüz gücüne karşı manevi bir sığınak bulabilirler. Din, bireyleri ahlaki düzen çerçevesinde şekillendirir. Bu, demokratik düzenlerde bireylerin devlete karşı eleştirel bir duruş sergilemelerine ve özgürlüklerini korumalarına yardımcı olur.

Sonuç olarak din, demokratik toplumlarda birleştirici bir görev üstlenir. Din ahlaki bir temel oluşturarak bireylerin özgürlüklerini sorumlu bir şekilde kullanmalarına yardımcı olur. Bir toplumda din olmadan demokrasi, bireylerin sadece kendi çıkarlarını düşündükleri ve toplumsal ilişkilerin zayıfladığı bir yapıya dönüşebilir. Dolayısıyla din, demokrasiyi daha sürdürülebilir, daha başarılı ve daha sağlıklı kılan bir unsurdur.

- **Din, Sosyal Düzeni Sağlar:** Tocqueville'e göre din, toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir role sahiptir. Bu bağlamda din, bireylerin davranışlarını yönlendirerek ahlaki bir çerçeve sunar ve bireylerin özgürlüklerini sorumlu bir şekilde kullanmalarını sağlar. Demokratik toplumlarda bireycilik eğilimleri güçlü olabilir ve insanlar yalnızca kendi

²⁰⁹ Yıldırım, "Amerika'da Dinin Siyaset Üzerindeki Etkisi", 100.

kişisel çıkarlarına odaklanabilir. Din ise burada devreye girerek bireyleri bu tür sığ ve bireysel çıkarlardan uzak tutar ve onları daha geniş bir toplumsal sorumluluğa yönlendirir. Bu ise sosyal düzenin sağlanmasına ve toplumsal çatışmaların önlenmesine yardımcı olur.

Din, bireylerde iyi ve kötü arasında ayırım yapma, ahlaki sınırlar içinde hareket etme bilinci uyandırır. Bireylerin başkalarının haklarına ve toplumsal kurallara dikkat etmelerini sağlayarak, sosyal düzenin sağlıklı bir biçimde sürdürülmesine katkıda bulunur. Demokratik toplumlarda dinin varlığı, yasaların yetmediği veya müdahale gücünün olmadığı alanlarda ahlaki düzenin devamlılığını sağlar. O halde Amerika’da dinin yasalar ve siyasal düşünceler üzerinde bir etki yaptığını söylemek pek mümkün değildir. Fakat din teamülleri yönetir ve aileyi düzenleyerek, devlete çeki düzen vermeye çalışır.²¹⁰

Bireycilik eğilimi demokrasilerde güçlü olabilir ve bu eğilimin, toplumdaki sosyal bağları zayıflatma riski yüksek olabilir. Din, bireycilik karşısında toplumsal birlik ve beraberliği kuvvetlendiren bir mekanizma sunar. Bireyleri başkalarını düşünmeye, topluma katkıda bulunmaya ve sorumluluk üstlenmeye sevk eder. Böylece bireyler, sadece kendileri için değil, aynı zamanda içinde bulundukları toplumun iyiliği için de hareket ederler.

Din, ortak değer, ritüel ve inançlar etrafında toplumu birleştirir. Toplumdaki farklı gruplar arasında bağlar oluşturarak, olası sosyal çatışmaları önler ve insanlar arasında dayanışmayı sağlar. Din sayesinde insanlar, sadece bireysel çıkarları için değil, aynı zamanda toplumun genel refahı için de sorumluluklar üstlenirler. Bu da sosyal düzenin korunmasına yardımcı olur. Din, aynı zamanda insanların tutum ve davranışlarını düzenleyerek bu alanda belirleyici olur ve gündelik yaşamındaki yol gösterici göreviyle düzenin sağlanmasında önemli rol üstlenir.²¹¹

Din aynı zamanda sosyal düzenin korunmasında despotizme karşı kalkan görevi görür. Bireyler, dinin sağladığı manevi değerler ile birlikte devletin veya çoğunluğun baskısına karşı direnç göstermeye başlar. Bu da toplumsal düzenin adaletli ve dengeli işlemesine yardımcı olur.

²¹⁰ Tocqueville, *Amerika’da Demokrasi*, 300.

²¹¹ Abuzar, “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”, 145.

Sonuç olarak din, bireylere ahlaki bir ereve oluşturarak, toplumsal ilişkilerin doğru ve düzenli biçimde devam etmesine katkıda bulunur. Bireylerin yalnızca kişisel çıkarlarına odaklanmalarını engelleyip, aynı zamanda onları toplumun iyiliği için sorumluluk almaya teşvik eder. Bu, sosyal düzenin devamlılığı ve toplumun genel refahı için önemli bir rol oynar.

- **Din, Demokrasinin Aşırılıklarını Engeller:** Tocqueville'e göre din, demokrasinin doğasında var olan aşırılıkların önlenmesini sağlar. Bu düşünceden hareketle din kavramı için bireylerin özgürlüklerini ve toplumun istikrarını koruyan bir işlevi vardır denilebilir. Demokrasi, bireylere geniş bir özgürlük imkânı sağlar, fakat bu özgürlüklerin aşırıya kaçması, bireyciliğin aşırı yükselmesine ve toplumsal düzenin bozulmasına neden olabilir. Din ise bu aşırılıkları kontrol altında tutarak demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlemesine katkıda bulunur.

Demokratik toplumlar bireylere geniş özgürlükler sunar fakat bu özgürlüklerin kontrol altına alınması gerekir. Aksi bir durumda, bireyler yalnızca kendi çıkarlarına odaklanarak toplumsal uyumu bozabilirler. Din, bireylere ahlaki bir ereve içinde hareket etme imkânı sağlayarak bu aşırılıkları dengeler. Dinin sağladığı ahlaki değerler, bireylerin özgürlüklerini sorumlu bir biçimde kullanmalarını teşvik eder ve özgürlüğün toplum yapısına zarar vermesini engeller.

Demokrasilerin olası bir tehlikesi çoğunluğun tiranlığıdır. Çoğunluğun sağladığı iktidar, bazen azınlık haklarını görmezden gelerek adaletsizliklere yol açabilir. Din, çoğunluğun mutlak gücünü sınırlayarak azınlık haklarının korunmasına yardımcı olur. Dinin ahlaki öğretileri, toplumda adalet ve hakkaniyetin sağlanmasıya yardımcı olur ve çoğunluk iktidarının gücünün sınırlandırılmasında önemli bir rol oynar.²¹² Demokrasinin bir diğer tehlikesi ise despotizmdir. Demokratik toplumlarda, özgürlük kavramının yanlış anlaşılması ve bireylerin yalnızca kişisel çıkarlarını düşünmesi, despotik liderliklerin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Din, bireylerin bu duruma karşı dirençli olmalarını sağlar ve toplumu despotik eğilimlerden korur. Dinin sağladığı manevi ve ahlaki ereve ile birlikte bireylerinin despotizme karşı dik durmaları ve özgürlüklerini sorumluluk bilinci içinde kullanmaları sağlanabilir. Demokrasinin

²¹² Dinçkol, “oğunluk Tiranisine Karşı Bir zm Yolu: Tocqueville’in Siyasal Kuramı”, 155.

tehlikelerinden bir diğeri de toplumsal birlik ve beraberliğin zayıflaması durumudur. Bu durum beraberinde bireycilik kavramını doğurur ve ona göre bireycilik, insanın kendisini toplumdaki diğer kalabalıklardan ayırarak, yalnızca yakın çevresiyle bir araya gelmesi durumudur.²¹³ Demokrasinin getirdiği bu tehlike ile bireyler arasındaki bağlar zayıflayabilir ve toplumsal kutuplaşmalar, çatışmalar ortaya çıkabilir. Din, bireyleri ortak bir ahlaki ve manevi çerçeve içerisinde bir araya getirerek, toplumsal birliği kuvvetlendirir ve toplumu kutuplaşmalara karşı korur. Böylece, demokrasilerin sebep olabileceği bölünme ve çatışmaların önüne geçilir.

Sonuç olarak din, demokrasinin aşırılıklarını engelleyen, olası tehlikelerine karşı toplumu koruyan önemli bir güçtür. Bireylere ahlaki çerçeveler çizerek özgürlüklerin sorumlu biçimde kullanılmasını sağlar, bireyciliği dengeler, çoğunluğun tiranlığına karşı fren mekanizması sunar ve despotizme karşı koruma sağlar. Din, demokrasilerde toplumsal düzenin ve ahlaki öğretilerin korunmasına yardımcı olarak, demokrasinin daha sağlıklı bir şekilde işlemesine yardımcı olur.

- **Din, Devletin Gücünü Sınırlar:** Tocqueville'e göre din, demokratik toplumlarda devletin gücünü sınırlayarak önemli bir denge sağlar. Din, bireylerin ahlaki ve manevi değerler ile birlikte topluma ve diğerlerine karşı sorumluluk hissetmelerine yardımcı olurken, aynı zamanda devletin mutlak güce ulaşmasını da engeller. Yani din, sadece manevi bir rehberlik sunmaz, aynı zamanda devletin aşırı güç kullanma eğilimlerine karşı bir fren mekanizması görevi görür.

Demokratik devletlerde bireylerin devlete aşırı bağımlı hale gelme riski söz konusudur. Devlet, bireylerin tüm ihtiyaçlarını sağladığında, bu durum devletin olağanüstü güçlenmesine ve bireysel özgürlüklerin zayıflamasına neden olabilir. Din ise, bireylerin devlete muhtaç olmadan kendi ahlaki ve manevi rehberliklerini yapabilmelerine yardımcı olur. Dinin sağladığı bu katkı ile birlikte devletin hayatın her alanında kontrolü ele geçirmesi engellenmiş olur ve bireylerin bağımsız bir ahlaki yaşam sürmelerine imkân tanır. Bu bağlamda din için Amerikan toplumunu oluşturan ve

²¹³ Kale Özçelik, “Alexis de Tocqueville’in Siyasi Kuramında Demokrasi ve Yargı”, 344.

vatandaşlık bağıını pekiştiren en önemli değer olduğu söylenebilir. Din, Amerikan kimliğini oluşturan en önemli kaynak ve referanstır.²¹⁴

Demokratik toplumlarda dinin, devletin meşruiyet kaynağı olmaktan ziyade bağımsız bir ahlaki otorite haline gelmesi önemlidir. Bu durum devletin otoritesinin sorgulanabilir ve sınırlandırılabilir olduğu anlamına gelir. Devlet gücünü yalnızca siyasi süreç ve durumlardan alırken, din ise kendi başına ahlaki bir rehberlik sunduğu için, devlet ve din arasında sağlıklı bir denge kurulmuş olur. Böylece, din devletin mutlakiyetçiliğini kısıtlayan bir güç haline gelir.

Din, bireylerin yalnızca devlete karşı değil, aynı zamanda birbirlerine karşı da sorumlu oldukları toplumsal bir bilinç aşılar. Bu bilinç ile birlikte bireyler kendi toplulukları içinde organize olup dayanışma örneği gösterebilirler. Sivil toplum, dinin bu görevi sayesinde güç kazanır ve devletin müdahale edemediği alanlarda toplumsal düzenin korunmasına katkı sağlar. Bu durum, devletin sınırsız güçte olmasını engeller ve toplumun kendi kendini düzenlemesine zemin hazırlar.

Din, devletin ahlaki otoriteyi tekeline almasını da engeller. Demokratik toplumsal yapılarda devlet, vatandaşlarının davranışlarını düzenlemek ve kontrol etmek için geniş yetkilere sahip olabilir fakat din ile birlikte bu ahlaki otorite devletten bağımsız bir biçimde sağlanır.²¹⁵ Böylece, bireyler yalnızca devlete değil, aynı zamanda daha yüksek bir manevi güce de hesap verme bilincine sahip olur ve ona göre hareket ederler. Bu durum ile birlikte devletin ahlaki düzen üzerinde tam kontrol kurması engellenir ve gücü sınırlanmış olur.

Demokratik toplumlarda çoğunluğun iktidarı zaman zaman tiranlık eğilimlerinde olabilir. Böyle zamanlarda devlet, çoğunluğun taleplerine cevap verirken azınlık haklarını göz ardı edebilir. Din, bireylerin evrensel ahlaki ilkeler doğrultusunda hareket etmelerine yardımcı olarak, çoğunluğun baskıcı eğilimlerine karşı azınlıkta kalan bireyler için bir kalkan görevi üstlenir. Ona göre demokratik özgürlükler, devlet

²¹⁴ Ramazan Akkır, “Modern Zamanlarda Ulus-Devlet Ve Din-Devlet İlişkilerinin Batı Dünyası Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, 106.

²¹⁵ Tocqueville, *Amerika’da Demokrasi*, 300.

despotizminden ve çoğunluğun baskıcı eğilimlerinden koruyacaktır, zira Tocqueville'e göre çoğunluk baskısı özgürlükler karşısında tehlike oluşturmaktadır.²¹⁶

Sonuç olarak din, demokratik toplumlarda devletin gücünü kısıtlayan ve tüm bireylerin özgürlüklerini koruyan önemli bir kurumdur. Din, ahlaki ve manevi bir rehberlik sağlayarak bireylerin devlete bağımlı olmasının önüne geçerek, sivil toplumun gücünü artırır. Böylece devletin ahlaki otoriteyi ele geçirmesi zorlaşır. Böylelikle, din ve devlet arasında sağlıklı bir denge kurulurken, devletin mutlakiyetçi eğilimleri sınırlandırılmış olur. Ayrıca o, Amerika örneğinde dinin insanları nasıl bireysel isteklerinden uzaklaştırarak onlara ahlaki bir bakış açısı sunduğunu ve aslında onların özgürlüklerini kullanmasını nasıl kolaylaştırdığını açıklar.²¹⁷

Tocqueville'in gözlem ve değerlendirmeleri, demokrasi ve dinin karmaşık ilişkisini ve potansiyel çatışma alanlarını gözler önüne sermektedir ayrıca dinin demokrasiye zararları, dini inanç ve ritüellerin siyaset üzerindeki etkisi ve bireylerin özgürlükleri ile ilgili endişeleri de içermektedir. Tocqueville'e göre din, bireylerin akıl ve bilimden uzaklaşmalarına, toplumsal eşitliğin bozulmasına ve toplumsal çatışmalara sebep olabilmektedir.²¹⁸ Tocqueville dinin, demokratik toplumlarda, bireylerin dogmatik ve bağınaz olmasına, farklı inanç ve değerlere sahip olan insanlara karşı önyargılı olunmasına sebep olabileceğini açıklamıştır.

2.7. TOCQUEVILLE'E GÖRE AMERİKA'DA DİN VE DEMOKRASİ

Tocqueville, Amerika Birleşik Devletleri'nde din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasının, dinin toplumdaki rolünü güçlendirdiğini gözlemlemiştir. Devletin din işlerine karışmaması, dini özgürlüklerin korunmasına yardımcı olmuş ve bireylerin dini inançlarını özgürce yaşamasını sağlamıştır. Bu durum, dinin toplumsal yaşam üzerindeki olumlu etkilerini sürdürmesine olanak tanımış, aynı zamanda Amerikan demokrasisinin temelini oluşturan ahlaki temellerin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Tocqueville'e göre, din Amerikan toplumunda bireylerin davranışlarını düzenleyen ve toplumsal normları belirleyen önemli bir unsurdur. Bu ahlaki çerçeve, toplumsal

²¹⁶ Dinçkol, "Çoğunluk Tiranisine Karşı Bir Çözüm Yolu: Tocqueville'in Siyasal Kuramı", 155.

²¹⁷ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 781.

²¹⁸ Aktay vd., *Din ve Toplum*, 26.

düzenin sağlanmasına ve demokratik değerlerin sürdürülebilirliğine hizmet ederek dinin demokrasi ile uyum içinde var olabileceğini göstermiştir.

Tocqueville'e göre Amerika'daki Protestanlık, demokrasinin başarılı olmasında önemli bir rol oynamıştır. Amerika'da Protestan öğretiler, çok özgür bir siyasal yapıyla ve çok demokratik bir toplumsal durumla bütünleşmiş durumdadır.²¹⁹ Protestanlık, bireysel sorumluluk, eşitlik ve özgürlük gibi değerlere önem vermiştir böylece Amerikan demokrasisinin temel ilkelerine uygun bir zemin hazırlanmıştır. Tocqueville'e göre din ve demokrasi, birbirini destekleyen ve dengeleyen iki unsurdur. Din, demokratik toplumlarda ahlaki düzeni ve istikrarı sağlarken, demokrasi bireysel özgürlükleri ve sivil katılımı sağlar. Zira Amerika'da özgürlükçü ve katılımcı bir demokratik sistemin oluşmasında din önemli bir dinamik olmuştur.²²⁰

Din ve demokrasinin bu karşılıklı ilişkisi, hem bireylerin hem de toplumun refah ve mutluluğunun artmasına imkân verir. Tocqueville'in Amerika bağlamında gözlemleri, dinin demokratik bir toplumun sağlıklı işleyişi için ne kadar gerekli olduğunu göstermiştir. Tocqueville'in din ve demokrasi ilişkisi hakkındaki düşünceleri, hâlâ güncelliğini koruyan kıymetli bir bakış açısı sunmaktadır. Fakat bununla birlikte, bu görüşlerin, küreselleşen dünyanın karmaşık ve çok kültürlü yapısına uygulanırken dikkatli bir şekilde değerlendirilmesinde fayda vardır. Tocqueville'in din ve demokrasi ilişkisine dair düşünceleri, dinin demokratik bir toplumun sağlıklı işleyişine olan katkısını belirtmesi açısından günümüzde de önemli bir bakış açısı sunar. Ona göre, demokrasi bireylerin özgürlüğünü ve eşitliğini teşvik ederken, din bu özgürlüklerin ahlaki temelini şekillendirir ve toplumsal dengeyi korur. Onun Amerika bağlamında yaptığı gözlemler, dinin despotizme karşı bir kalkan işlevi gördüğünü ve toplumsal barış ve dayanışmayı kuvvetlendirdiğini göstermiştir. Din, bireylerin özgürlük adı altında keyfi uygulamalarını engelleyerek, demokratik sistemin ahlaki temelini kuvvetlendirir. Fakat bu görüşler, küreselleşen ve çok kültürlü modern dünyada uygulamaya geçirildiğinde dikkatli bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Çünkü küreselleşen dünyanın karmaşık ve çok boyutlu yapısı, din ve demokrasi ilişkisini daha da çetrefilli hale getirmektedir. Farklı inanç sistemleri, din-dışı ideolojiler ve kültürel çeşitlilikle

²¹⁹ Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, 637.

²²⁰ Yıldırım, "Amerika'da Dinin Siyaset Üzerindeki Etkisi", 100.

karşı karşıya kalan çağdaş demokrasilerde, Tocqueville'in din ve demokrasi arasında kurduğu dengeyi sağlamak, karmaşık bir meydan okuma haline gelebilir. Çok kültürlü toplumlarda, farklı dinlere inanan bireylerin bir arada yaşaması, hem hoşgörü hem de özgürlük gibi demokratik kavramların daha da önem kazanmasına yol açar. Fakat bazı durumlarda din, ayrımcılık, zorbalık ve şiddet gibi olumsuz durumlara da sebep olabilmektedir. Dolayısıyla, Tocqueville'in din ile ilgili düşünceleri günümüz dünyasına uyarlanırken, dinin hem olumlu hem de olumsuz etkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Dinin demokratik toplumlardaki rolü, çoğulcu bir yapının içinde hassasiyetle ele alınmalı, bireylerin farklı kimlik ve inançlarıyla barış içinde yaşamasını sağlayacak esneklikler dikkate alınmalıdır. Zira son derece çoğulcu bir yapıyı temsil eden küreselleşme sürecinde yaşanan değişme ve gelişmelerin insanların sosyal dini davranışlarına ve aksiyonlarına yansımaları söz konusu olmuştur.²²¹

Özetle, din ve demokrasi arasındaki ilişki, hem tarihsel hem de güncel bağlamda tartışmaya açık bir konudur. Tocqueville'in bu konudaki görüşleri, modern demokrasilerin temelini oluşturan değerlerin anlaşılması bakımından önemli bir role sahiptir. Fakat günümüzün karmaşık ve çok boyutlu dünyasında, bu ilişkiyi daha iyi anlamak için sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi gibi farklı disiplinlerden gelen bilgilerin bir araya getirilmesi ve sürekli bir tartışma ortamının oluşturulması gerekmektedir.

²²¹ Coşkun, "Küreselleşme Sürecinde Din", 121.

SONUÇ

Bu çalışma ile Tocqueville'in demokrasi ve din kavramları ile ilgili görüşlerini sistematik bir şekilde ele alınmış, bu iki kavramın birbiriyle olan ilişkisi değerlendirilmiştir. Çalışmada, demokrasi ve din arasındaki ilişki ayrıntılı bir biçimde ele alınarak, bu iki kavramın etkileşimi tarihsel ve karşılaştırmalı bir perspektifle sunulmuştur. Bu çalışma, Alexis de Tocqueville'in demokrasi anlayışını dini profilden ele alarak, dinin demokratik toplumların istikrarı ve işleyişi üzerindeki etkilerini daha ayrıntılı biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Çoğu çalışma, Tocqueville'in demokrasi ve eşitlik vurgusuna veya demokratik yönetim modellerinin avantaj ve dezavantajlarına odaklanırken, bu tez çalışması özellikle dinin bireysel ahlak, toplumsal bütünleşme ve demokratik kurumların sürdürülebilirliği üzerindeki etkisini tahlil etmeyi amaçlar.

Ayrıca bu tez, dinin sadece bireylerin ahlaki yönelimlerine katkıda bulunan bir unsur olarak kalmadığını, aynı zamanda sivil toplum kuruluşları gibi demokratik unsurlar aracılığıyla kamusal hayatı nasıl şekillendirdiğini de irdelleyecektir. Bu açıdan bakıldığında, çalışma Tocqueville'in din ve demokrasi arasındaki ilişkiyi açıklayan özgün bir bakış açısı sunarak, dinin demokratik toplumlarda içsel bir dengeleyici ve düzenleyici rol oynadığı sonucuna ulaşmayı amaçlar. Dolayısıyla bu tez, dinin demokratik toplumlarda yalnızca ahlaki bir düzenleyici değil, aynı zamanda sosyal düzeni destekleyen ve demokratik süreçlerin sağlıklı işlemesine katkıda bulunan bir araç olduğunu savunan özgün bir bakış açısı sunar.

Tocqueville'e göre din, bireylerin ahlaki değerlerine sahip çıkmasını sağlayarak ve ahlaki erdemlerini pekiştirerek demokratik özgürlüklerin kötüye kullanılmasını engeller. Dinî ritüel, sembol ve ortak inançlar, bireyler arasında birlik duygusu oluşturarak toplumun bütünlüğünü destekler. Ayrıca, din, bireylerin siyasal katılımını artırıp sivil sorumluluklarını teşvik eder, böylece demokratik kurumların daha dinamik ve sürdürülebilir olmasına katkıda bulunur. Tocqueville'e göre din, bireylerin ahlaki değerlerini ve erdemlerini güçlendirerek, demokratik özgürlüklerin kötüye kullanılmasını engeller. Aynı zamanda, dinin toplumsal ritüel, sembol ve ortak inançları, bireyler arasında bir birliktelik duygusu oluşturarak, toplumun bütünlüğünü ve istikrarını destekler.

Tocqueville, dinin demokratik kurumlar üzerindeki etkisine de vurgu yapmaktadır. Ona göre din, bireylerin siyasi katılımını ve sivil sorumluluklarını teşvik ederken demokratik toplumlarda ise siyasal süreçlere katılımın artmasına yardımcı olur, vatandaşların aktif ve bilinçli bir şekilde politik süreçlere dâhil olmalarını sağlar. Böylece din olgusu modern ve demokratik kurumların daha etkin ve sürdürülebilir olmasına yardımcı olur.

Tocqueville'e göre demokrasi, halk egemenliğini ifade eden yönetim biçimidir ve bireylerin özgür iradeleriyle ülke siyasetinde söz sahibi olmalarına imkân tanır. Ayrıca demokrasi dinin olumlu etkilerini benimseyip destekleyerek, bireylerin inanç özgürlüğünü de koruyabilir. Din ise, bireylerin manevi ve ahlaki değerlerini biçimlendiren sosyal bir olgudur. Tarihi örnekler bize, dinin demokratik toplumlarda önemli rol oynayabileceğini ve toplumsal ahlakın temelini oluşturabileceğini göstermiştir.

Tocqueville, demokrasi kavramını açıklarken eşitlik ve özgürlük kavramlarına vurgu yapmıştır. Ona göre eşitlik ve özgürlük arasında hassas bir denge söz konusudur ve bu dengenin demokrasinin sağlıklı biçimde işleyebilmesi için korunması gerekmektedir. Tocqueville'e göre, demokratik toplumlarda her bir birey eşit haklara sahiptir ve özgür iradesi ile hareket edebilir bu durum demokrasinin temel yapı taşlarından biridir. Eşitlik kavramı Tocqueville nezdinde önemli bir yere sahip olsa da eşitliğin aşırıya kaçması durumunda özgürlükler kısıtlanabilir, özgürlüklerin aşırıya kaçması durumunda ise toplumsal düzen bozulabilir.

Tocqueville, Amerika'daki din ve demokrasi ilişkisinin ve kavramlara bakış açısının Fransa'ya kıyasla daha olumlu olduğunu gözlemlemiştir. Amerika'da dinin demokratik değerlerle uyumlu bir şekilde var olduğu ve toplumsal düzeni desteklediği görülürken, Fransa'da din ve demokrasi arasında çatışmaların ve gelgitlerin olduğunu gözlemlemiştir. Bu durum Amerika ile Fransa bağlamında farklı tarihsel ve kültürel durumların din ile demokrasi arasındaki ilişkiyi nasıl şekillendirdiğini gösterir.

Tocqueville'e göre, demokrasi ve din birbirine zıt iki öge değildir. Aksine bu iki kavram demokratik toplumlarda birbirini tamamlar ve birlikte uyum içerisinde çalıştıklarında toplumun genel iyiliği için önemli sonuçlar doğurabilir. Örneğin din, demokrasi ile var olan özgürlüklerin aşırıya kaçmasını önlerken demokrasi ise dinin

toplum üzerindeki etkisini dengeleyerek bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasına yardımcı olur. Bu dengeli ilişki demokratik toplumların sağlıklı ve başarılı biçimde gelişip ilerlemesine olanak sağlar.

Tocqueville'in analizleri, modern toplumlarda sivil din kavramının da ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar. Sivil din kısaca, bir toplumun ortak değerlerini, inançlarını ve ritüellerini ifade eden kolektif bilinç olarak görülebilir. Tocqueville'in analizlerine göre sivil din, demokratik toplumlarda sosyal birliği, düzeni ve istikrarı sağlayan veya pekiştiren önemli bir unsurdur. Demokratik toplumlarda, sivil dinin sembol ve ritüelleri, toplumsal dayanışmayı ve ortak kimliği pekiştirir. Çalışmamız, sivil din kavramını açıklayarak bu dönemin önemini vurgulamış ve demokrasi ile din arasındaki dengeyi koruma gerekliliğini ele almıştır. Bu bağlamda, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılıp her iki kurumun da kendi alanında özgürce hareket etmesinin sağlanması veya tüm dinlere eşit mesafede durulması ve her bireyin kendi inancını özgürce yaşama hakkının güvence altına alınması gibi önerilerde bulunur. Bu sayede, konunun kapsamlı biçimde incelenmesi ve anlaşılması sağlanır.

Tocqueville'in gözlem ve analizleri üzerinden hazırlanan bu çalışma "Alexis de Tocqueville'in demokrasi anlayışında dinin rolü nedir ve bu rol, demokratik kurumların işleyişi ile toplumsal ahlak arasındaki ilişkiyi nasıl şekillendirmektedir?" araştırma sorusunun anlaşılması için önemlidir. Bu araştırma sorusu bağlamında şu çıkarımda bulunulabilir: Tocqueville'e göre, demokrasinin sürdürülebilirliği ve istikrarı için bireylerin yalnızca yasalara uyması yeterli değildir; aynı zamanda güçlü bir toplumsal ahlaka da ihtiyaç vardır. Bu toplumsal ahlakın en önemli kaynaklarından biri olan din, bireylerin kendi iç denetim mekanizmalarını geliştirerek sahip oldukları özgürlüklerini sorumlu bir şekilde kullanmalarına yardımcı olur. Böylece din, toplum içinde etik bir çerçeve oluşturur ve bireylerin kendi çıkarlarının ötesine geçerek ortak iyiliğe yönelik davranmalarını sağlar. Dolayısıyla Tocqueville'in demokrasi anlayışında din, hem bireysel ahlakı hem de demokratik kurumların sağlıklı işleyişini destekleyen bir unsurdur. Din toplumsal hayata kazandırdığı dayanışma ve sorumluluk şuuru ile birlikte demokratik toplumların karşılaştığı bireycilik ve toplumsal çözülme gibi problemlere karşı bir denge unsuru olarak işlev görür. Dinin demokrasiyi tam manasıyla destekleyebilmesi ve birlikte uyum içinde olabilmeleri için, dinin devlet tekelinden ayrılması ve sivil toplumun bir parçası olması gerekmektedir. Din ve demokrasi,

birbirini destekleyen ve tamamlayan iki sosyal olgu olarak, modern demokratik toplumların sürdürülebilirliği vebaşarı için vazgeçilmez iki olgudur.

Din ve demokrasi, birbirini destekleyen, güçlendiren ve tamamlayan iki sosyal olgudur. Demokratik bir toplumun başarılı ve düzenli işleyişi, bu iki unsurun uyum ve iş birliği içerisinde çalışmasına bağlıdır. Çalışmanın sonucu olarak, din ve demokrasi arasındaki ilişki, tarihsel, kültürel ve siyasi bağlamlara göre değişkenlik gösterebileceği, sivil din olgusunun, demokratik toplumlarda sosyal birliği pekiştirecek önemli bir rol oynayabileceği görülmüştür. Ayrıca demokrasi ve din kavramlarının, birbirini tamamlayan ve uyum içinde çalışabilecek iki kavram olduğu, din ve devlet işlerinin ayrılmasının, demokratik bir toplumda din ve devlet arasındaki dengeyi sağlayabilmek için önemli olduğu anlaşılmıştır. Yine çalışmanın sonucu olarak demokrasi ve din kavramlarının demokratik ve modern toplumlarda birlikte uyum içinde çalışabilecekleri ve toplumun iyiliği, başarısı ve istikrarı için bu iki olgunun birlikte olmasının gerekliliği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abuzar, Celil. “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/26 (2011), 143-153.
- Akbulut, Ahmet. “Din, Laiklik ve Demokrasi Üçgeni”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/4 (01 Aralık 1999), 265-278.
- Akdemir, Ferhat. “Jean Jacques Rousseau’da ‘Sivil Din’ Tasarımı Bağlamında Din-Siyaset İlişkisi”. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4/29 (2020), 283-302.
- Akkır, Ramazan. “Modern Zamanlarda Ulus-Devlet Ve Din-Devlet İlişkilerinin Batı Dünyası Çerçevesinde Değerlendirilmesi”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2018), 97-121.
- Aksu, Nazife Hande. “Lütfi Sunar, Alexis De Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür”. *İnsan ve Toplum Dergisi* 10/1 (2020), 1-7.
- Aktay, Yasin vd. *Din ve Toplum*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 4. Basım, 2019.
- Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
- Aron, Raymond. *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. çev. Korkmaz Alemdar. Ankara: Kırmızı Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Ataman, Kemal. *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din*. Ankara: Sentez Yayıncılık, 1. Basım, 2014.
- Atiyye, Ahmed Abdüllhalim. “Dinin Özü’ne Giriş”. çev. Tamer Yıldırım. *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2009), 195-218.
- Bellah, Robert N. “Civil Religion in America”. *New York Üniversitesi Yayınları* 96/1 (1967), 1-21.
- Berger, Peter. *Kutsal Şemsiye*. çev. Ali Coşkun. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Bicil, Levent. *Alexis de Tocqueville’in Demokrasi Anlayışı*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Ceylan, Yılmaz. “Sivil Din Tartışmaları ve İslamcılık”. *Türkiye Araştırmaları-Karşılaştırmalı Din Bilimleri*, 16 (2021), 137-156.

- Coşkun, Hasan. “Küreselleşme Sürecinde Din”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (30 Aralık 2017), 115-134.
- Cristi, Marcelo. *From Civil to Political Religion: The Intersection of Culture, Religion and Politics*. Waterloo: Wilfrid Laurier University, 1. Basım, 2001.
- Çetin, Sefa vd. “Çoğulculuk ve Demokratik Teori: Kurumlar ve Güçlükler”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28/1 (22 Nisan 2019), 191-205.
- Çiçek, Ömer. “Sivil Dinden Politik Dine Teopolitik Haller”. *Artuklu Akademi* 9/2 (30 Aralık 2022), 223-236.
- Çiçek, Ömer - Kıvrak, Ensar. “Kültürel Sivil Dinden Politik Sivil Dine Amerikan Sivil Dininin Dönüşümü”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/2 (30 Eylül 2023), 623-650.
- Dinçkol, Bihterin. “Çoğunluk Tiranisine Karşı Bir Çözüm Yolu: Tocqueville’in Siyasal Kuramı”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi* 3 (01 Haziran 2004), 149-163.
- Duman, Fatih - Beriş, Hamit Emrah. “Siyasal Düşünceler Tarihi”. *Siyasal Düşünceler Tarihi*. 757-760. Ankara: Orion Kitabevi, 3. Basım, 2019.
- Durkheim, Emile. *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. çev. Fuat Aydın. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Düzce, Mesut. “Sivil Din ve Politik Din Kavramlarına Teorik Bir Bakış”. *Bilimname* 2020/41 (15 Mayıs 2020), 385-411.
- Ekinci, Emre. “Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi” 6/1 (2016), 149-171.
- Fenn, Richard K. *Revival: The Return of the Primitive: A New Sociological Theory of Religion*. Birleşik Krallık: Taylor ve Francis Ltd, 1. Basım, 2001.
- Feuerbach, Ludwig. *Hristiyanlığın Özü*. çev. Oğuz Özgül. Ankara: Say Yayınları, 1. Basım, 2008.
- Gökşen, Sündüs. *Alexis de Tocqueville’in Demokrasi Anlayışı*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Güneş, Abdurrahman. “Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24/1 (31 Ocak 2016), 153-164.

- Hammond, Phillip E. “The Sociology of American Civil Religion: A Bibliographical Essay”, *Sociological Analysis*. *Oxford University Press* 37/2 (1976), 169-182.
- Kale Özçelik, Fatmagül. “Alexis de Tocqueville’in Siyasi Kuramında Demokrasi ve Yargı”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 48 (01 Ekim 2021), 335-358.
- Kaplan, Alican. *Montesquieu ve Tocqueville’in Sınırlı İktidar Anlayışları Üzerine Bir İnceleme*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Karaman, Yunus Vehbi. “Bir Tocqueville Monografisi: ‘Alexis De Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür’”. *Olgu Sosyoloji Dergisi* 1/1 (30 Haziran 2022), 41-43.
- Kartal, Nevrez. “Alexis de Tocqueville - Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür”. *Tarih Kritik Dergisi* 6/4 (30 Eylül 2020), 385-391.
- Kartopu, Ayşe. *Dinler Tarihinde Dinin Tarifile İlgili Farklı Görüşler*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Kılıç, Ahmet Faruk. “Fransız Devrimi ve Din”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 11 (2007), 119-142.
- Kocakenar, Mustafa. “Amerikan Dış Politikasında İdealizm Realizm İlişkisi: Çatışma Mı İşbirliği Mi?” *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi* 1 (2015), 12.
- Orhan, Özgüç. “Jean Jacques Rousseau’da Sivil Din Kavramı”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 68/3 (2013), 1-35.
- Özdemir, Yavuz vd. “Demokrasi Üzerine”. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 14 (04 Aralık 2010), 259-269.
- Özkan, Rabia. “Alexis de Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 16/58 (15 Haziran 2020), 204-208.
- Özyurt, Cevat. “Marx’ta Yanılsama ve İdeoloji Olarak Din”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/2 (02 Şubat 2015), 207-240.
- Özyurt, Cevat. “Tocqueville’de Demokratik Toplumun Doğası”. *Muhafazakar Düşünce* 3/12 (15 Mart 2007), 23-43.

- Sağır, Adem - Öztürk, Hasan. “Sosyal Sermaye Bağlamında Tarihsel Bir Perspektif Kurgusu: Tocqueville ve Amerika’da Demokrasi Üzerine”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2010), 13-34.
- Selman, Adnan. “Aile-Din İlişkisi ve Aile İçi Roller”. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2018), 13-20.
- Sucu, İlyas. “Sosyolojinin Doğuşuna Devrimin Etkisi: Endüstri ve Fransız Devrimleri”. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2019), 23-46.
- Sunar, Cavit. “Din Nedir”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (1962), 65-69.
- Tocqueville, Alexis de. *Amerika’da Demokrasi*. çev. Seçkin Sertdemir Özdemir. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Toksoy, Özer. *Sivil Dinin Sosyolojik Evreni*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Tumay, Murat - Okatan, Firdevs. “Alexis De Tocqueville’e Göre Sivil Toplum”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 19/3 (01 Temmuz 2015), 321-340.
- Tuncer, Aziz - Çelik, Fikret. “Batı ve Doğu Toplamlarının Demokrasi Algısında Dinin/İnanç Sistemlerinin Yeri” 8/1 (2011), 1189-1214.
- Tümer, Günay. “Din”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (1970), 163-176.
- Tylor, Edward Burnett. *İlkel Kültür: Mitoloji, Felsefe, Din, Dil, Sanat ve Gelenegin Gelişimine Yönelik Araştırmalar*. çev. Eren Kanat. Ankara: Çavdar Yayınları, 1. Basım, 2024.
- Yenen, İbrahim. “Klasik Sosyal Kuram ve Din: Karl Marx ve Emile Durkheim’in Din Yaklaşımları”. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi* 1 (2022), 745-758.
- Yetiş, Mehmet. “Tocqueville ve Merkezîyetçilik Sorunu”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 3/61 (06 Şubat 2015), 279-308.
- Yıldırım, Onur. “Amerika’da Dinin Siyaset Üzerindeki Etkisi”. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* 1/2 (31 Aralık 2015), 91-108.